821.21/.22.09
O-52

Un arian
în
umbra mosceii

Universitas XXI

Un arian
în
umbra moscheii

Omar Khayyām - Rubaiate

Editura Universitas XXI
Tel.: 0744/568064
E-mail: dram@mail.uaic.ro
Editor: Constantin Dram

Culegere: **Adriana Bănică**
Tehnoredactare: **Constantin Rusu**
Corectura autorului
Tipărit *la: Print Color*
Iași, Cuza Voda, Nr. 17
Tel.: 0232/210349, 262300
E-mail: printc@pcnet.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
IORGA, GHEORGHE
Un arian în umbra moscheii: Omar Khayyam: Rubaiate / prof. drd. Gheorghe Iorga - Iași : Universitas **XXI**. 2004
p. 150; cm. 15/21
Bibliogr. 1
Index. 1
ISBN 973-8344-63-8
CIP nr. 3786/19.04.2004

Imaginile de pe copertă sunt reproduse după ediția:
Omar Khayyām - "Robā 'yiat", Teheran, Enteșārāt Eskandari

821.21/.22 .09
O-52

Un arian
în
umbra moscheii

Omar Khayyām - Rubaiate

Traducere din limba persană, ediție, prefață, note, comentarii, anexe și referințe bibliografice de
Gheorghe Iorga

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
"GH. ASACHI"
IAȘI

Universitas XXI
Iași, 2004

777455

Un eveniment editorial

Mai mult ca oricând, în contextul politicii culturale de astăzi, se pune problema în ce măsură Orientul a fost perceput ca alteritate absolută şi în ce măsură (când?) a fost asumat de Europa şi a contribuit la civilizarea bătrânului continent. Pentru că Occidentul şi Orientul nu au fost în raport de adversitate nici chiar în perioada cruciadelor care au creat în fond problema falsă, a unei evidente incompatibilităţi între "vecini".

Omar Khayyām a intrat în Germania destul de târziu, prin "Divanul..." lui Goethe. Literaturile anglo-saxone şi romanice, deopotrivă, l-au adoptat, traducându-l una prin intermediul limbii alteia fără să se ţină prea mult seamă de limba de origine a poetului. Dar şi aşa a fost un profit pentru poezia occidentală în general şi cea românească în special. În cazul celei din urmă, melancolia, "tânjirea", înţelepciunea poetului persan s-au acordat perfect unui arhetip de spiritualitate specifică popoarelor care au cunoscut nuanţele dorului (ne gândim la arabi, spanioli, în general la popoarele care s-au format în spaţii deschise şi au practicat transhumanţa şi nomadismul).

De aceea traducerea din limba persană a **rubaiatelor** lui Omar Khayyām, traducere realizată de scriitorul Gheorghe Iorga, constituie, după opinia noastră, un eveniment cultural deosebit, deoarece până la actuala ediţie ne-am delectat doar cu traduceri "second hand".

Sperăm că **"Un arian în umbra moscheii"** va fi evaluată cum se cuvine de către specialiştii în comparatistică şi trăită de cititorul de poezie cu aceeaşi plăcere şi intimitate pe care le-au simţit întotdeauna sensibilii romantici, dar şi misticii sau înţelepţii.

Prof.univ.dr. Viorica S. Constantinescu,
Universitatea "Al.I.Cuza" Iaşi

CÂTEVA NOTE DESPRE EDIȚIE

Iranienilor le place să spună că poezia lor, indiferent în ce epocă a fost creată, e scrisă într-o "limbă dulce" (z a b ā n-e ş i r i n, în original), aluzie, desigur, la complicatul cod al specificității ei lingvistice. Să adăugăm că poezia persană e considerată cea mai importantă funcție a culturii acestui popor, iar poeții sunt prețuiți ca mari profeți ai ființei naționale.

În orice limbă din lume ai face-o, când e vorba să traduci poezia persană, te lovești de mari dificultăți, unele insurmontabile, atât în ceea ce privește conținutul, cât și în ceea ce privește forma. Încercarea devine mai anevoioasă atunci când poetul a trăit în urmă cu multe sute de ani, depărtarea în timp a operei creând o dublă dificultate: pe de o parte, "adaptarea" traducătorului la spiritul epocii în care a apărut opera, iar, pe de altă parte, când e vorba de marea poezie, "adaptarea" acesteia la spiritul lumii în care trăiește traducătorul (acesta trebuie să aibă sentimentul că opera a rezistat timpului!).

Relația mea cu Omar Khayyām e de natura celor scrise mai sus.

Privitor la conținutul **rubaiatelor**, dificultățile țin de mituri, de unele fapte istorice, de eresurile secolelor al XI-lea și al XII-lea, de "personaje" care se joacă aluziv cu expresia poetică, de moduri de gândire specifice epocii khayyāmiene etc. Toate acestea aparțin unui ciclu cultural substanțial unic, ce s-a manifestat sub diverse expresii lingvistice, codificate și aluzive, ale sincretismului arabo-persan. Oricât de inițiat ar fi traducătorul, e imposibil să-l faci pe cititorul român să decodifice, prin lectură, complexa lume în care a trăit poetul din Nișāpur, *ca - și - cum - ar - fi - trăit - **acolo** - și - **atunci***. Din fericire, Omar Khayyām nu abuzează de aluzii și referințe cultural-istorice. Când am considerat că unele cuvinte sau expresii sunt obscure pentru cititor, am recurs la note și comentarii explicative, chiar dacă prezenta traducere se adresează unui lector român cât de cât avizat...

Rămâne dificultatea formei, imposibil de surmontat la "trecerea" textului original în formele prozodice românești. Chiar dacă limba română e una "empatică", de o generozitate aparte cu textele poetice străine, a trebuit să renunț la transpunerea **rubaiatelor** persane cu versificația originală (ritm,

rimă, metrică etc.). întrucât, dacă aş fi făcut asta, ar fi trebuit nu numai să modific serios tiparul prozodic românesc, ci să risc să mă îndepărtez şi de conţinuturile lirice ale originalului. Aşa au procedat toţi traducătorii români ai lui Omar Khayyām care au preferat, necunoscând limba persană, să tălmăcească, din unele limbi europene, **rubaiatele** sub forma unor perifraze lirice sub care îl recunoaştem cu greu pe poetul din Nişāpur, de vreme ce au sacrificat şi forma, şi conţinutul de dragul unei utopii... Artificiile gramaticale (sintactice în primul rând) şi prozodice s-au dovedit neeficiente. În ceea ce mă priveşte, am încercat, după forţele mele, să impun textului secund un anumit "ritm" interior şi să-l menţin pe tot parcursul traducerii, deşi am sentimentul că multe lucruri mi-au scăpat în ceea ce priveşte consecvenţa opţiunii.

Fiind o formă poetică de scurtă respiraţie, esenţializată, **rubaiatul** lui Khayyām "suferă" de o mare lipsă a adjectivelor, ele fiind destul de rare, însă textele khayyāmiene dau credit verbelor şi substantivelor mai ales. Când a fost cazul, valoarea aluzivă şi simbolică a substantivelor am întărit-o prin folosirea majusculei la iniţială, în lipsă de ceva mai bun, astfel încât cititorul de astăzi, grăbit, cum îl ştim, să vadă mai mult decât în obişnuitul substantiv. La fel am procedat cu unele pronume personale sau reflexive.

*

Am ştiut de la început dilema oricărei traduceri de poezie: cum să păstrezi sensul şi să redai simultan "muzica" originalului, care, în lirica persană, e fundamentală? Am ştiut că, în România, ca peste tot, în lume, Omar Khayyām e extrem de cunoscut şi de iubit şi că, traducându-l chiar din limba persană, pentru prima dată, la noi, voi avea de înfruntat atâtea convenţii şi gusturi formate prin "traducerile" anterioare, un orizont de aşteptare extrem de greu de modificat, o grilă a înţelegerii ce pare definitivă, precum tiparele consacrate ale percepţiei literare comune. Am riscat, poate, dar nu se cuvenea să-l privez pe cititorul român de un alt Omar Khayyām!

M-am străduit să-l "reinventez" pe marele poet persan în limba română, să-l "resuscitez" şi să-l fac contemporanul nostru. Sunt convins că e nevoie, astăzi, la noi, de mari adevăruri spuse cu o simplitate aproape... dogmatică. Cred că i-am fost poetului din Nişāpur un credincios rezonabil, dacă am dat prioritate sensului şi am rezistat tentaţiei unei prozodii clasice, neinteresante, poate, pentru mileniul nostru prea grăbit. Sunt convins că, după o muncă încordată, am creat un "obiect" frumos, în care sensul, chiar

dacă, uneori, e aluziv, descoperindu-l, vezi că e viu, modern, iar ambiguitatea muzicii îi prelungesc ecourile... Probabil că "infidelitatea", în traducere, e o fatalitate a omiterii unei părți esențiale din operă, omitere determinată de referințe culturale, lingvistice, literare în general, ceea ce face, iată, ca un cititor român să nu-l citească pe Omar Khayyām așa cum o face unul iranian de ieri sau de azi...

Nu mă întrebați însă în legătură cu paternitatea celor 186 de **rubaiate** cuprinse în ediția de față. Atâția alții, erudiți, orientaliști împătimiți, au eșuat în rezolvarea marii probleme khayyāmiene (așa cum se va vedea în studiul introductiv). Nu știu dacă **rubaiatele** selectate de mine aparțin în întregime lui Omar Khayyām. La acest număr am ajuns atât prin compararea diferitelor ediții persane și europene, cât și prin practicarea a ceea ce aș numi o "detectivistică stilistică", pe care mi-am asumat-o în funcție de slabele mele cunoștințe de limbă persană veche.

După toate aceste avataruri, îl asigur pe cititorul român că urmează să citească un alt "Omar Khayyām", diferit de variantele anterioare, un "Omar Khayyām" al meu și, poate, al lui...

UN ARIAN ÎN UMBRA MOSCHEII

I.

"Un om am văzut, singuratic, într-un loc sărac. Nu era
Nici eretic, nici musulman. N-avea bogății, nici Dumnezeu,
Nici convingeri, nici adevăr. N-avea nici lege, nici principii.
În lumea asta sau cealaltă, un așa curaj cine l-a avut?"

*

Dacă Hāfez e perceput, în literatura universală, drept cel mai mare poet persan din toate timpurile, cu siguranță că Omar Khayyām e cel mai cunoscut: nici un poet al lumii nu s-a bucurat vreodată de o așa frenezie a traducerilor în limbi, dialecte și chiar idiomuri (există, de exemplu, una în "languedocien", publicată la Rodez, una în esperanto, publicată la Paris, în 1953, de către Gaston Waringhiem, și una chiar în egipteana populară; nu știm dacă a fost tradus în chineză...). Ce să mai spunem de puzderia de editări și reeditări? Popularitatea sa e neîndoielnică, iar **rubaiatele** lui, ușor învățate pe de rost, îl ignoră, de multe ori, pe autor! Ele au pătruns de multă vreme în toate regiunile locuite ale planetei. În cazul său, popularitatea frizează legenda, după ce viața însăși i-a fost legendară, fără a fi spectaculoasă în sine, ci prin ce-a însemnat ea într-o epocă totalitară, haotică, de o cruzime și complexitate aparte, în care era dificil să disociezi îndoiala de dogmă, în care oamenii se masacrau unii pe alții sau în care cei slabi se supuneau celor puternici, iar cei puternici, celor mai puternici...

Omar Khayyām trăiește în două secole, al XI-lea și al XII-lea, și are sentimentul că nimic nu se schimbă într-un Iran cotropit, sfâșiat de intrigi, secte și invazii, marcat de o feudalitate cumplită, întreținută și de hegemonia turcă. Și totuși "un tânăr matematician, astronom, filozof și poet pe deasupra scrutează mișcările astrelor privindu-le cu coada ochiului din capătul unei trestii" (Pierre Seghers). E chiar el, Omar Khayyām! Din perspectivă istorică, opera lui e văzută oarecum schismatic, câteva secole: ca om de știință (geometru, naturalist, specialist în algebră, astronom etc. - "astronomul care nu credea în cer", cum inspirat l-a numit André Velter),

celebritatea va depăşi repede graniţele regiunii natale, iar prin greci şi prin Ebn Sinã (Avicenna) îşi va descoperi şi desăvârşi lumea interioară. în vreme ce, ca poet, va avea parte, în timpul vieţii şi mult după moarte, de două atitudini dintre cele mai ostile: defăimarea şi ignorarea, un soi de uitare premeditată. Suntem aşadar într-o epocă şi o societate în care poezia devine periculoasă, mai ales că, în cazul lui Khayyām, ea e produsul unei gândiri libere, nereligioase, ceea ce doctorii credinţei musulmane nu puteau accepta sub nici o formă. Aceştia l-au ţinut la distanţă de eventualii curioşi, dar l-au recuperat, în cele din urmă - obligaţi de gloria autorului **rubaiatelor** - după câteva sute de ani. Iar când Europa îl va descoperi, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (!), iar apoi, întreaga lume, şocul cultural nu va rămâne fără consecinţe...

*

După o tăcere care i-a fost impusă câteva secole, Omar Khayyām s-a întors în noi, e contemporanul nostru, pentru că are toate datele omului generic, poate ale aceluia din tăbliţele de ceară, ale aceluia detaşat de ceremonialuri, rituri, protocoale. Filozoful şi savantul se vor întâlni ocult în poezie, iar poezia se va adăuga eternelor valori ale omului şi ale lumii. Prin Avicenna şi prin autorii greci traduşi, unii, chiar de el, îşi va confirma bucuria de a trăi liber, de a se exprima în funcţie de capriciile inimii sale melancolice. E un hedonist inteligent şi edificat, prin înţelepciune, asupra moralei vieţii acesteia, despărţindu-se, astfel, de Aristip sau Anacreon. Nu s-a împiedicat de dogme, preferând să fie agnostic şi să nu creadă într-o lume care făcea doar promisiuni amăgitoare. De aceea s-a simţit, în sensul celor de mai sus, ataşat doar de valorile zoroastrismului, în care vedea adevăratele tradiţii ale Persiei, nepervertite de influenţe străine, arabe în primul rând. Şi-a permis, mai târziu, să se retragă din lume, după ce se lămurise pe deplin cu problemele ei, în cercetări şi reflecţii, cultivându-şi puţinii prieteni care-i rămăseseră şi grădina atât de dragă...

După ce îşi va fi însuşit preceptele lui Epicur ("Dumnezeu nu-i de temut; moartea nu-i de temut; binele, achiziţie uşoară, iar primejdia, uşor de suportat"), va alege ironia, arma celor inteligenţi, lucizi şi surâzători, obişnuiţi să se exprime cu subînţelesuri. Ştia că, procedând aşa, prietenii şi cei doritori să-l asculte îi vor duce vorbele mai departe, iar vorbele se vor transforma în ecouri mai puţin controlate..., până se vor închega în mesaje...

Melancolia fără obiect sau cu obiect îndoielnic, vinul (câte confuzii a generat printre cititori, iar acestea, prejudecata că Omar Khayyām e un poet bahic, din stirpea arabului Abu Nuwas, preceptorul fiului celebrului Harun al-Rașid!), înțelepciunea, precaritatea omului și a existenței, formele ipocriziei umane, iubirea în ambele ipostaze, deșertăciunea ca "opțiune" a lumii, răul acestei vieți, prezența ostilă a divinității, atâtea și atâtea altele vor fi, la marele poet, teme ale supraviețuirii în epoci ca a lui, dar și lecții despre destin și rostul omului pe pământ...

Nici un poet al lumii n-a îndrăznit să ridice butucii viței-de-vie la rangul estetic la care au ajuns crinul, mirtul, trandafirul, laleaua... "Purpuriu sau auriu, tăiat uneori de parfumuri și de șofran, cei care se îngrijesc de vin vor fi lăsat să treacă timpul prin el, până când, din trupul său nu vor fi rămas decât forța lui vitală, flacără, un suflet limpede și generos. El se oferă oamenilor secretului, singuraticilor, înțelepților, poetului, dar și lui *s a q i* ... Ei sunt șambelanii ușilor interioare. Entuziaști, îndrăgostiți, nefericiți, aceștia devin cei mai apropiați prieteni" (Pierre Seghers). Vinul are domeniile lui, precum ființa. E, de fapt, o ființă, în care se amestecă enigma vieții, certitudinea morții, misterele Creației, puterile răului... El creează ceea ce persanii numesc *h ā l* ("stare", în limba română, sens propriu și principal), un soi de extaz, de bucurie interioară amintind de spaniolul "duende" - emoția esențială atinsă de iberici în cursul celebrelor "cante - jondo", când comunicarea e doar iubire, profundă și misterioasă, pură înălțare a sufletului omenesc. Amețeala pe care o provoacă vinul, alb sau roșu, are, desigur, morala ei: e mai bine să ai îndoieli decât certitudini și să trăiești în armonie cu tine însuți, pentru că tu ești singura certitudine a acestei vieți... Restul e indiferență, absență, tăcere, amăgire, nimic... Iar în lupta cu timpul,omul are o singură variantă de învingător, aceea a iubirii, călăuzite de extaz: o afirmă Omar Khayyām, drept concluzie a "Tratatului de metafizică", pe care îl scrie în jurul anului 1099: "Spune înțelepților că, pentru îndrăgostiți, extazul este călăuza și că nu gândirea e aceea care arată drumul." Nici Ronsard nu va scăpa de marea obsesie a poeziei khayyāmiene, patru secole mai târziu: "Le temps s'en va, le temps s'en va, Madame. Las! Le temps non, mais nous nous en allons!"

II.

"Spune-mi, e mai frumos cerul că m-a făcut să trăiesc pe pământ?
Splendoarea lui, măreția-i, ele ce vor pierde la plecarea mea?
Urechile-mi, două, n-au auzit nicicând pe nimeni spunându-le
Nici de ce-am venit, nici de ce-am plecat."

*

Știm foarte puține lucruri despre viața de pământean a lui Omar Khayyām, ca să nu mai vorbim de cea astrală (!), dar nici acestea nu țin loc de certitudini. Cum se întâmplă de obicei în astfel de situații, când "uitarea" istoriei e plină de viclenii, golurile biografice sunt repede umplute cu mistificări, legende, interpolări, în timp ce secvențele existențiale așa-zis cunoscute ne-au parvenit din evocări sau amintiri, unele târzii, aproximative și subiective prin ele însele în ceea ce privește cronologia, dacă nu cumva sunt și reflexul tradiției unei oralități imposibil de verificat, chiar dacă oralitatea a îmbrăcat de multe ori forma scrisă. În cazul lui Omar Khayyām, viața pare a fi avut, după cum o să vedem, soarta **rubaiatelor**, reconstituirea ei, în lipsa unor surse bibliografice precise și verificabile din punct de vedere istoric și, mai ales, necontradictorii, fiind o muncă sortită, cum ați vrea altfel, zădărniciei. La toate acestea se adaugă, poate, și dorința ocultă a înțeleptului,a prudentului Khayyām de a nu-și trăi viața în public, astfel că percepția noastră privind trecerea lui prin lume, după aproape nouă sute de ani, e aceea a unei vieți misterioase, trăite de un om care a vrut mai mult să se ascundă, nelăsând, mai ales ca poet, urme adânci în conștiința contemporanilor, sau să pară un muritor obișnuit printre atâția alții. Poate și epoca să nu-i fi permis un alt tip de comportament, câtă vreme, asta o știm!, nu s-a împăcat mai deloc cu rânduielile ei, lăsând deoparte unele mici compromisuri, silit să le facă dintr-un elementar spirit de conservare și dintr-o convingere, valabilă și pentru alte mari spirite ale lumii, că opera e mai importantă decât autorul ei și că ea trebuie, în primul rând, salvată pentru viitor. Putem intui așadar o viață exterioară aproape de simulare, cu determinări și orientări pe care însuși Khayyām și le-a impus, și una interioară, adevărată, risipită în **rubaiate**: un portret-robot reprezentativ pentru îmbogățirea relației dintre intelectualul rebel și vremurile totalitare, nestatornice, arbitrare... Un autor ascuns în operă, inexplicabilă și ea uneori.

*

Data nașterii lui Omar Khayyām n-a fost multă vreme cunoscută, dar acest lucru nu trebuie să ne mai mire. Pentru un scriitor care fie a fost aproape ignorat în timpul vieții și multă vreme după moartea sa, fie, în cazul fericit, asimilat unei puternice tradiții orale în care opera face inutilă prezența creatorului, ziua exactă a venirii lui pe lume nici nu prezintă prea mare importanță. Știm totuși astăzi că s-a născut la Nișāpur, capitala provinciei Khorāsān, leagănul poeziei persane (Persia nord-orientală), la granița cu Afganistanul, la vest de Transoxiana și la est de emiratul buyizilor, unde se afla orașul Esfahān, la 18 mai 1048 (după descoperirea unui horoscop al lui Khayyām - tânăr astronom devenit, de nevoie, astrolog - de către eruditul indian Svami Govinda Thirta, dată confirmată și omologată de Institutul de Astronomie al Academiei defunctei U.R.S.S.

Viața și-a petrecut-o aproape în întregime la Nișāpur (a făcut câteva călătorii la Balkh, Herāt, Esfahān, Merv, Samarkand), orașul în care, poate nu întâmplător, legenda l-a făcut pe Dionysos să se nască (între Indii și Peloponez, era și zeul extazelor și al misterelor). Cu toate acestea, legenda nu l-a influențat prea mult, "viața lui va fi aceea a unui înțelept. El nu va purta cista misterului, nu se va duce în grădinile înconjurate de satiri și selene, ca fiu al lui Priap sau al lui Pan, și nu se va trezi între bacante și menade, ci va aduna în el respectul pentru natură, pe care îl va exalta [...]. Omar Khayyām va fi credincios emblemei sale, ciorchinele de strugure. În nopțile de vară, pe terasa casei lui, sub clar de lună, îi va plăcea să-i întâlnească pe cei câțiva prieteni, <<adevărați persani>>, ca el, acompaniați de unu sau doi muzicanți. Cupele vor merge de la unul la altul. Adus de la Șirāz, pe spatele cămilelor, ascuns de soare sub rogojini groase, frumosul vin roșu va cunoaște pasul caravanelor și se va odihni, apoi, multă vreme, în înalte urcioare cu gâtul strâmt, culoare a obrajilor tineri. Cu savoare de fruct, aromat, aspru sau plăcut la gust, Khayyām va celebra vinul și dragostea - vinul facilitează logodnele, spun bătrânii maeștri! - de-a lungul unei existențe în care liniștea și numerele, filozofia și galaxiile, poezia îi vor ține companie. La Nișāpur, în acest loc provizoriu păstrat, grădina sa, terasa, se vor improviza catrene, **rubaiatele**, invenții și destinderi tradiționale, plăceri și precepte care se cer a fi auzite, înțelese printre rânduri. Ceea ce e îndrăzneț și, uneori, subversiv, se citește în filigran" (Pierre Seghers).

Pe vremea aceea, Nişăpur era un soi de reprezentare a paradisului pe pământ (cuvântul "paradis" vine chiar din persana veche, unde însemna "mari parcuri, grădini fermecătoare"), capitală a Khorăsănului, o altă "ţară a soarelui-răsare." Devenise, de mai multă vreme, halta preferată a conducătorilor de caravane: aceştia ieşeau din Transoxiana şi se îndreptau fie spre marea Caspică, prin vest, fie spre Esfahăn, prin sud. Etapă importantă pe "drumul mătăsii", trăia din trecerea pelerinilor, călătorilor diverşi şi negustorilor, dar şi din roadele cunoscutelor sale grădini şi câmpuri irigate.

În acest nod al drumurilor şi al pistelor, poposeau cămile şi catâri încărcaţi cu tot felul de mărfuri din India (mai ales) - mătăsuri, ceai, hârtie, obiecte preţioase -, dar şi lucruri rare în faţa cărora nu puteai decât să te minunezi: busole, compasuri, instrumente de observare, oglinzi parabolice şi astrolabi, sfere gravate, tabele şi elemente de calcul inventate în China, Tibet sau India, pe care înşişi conducătorii de caravane le considerau extrem de preţioase, veritabile comori. Cu siguranţă că tânărul Omar a privit cu mult interes misterioasele instrumente ştiinţifice şi poate că mintea lui începea deja să viseze sau să lucreze la viitoarele utopii...

Nişăpur era un ciudat amestec de viaţă nomadă şi de viaţă sedentară, ospitalier şi blând atât pentru cei care locuiau în el, cât şi pentru cei care se opreau pentru un timp. Dar lui Omar Khayyām nu-i fusese dat să se nască în vremuri blânde şi nici de ospitalitate nu prea s-a bucurat. A venit pe lume cu patru secole după cucerirea Iranului de către arabi (636 - 651; Persia devine provincie a Califatului) şi la puţin timp de la invadarea Khorăsănului de către turcul selgiucid Toghril Beg (1038), intrat în Bagdad în 1055 şi recunoscut ca sultan de către califul abasid, rege al Estului şi al Vestului. O parte din oraş a fost distrusă, iar aprigii cai ai invadatorilor au stricat grădinile, culturile agricole, canalele de irigaţii care asigurau prosperitatea şi frumuseţea cetăţii, viaţa tihnită a locuitorilor ei. Revoltele erau palide, iar formele de rezistenţă nu se înjghebaseră încă. Ocupaţia avea să dureze mai mult decât un secol. Nişăpurul ajunsese un "paradis pierdut", peste el se aşternuse negrul *c i ā d o r* .Omar ben Ebrāhim al-Khayyāmi (al cărui nume generic, *t a k h a l l o s* - Khayyām - semnifică "fabricant de corturi", după meseria tatălui său,n.n.) "a apărut într-o lume devastată. Nu într-un deşert sau într-o stepă dintotdeauna pustiite, ci în inima unei minuni devastate; nu ignorant al prosperităţii trecute, ci martor al ruinelor şi al

cânturilor unei armonii masacrate" (André Velter). Copil genial fiind, după ce va fi privit cu ochi mari ciudatele instrumente științifice aduse de caravane, va fi alergat pe dărâmăturile încă fumegânde și va fi colindat livezile trecute prin foc de către invadatori, va fi învățat, fără cărți de metafizică, despre ravagiile timpului, deșertăciunea vieții, legile perfide ale efemerului, măreția clipei. Începe să știe că, dacă a existat vreodată, vârsta de aur e pierdută, că paradisul și infernul sunt aici, pe pământ, că frumusețea e doar iluzie sau suferință. E greu de explicat cum dezordinea și neliniștile epocii lui i-au picurat în minte pasiunea pentru științele exacte, pentru ordine în gândire: geometrie, astronomie, algebră, fizică, filozofie, medicină, științele naturii. Reputația lui în aceste domenii va deveni proverbială, iar cunoașterea, pentru Khayyām, o victorie împotriva haosului.

După patru secole de islamizare, Persia își pierduse identitatea, se pierduse, de fapt, pe sine. Zoroastru și adoratorii focului mai trăiau în memoria iranienilor. Iar acum, turcii, care nu stăpâneau numai bogățiile și trupurile, ci și spiritele. Moștenirea greacă se păstrase, dar solidul ansamblu de cunoștințe din atâtea domenii nu modifica aproape cu nimic noua viață impusă de o altă organizare socială și de o religie străină spiritului persan, ea trăind mai mult în construcții teoretice.

Cât îi privește pe turci, începând cu domnia sultanului Mohammad, aceștia vor suferi, treptat, influența spațiului cultural pe care îl ocupau, descoperind, mai târziu, că sunt iranizați. Ultimul sultan selgiucid, Sandjar, va sfârși prin a deveni un apărător al civilizației persane, înființând, printre altele, două mari biblioteci, la Nișăpur și la Merv (aici, crease și un mare centru de studii islamice, unde Khayyām și-a scris o parte din opera matematică), jefuite de către alți nomazi, veniți, de data aceasta, din Est. Însă islamul va pătrunde în ființa iraniană. Și va rămâne acolo. Așadar Omar Khayyām a fost victima a două invazii radicale, una religioasă, a arabilor, ce impusese, începând cu 651, legea Coranului, și una militară, a turcilor, recentă, însă amândouă dovedindu-se a fi dăunătoare prin consecințele tragice, unele, ireversibile, pe scara istoriei Iranului.

Dar deasupra tuturor relelor se instaurase intoleranța ca lege supremă. Khorāsānul se "bucură" de statutul de țară cucerită: islamul e apărat de precepte, de funcționari și gardieni vigilenți și intransigenți, de *m o l l a h* - i fanatici. Tributul se plătește "în aur și rugăciuni" (Pierre Seghers). Există chiar o ierarhie a pedepselor. Erezia și practicarea

777455

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ "GH. ASACHI" IAȘI

adulterului se "îndreaptă" cu biciul sau lapidarea. Uneori, cu moartea. Cei care mai cred în valorile ancestral-naționale, în libertatea de gândire, sunt, întâi, suspectați, apoi urmăriți, iar în cele din urmă, în funcție de abaterea de la norme, aruncați în închisoare, orbiți, sugrumați. "Poeții și filozofii care nu se raliază noii ordini vor cunoaște și exilul, la fel de redutabil, mantia de plumb a tăcerii, sub un regim de maximă supraveghere" (Pierre Seghers).

Care să fi fost comportamentul lui Khayyām în astfel de vremuri de restriște? Ce atitudini i-au fost impuse de către ceilalți? Ce atitudini și le-a impus el însuși? Poetul din Nișāpur pare a fi un precursor al acelor mari intelectuali ai lumii care, în fața nedreptăților istoriei vitrege, n-au ales o viață glorioasă și liniștită, protejată de umbra celor puternici, dar nici una protestatară. Ca în poezie, extremele nu făceau parte din natura sa. Și nici nu-l reprezenta postura de savant oficial. Ca să nu mai vorbim că nu era un om de acțiune politică, vizând schimbarea prin forță a ordinii existente. A avut totuși parte de onoruri, de respect, ca om de știință, iar în fața discipolilor săi trecea drept un omniscient înțelept, lubind viața cu amară luciditate, nu putea avea inima ipocrită și nici coloana vertebrală prea suplă. La toate acestea putem adăuga dihotomia unei gândiri, valabile și astăzi, după care există o importantă deosebire între ce te învață știința despre materie, spirit, univers, viață, corp omenesc etc. și ce îți impun, ca să trăiești, obiceiurile și eresurile lumii... Am putea conchide că Omar Khayyām era unul dintre puținii iranieni care salvau, atunci, accesul direct la sursele vechi, greco-romane și persane preislamice. Această calitate se va dovedi; în egală măsură, un privilegiu și un blestem. Studiindu-i pe Euclid, Platon, Lucrețiu, Epicur, Avicenna (prin maestrul său Bahmanyār), a trebuit să facă un pelerinaj la Mekka, la locurile sfinte musulmane, - singurul, de altfel -, pelerinaj impus de o elementară prudență, aceea de a nu ajunge în fața tribunalului, mai ales că unele dintre **rubaiatele** sale ajunseseră, se pare, la urechile autorităților religoase ale vremii. Considerat o persoană subversivă, Khayyām fusese oarecum suspectat pentru convingerile sale, dar nu credem că a fost strict supravegheat, având în vedere celebritatea sa științifică. Puterea s-a mulțumit să-l ironizeze, iar ca poet, scribii puterii au preferat să-l uite aproape trei secole. Într-adevăr, ca savant, Khayyām își dădea seama de urmările modului de a gândi ale clerului sclerozat, de atotputernicia sa, de constrângerile care împiedicau orice gândire experimentală, orice comportament de om liber. Totuși, cum am mai spus, îi

repugnau extremele şi nu putea fi constrâns la un astfel de comportament clar. De aceea salva aparenţele doar pe jumătate.

În prefaţa la "Algebra" marelui înţelept Ghiyāt Addin Abul Fath Omar Ben Ebrāhim Al-Khayyāmi din Nişāpur (a se înţelege Omar Khayyām), tradusă şi publicată la Paris, în 1851, cu 16 ani înainte de apariţia primei versiuni în limba franceză a **rubaiatelor**. F.Woepcke, matematician şi traducător al lucrării, citează un text arab al lui Alzouzeni, din 1248 (după alţi cercetători, e vorba de "Istoria înţelepţilor", din acelaşi an, dar ce aparţine lui Djamaloddin Al-Qofti!). Textul, păstrând aceeaşi percepţie neclară, chiar contradictorie, asupra personalităţii lui Khayyām, reluat de către Maurice Barrès, în "Une enquête aux pays du Levant",1923, lămureşte totuşi unele aspecte ale existenţei scriitorului persan: "Omar Khayyām, imam din Khorāsān, marele savant al vremii, era priceput în ştiinţele grecilor. El îi îndemna pe oameni să-l caute pe Dumnezeul unic, guvernator al lumii şi creator al tuturor lucrurilor, purificând actele materiale pentru a atinge santificarea sufletului. El recomanda, de asemenea, studiul perseverent al politicii, aşa cum era expusă la autorii greci. Sufiţii vremurilor ulterioare s-au ataşat sensului aparent al unei părţi din poemele sale, iar apoi le-au acomodat cu doctrinele lor, astfel încât au făcut din ele un subiect de discuţii în adunări [...], în timp ce sensul lor ezoteric constă din axiome ale religiei naturale şi din principii de obligaţie universală. Cum contemporanii săi îi blamau opiniile religioase şi sfâşiau voalul cu care le acoperea, el s-a temut pentru viaţa lui şi a pus surdină îndrăznelilor limbii şi penei sale. A făcut pelerinajul la Mekka, graţie unei întâlniri întâmplătoare mai degrabă decât din pietate. Exteriorul său lăsa să i se pătrundă gândurile secrete, deşi nimic din asta nu apărea în cuvintele lui. Când a ajuns la Bagdad, persoanele care se consacraseră aceloraşi studii ca el, de fapt ştiinţelor vechi, au alergat la el, dar el le-a închis uşa, ca om care renunţase la aceste studii şi nu ca om care a rămas confratele lor. La întoarcerea în oraşul natal, a luat obiceiul de a asista la rugăciunile publice de dimineaţa şi seara şi de a-şi ascunde opiniile care totuşi nu puteau să nu se reveleze. Era fără seamăn în astronomie şi filozofie; superioritatea sa în aceste ştiinţe ar fi devenit proverbială, dacă ar fi primit să împartă respectul convenienţelor. Avem de la el poezii uşoare al căror sens iese la iveală dintre expresiile voalate şi în care filonul concepţiei poetice e tulburat de impuritatea intenţiei ascunse."

După ce s-a întors la Nișăpur, Omar Khayyām a optat până la sfârșitul vieții pentru o formă de rezistență pasivă, dublată de o întoarcere în sine. Nu mai vorbea mult decât în cercurile de prieteni, avea aerul celui care gândește mult, dar se exprimă în puține și "alese" cuvinte: o atitudine ambiguă, trădând ascunzișuri sufletești greu revelabile în contemporaneitate. Acest comportament n-a scăpat gânditorilor conformiști ai epocii: "un rătăcit nihilist" (Nadjmeddin Rāzi Dāyeh), "un om detestabil" (al-Qifti). "Aceștia, care scriu la începutul secolului al XIII-lea, răsfrâng opinia contemporanilor. Părerile lor, nenuanțate, se revelează inestimabile: indignându-se de constanta fidelitate a lui Khayyām față de moravuri și convingeri, ei descalifică în avans eforturile tardive ale altor bigoți care, maltratând textele, inventând o convertire, au încercat să-l reintegreze pe poetul-astronom în comunitatea credincioșilor" (André Velter).

Ni se pare evident, astăzi, că, pe plan religios și pe plan politic, Khayyām n-a întrunit datele unui "colaborator", dimpotrivă, îi prefigurează, în plin Ev Mediu, pe toți aceia, filozofi, scriitori, oameni de știință, care, în fața marilor mișcări ale istoriei, se închid în ei înșiși, menținându-și credința în rădăcinile și în conștiința lor. Poate să fi învățat de la Epicur (precum Lucrețiu) sau de la maestrul Bahmanyār, el însuși discipol al lui Avicenna, că e mai bine să trăiești singur în astfel de vremuri, departe de societate și de "supraveghetorii" ei, retras în tainica grădină, pe terasă, cu câțiva prieteni, unde poți cultiva "arta de a trăi", sau să-i inițiezi pe cei câțiva elevi, nu neapărat în spațiul unei școli, în înțelegerea misterioaselor cuvinte ale Maestrului: "Acest univers, pe care nici un Dumnezeu nu l-a conceput în interesul muritorilor, îi întoarce omului imaginea sa și îl luminează asupra singurătății lui; fiecare parcelă de ființă este o totalitate, închisă peste propria sărăcie".

Se spune că, aproape de bătrânețe, Omar Khayyām și-ar fi schimbat opiniile, în sensul că s-ar fi împăcat cu Dumnezeu și ar fi renunțat la toate viciile tinereții. Astfel, într-o seară, pe terasă, dedându-se la băutură, dintr-o dată un vânt violent îi răstoarnă urciorul cu vin. Poetul se supără și-i adresează Creatorului un catren "afurisit" (prezent în volumul de față). Dumnezeu se supără și îl ponegrește pe Khayyām, dar acesta continuă să aibă vorba îndrăzneață. Atunci, Domnul îl iartă, fața lui Omar se luminează, iar inima i se purifică, în timp ce un alt catren, de data asta favorabil, își ia zborul spre cer... Să recunoaștem, e o anecdotă ridicolă; pe lângă ea,

insultele lui Rāzi alcătuiesc un veritabil ... panegiric! Cum e posibil ca la sfârșitul vieții, după ce ți-ai bătut joc de cele două lumi, în mai multe rubaiate, să adopți un vocabular de *m o l l a h*? Poate că unul dintre discipolii sau prietenii săi să fi inventat această istorioară pentru a feri opera poetului de atitudinea intransigentă a intoleranțelor vremii... O altă anecdotă arată că, după moartea poetului, mama sa ar fi cerut iertare Domnului pentru sufletul fiului ei. În urma rugăciunilor ei insistente, spiritul lui Omar i-ar fi apărut în vis, recitând un catren al iertării... Are dreptate Sādegh Hedāyat: "Ca să redactezi un astfel de catren pe gustul *m o l l a h* -ilor, e necesar să mărturisești că Omar Khayyām trebuie să-și fi uitat darurile de poet pe lumea cealaltă."

S-ar putea alcătui o antologie a bizarului și grotescului, dacă am aduna astfel de anecdote. Datorită lor, putem constata totuși impactul spiritului superior al lui Khayyām asupra lumii superstițioase, fanatice, inculte în care trăia poetul. Să te ferească Dumnezeu de judecata plebei și a autorilor de rang mai mic! Astfel de judecăți sunt la fel de vechi precum amestecul dintre pretinsele **rubaiate** autentice și cele colportate de o tradiție în general ostilă și nesigură, după cum vom vedea.

Dacă data nașterii lui Omar Khayyām e sigură, grație horoscopului redactat de el însuși, nu același lucru îl putem spune despre data morții sale. Poetul din Nișāpur a mai lăsat posterității un mister, pe lângă atâtea altele - veritabile șarade. De ce nu a mai redactat, oare, un horoscop? Cercetătorii de astăzi, cei mai credibili, s-au oprit la 1131 (4 decembrie) ca an al dispariției sale (unii, la 1132), așadar Khayyām a trăit 83 de ani: e remarcabilă longevitatea sa în vremuri cumplite, într-o epocă în care vârsta medie nu depășea în general 35 de ani. După aproape 40 de ani, Ali Ebn Zaid povestește ultimele sale clipe: "Bătrânul înțelept citea, din <<Cartea vindecării>> a lui Avicenna, maestrul său, capitolul despre metafizică tratând Unu și Multiplul. El puse semn la o pagină cu o scobitoare de aur și își chemă oamenii spre a le dicta testamentul și ultimele sale dorințe." Legenda spune că, înainte de a-și fi dat suflarea din urmă, ar fi rostit câteva cuvinte pe care cei de față nu le-au înțeles. Îi mărturisea ceva lui Dumnezeu? Cine știe... Sau o fi spus, după legendă, precum prietenul său, vizirul Nezām al-Molk, înainte de a muri: " O Doamne! Îmi dau sufletul pe mâna vântului!"

Peter Avery, unul dintre biografii recenți ai lui Khayyām, ne relatează, după Edward Fitzgerald (prefață la "Rubāiyāt of Omar Khayyām", 1859, prima traducere europeană),că Nezāmi 'Aruzi din Samarkand, elev și prieten al poetului, mort în 1774, îl întâlnise pe maestrul său, "maestru de adevăr" (cel mai înalt titlu dat, pe vremea aceea, oamenilor foarte învățați), la Balkh, cu aproape douăzeci de ani înainte de moartea acestuia. Spune 'Aruzi: "În anul 506 (1112 - 1113, n.n.), se găseau la Balkh, pe drumul vânzătorilor de sclavi, în palatul emirului Abu Sa'd, imamul Omar Khayyām și imamul Mozaffar Esfzări și eram și eu cu ei. La o plăcută reuniune, l-am auzit spunând, la <<proba adevărului>>, pe Omar: <<Mormântul meu va fi într-un asemenea loc, că în fiecare primăvară, vântul din nord va face să plouă cu flori pe pământul trupului meu>>. Mi s-a părut ciudată această prezicere (Khayyām nu credea în profeții, n.n.), dar știam că un om ca el nu putea spune prostii deșarte. Când, în 530 (1135 - 1136, n.n.), după 4 - 5 ani de la moartea lui Khayyām), s-a întâmplat că erau câțiva ani de când acel mare om își ascunsese fața sub vălul pământului și această lume josnică rămăsese orfană din pricina lui. Pentru că fusese maestrul meu și între timp aveam față de el niște datorii, am vrut într-o vineri (pentru musulmani, ziua sfântă a săptămânii, n.n.) să merg să vizitez mormântul și am luat cu mine pe cineva care să-mi arate unde era. M-a dus departe, la cimitirul din Hireh: am luat-o la stânga și am văzut mormântul la picioarele zidului care străjuia o grădină. Perii și caișii își aplecau ramurile dincolo de acel zid, în cimitir, și acoperiseră mormântul lui Omar cu un covor de flori. Mi-am amintit atunci de acele cuvinte pe care le spusese în orașul Balkh și-mi apărură lacrimi în ochi" (textul se află în lucrarea lui Aruzi, "Tchahār maqāleh" - "Patru discursuri", 1156, și în antologia persană a lui Badi'-oz-Zamān Khorāsāni, apărută la Teheran, în 1937). Într-adevăr, mormântul poetului, devenit loc de pelerinaj (ca în cazul lui Hāfez și Sa'di), se află la marginea orașului Nișāpur, lângă, ce ironie a sorții!, sanctuarul unui venerat personaj al islamului șiit, *e m ā m z ā d e h* Mohammad Mahruq. În ceea ce privește locul de odihnă al lui Omar Khayyām, nu există cuvinte mai adevărate ca acelea spuse de André Velter: "Pietrele de mormânt bine aranjate livrează biografii impecabile: două date și o cratimă înconjurate de regrete eterne. Totuși, cenușa lăsată vântului sau mormintele de nisip sunt printre ultimele locuri care se șterg, întrețin misterul, deschid infinite spații pentru detectivii eruditi. Și păstrează secretul sub flori!" Ei

constituie, *in nuce*, atât o morală a simultaneității vieții cu moartea, utopie îmbrățișată de către Khayyām, cât și ideea veșniciei operei celui mai popular poet din toate timpurile...

III.

"În tablele Creației, ce există poartă un semn.
Al universului Pictor binele și răul le ignoră.
E-nscris în soarta-ne ce a vrut Domnul.
Deșarte ni-s toate strădaniile. Nu-nvingi iluzoriul."

*

Rubaiatele lui Khayyām, departe de a-și fi pierdut actualitatea, sunt de o acută modernitate, câtă vreme problematica lor a preocupat și preocupă generații întregi de oameni. În privința lor, posteritatea târzie a fost generoasă, am putea spune că se comportă ca vinul: cu vremea, au devenit mai amețitoare, mai îmbătătoare. Khayyām e interpretul suferințelor sufletului omenesc, al enigmei vieții și morții, al angoaselor, spaimelor, speranțelor, disperării sub semnul cărora se manifestă condiția umană, dar și poetul pentru care ideologiile de tot felul, religia în primul rând, falsifică viața omului, o înstrăinează de propriile esențe și valori.

Ar trebui să ne întrebăm, astăzi, de ce **rubaiatele** lui Khayyām nu numai că au rezistat în lupta cu timpul, dar creează chiar iluzia că sunt atemporale, că nu au nici măcar trecut, că istoria nu a modificat cu nimic orizontul de așteptare al cititorului de oriunde și de oricând . Clasicismul lor *sui-generis* se poate explica prin "oglinda" în care fiecare trăitor din această lume "vede" ceva din gândirea sa, din existența sa. Iar răspunsurile lui Khayyām, ironice sau sarcastice, au simplitatea bunului-simț, a lucrurilor eterne, pe care omul le-a găsit când a venit pe lume și le lasă, când părăsește lumea, egale cu ele însele.

Fiecare dintre ideile sale, considerată separat, se găsește și la alți poeți sau gânditori, dar, luate în integralitatea lor, concepțiile lui conțin date originale ale unei vocații de precursor, poetul din Nișāpur, întărit la școala lui Epicur și Lucrețiu, oferind idei pentru marile viziuni ale lui Goethe, Shakespeare, Schopenhauer...

„Dacă **rubaiatele**, prin dorințe, prin îndoielile exprimate, prin sentințele dezinvolte sau dezabuzate proferate, dau puțin câte puțin cheile

unei arte de a trăi, manifestă mai ales impecabila luciditate a autorului lor. Amintesc că Omar Khayyām nu e un teoretician al neglijenței, că, dacă e libertin, e în maniera filozofilor și mai aproape de sceptici, decât de hedoniști. În fața fabulei lumii, se oprește neîncrezător, rebel, ireductibil. Cu un pahar în mână el se distrează cu agitația și mirajele din jur. Compune litanie după litanie în jurul cuvântului <<nimic>>. Râde la stele. Nu-i cu adevărat trist. Tăcerea spațiilor infinite nu-l înspăimântă. Uneori se joacă cu numele său - epitaf" (André Velter).

*

Într-o lucrare din 1248, "Inițierea oamenilor de știință în cronicile filozofilor", a lui al-Qofti, citim în legătură cu poemele lui Khayyām: "...fondul versurilor sale se compune din șerpi veninoși pentru legea divină, iar înlănțuirea lor duce la pierdiție. Când oamenii și-au dat seama de răul pe care el îl făcea credinței lor, revelând fondul intențiilor, i se făcu frică, își reținu pana și limba, plecă în pelerinaj la Mekka, continuând totuși să enunțe gânduri impure. Se cunosc de la el unele poeme, revelatoare ale mârșăviei sufletului său, ale fondului sumbru al intențiilor sale". E o judecată care confirmă una dintre atitudinile **rubaiatelor** lui Khayyām referitoare la slăbiciunea umană cultivată de religie. Purtându-și privirea sarcastică peste întreaga problematică religioasă, poetul nu poate decât să-i ironizeze sau să-i disprețuiască pe "doctorii Legii", comportându-se ca jurisconsulți (*f a g h i h*), chiar dacă sunt neinstruiți, uneori de-a dreptul analfabeți. Dar e și o revoltă a sufletului arian împotriva credințelor și eresurilor semite. Un liber-cugetător, cum era autorul **rubaiatelor**, nu putea să accepte modul de a gândi al unor astfel de oameni, reprezentativi pentru mediul fanatic al timpului, nici să asculte irațional de dispozițiile neconforme cu viața, deterministe și arbitrare ale erudiților religioși din epocă sau să creadă în noile mituri și amăgiri ale islamismului. Pentru Khayyām, religia e un ansamblu de dogme și de obligații la care trebuie să te supui orbește, fără să ai "vocație" pentru asta sau fără să te îndoiești măcar de unele principii incluse în ele, prestabilite. Și-apoi, ca să se impună, noua religie de ce ar fi avut nevoie de ochiul supraveghetor al gardienilor care, beneficiind de consecințele regulilor islamice, dominau, de fapt, plebea fanatică? Omar Khayyām a preferat să rămână un spectator atent și obiectiv al evenimentelor lumii, folosindu-și experiența personală, să

pătrundă misterioasa problemă a vieții și a morții cu ajutorul raționamentului și al observației faptelor materiale.

*

Intuiția e un mijloc imperfect de cunoaștere și de aceea insuficient. E nevoie, pare a sugera Khayyām, de observație și logică pentru a-ți fundamenta gândirea. Dacă nu-i chiar așa de greu să dovedești arbitrarul și absurditatea miturilor religioase, atunci poți să consideri mediul intolerant din epocă drept reprezentativ și să te folosești chiar de instrumentele intrinseci menținerii acestuia.

Așa se explică de ce Khayyām recurge la două subterfugii glorioase ale islamului, *k e t m a n* ("disimulare") și *t a g h i e h* ("deghizare", "mască"). Uneori pana o ia razna, lăsând urme periculoase, așa cum o face în "Nouruz-nāmeh" ("Tratat despre *n o u r u z*" - ziua nouă, începutul anului iranian, prima zi de primăvară): "Prin ordin al Puterii Supreme, starea universului a fost bulversată, făcând să apară lucruri noi, astfel încât ele să fie în acord cu lumea și cu rotația ei". Negând creația diferită a fiecărei ființe, crede că ele există după evoluția și concordanța cu mediul lor. Aceste principii, înțelese de Khayyām cu aproape 900 de ani în urmă, s-au dovedit a fi revoluționare, mai târziu, în Europa. În același spirit, tot în lucrarea citată mai sus, se spune: "Și Dumnezeu a făcut să se nască soarele luminii, ca să poată evolua cerurile și pământul." Iată-ne așadar în fața unui poet - filozof dublat de un om de știință naturalist.

*

În schimb **rubaiatele**, încercări ale sufletului, nu mai suportă nici "mistere" islamice, nici greutatea principiilor, nici vetustele reguli ale epocii. Acestea devin mijloace raționale de dispreț pentru ideile timpului său, poetul demontându-le cu o rară abilitate, în luptă cu asceții, teologii, jurisconsulții musulmani. Ca să ironizeze ideea vieții de după moarte, utilizează reflexivul pasiv impersonal "se spune" care include și o conotație dubitativă, asta într-o vreme când se vedea în om reflectarea divinității și sfârșitul creației, când omul credea că pământul, timpul, paradisul, infernul fuseseră create, când microcosmosul reprezenta perfect macrocosmosul ("Universul, elementele, fauna și flora/ Nu-s decât reflexul ființei noastre clare și perfecte" - Bābā Afzal). Khayyām nu vede cupa lui Djām, față de creație și moarte, omul valorează cât o muscă.

*

După ce a negat, cu ironie sau sarcasm, ideile erudiților musulmani și ale *u l e m a*. Khayyām are soluții la problemele metafizice? După Sādegh Hedāyat ("Cântecele lui Khayyām"), da: "Bazându-se pe propriile observații și cercetări, consideră că inteligența umană e limitată. De unde venim noi? Unde ne ducem? Nimeni nu știe. Cuvintele celor care pretind că știu ceva despre asta nu sunt decât absurde baliverne, o viclenie pentru a-i înșela pe alții. Nimeni n-a pătruns secretele creației și nu va putea ajunge la asta, căci nu există secrete și, chiar de-ar exista, ele n-ar avea nici un efect asupra vieții noastre. A ști dacă lumea e creată sau necreată ce importanță are? [...]. De ce să ne petrecem timpul cu astfel de discuții referitoare la cele 5 sau 4 elemente? Să nu ne pierdem deci timpul cu dezbateri prostești despre o speranță și o angoasă himerice. N-ar fi decât afabulații. Enigma Universului nu va fi atinsă nici de știință, nici de credința religioasă: nu există adevăr de atins. Dincolo de acest pământ pe care trăim, nu există nici fericire, nici pedeapsă. Trecutul și viitorul nu sunt decât două neanturi, noi trăim un timp între frontierele lor, să profităm de asta! Să ne grăbim să prindem clipa asta! După Khayyām, unicul adevăr al vieții e acest peisaj înverzit sub clar de lună, ce face să strălucească în mii de lumini minunata cupă cu vin purpuriu în prezența frumoșilor paharnici, a florilor proaspăt deschise, cu dulcea muzică de liră ... Unicul adevăr e viața care trece ca un înspăimântător coșmar. Să fim fericiți astăzi, nimeni nu știe din ce e făcută ziua de mâine".

Pentru Khayyām, adevăratele dogme sunt adevărurile palpabile, materiale. Să recunoaștem că, în calitate de poet, nu putea să facă abstracție de cunoștințele lui vaste din astronomie și științele naturii. E clar că experiența științifică i-a influențat filozofia, iar aceasta, poezia, mai ales în ceea ce privește convingerea că răul e mai puternic decât binele și fericirea, că faptele bune sunt ocultate de cele rele. Indiferentă față de noi, natura e surdă și oarbă, evoluând după legile ei interne. Strigătele noastre nu produc vreun ecou, iar dacă îl produc, nimeni nu-l aude pentru că e gol cerul. Roata e numai neputință, de s-ar putea, nici nu s-ar mai învârti. De aceea e condamnată. Khayyām e pesimist pentru că viața noastră e determinată de regulile imuabile ale Cosmosului și e sceptic pentru că nu acceptă fatalitatea așa cum e concepută ea de religie. De aceea se plânge de Roata celestă, nu

de Dumnezeu. "Pare că orice bine sau rău ieşit dintr-o stea atingând pământul ar atinge un individ prin voinţă divină" ("Nouruz -nāmeh"). Are dreptate Nezāmi 'Aruzi (în legătură cu previziunea astrologică, vezi anexa): "Am constatat justeţea judecăţilor lui Omar, dar nu l-am văzut încrezător în regulile astronomice..."

*

Pesimist era din tinereţe, am mai spus-o.gândirea sa dezvoltându-se la umbra tristeţii şi a morţii: "De-ar putea lumea să nu fie blândă cu nimeni. [...]. Oamenii au creat Moartea " ("Nouruz-nāmeh"). Bucuria, la Khayyām, îl ascunde pe îngerul morţii, giulgiul, cimitirul, neantul: "Natura, insensibilă, îşi împlineşte implacabil opera. E o doică sangvinară, o nebună care-şi creşte copiii şi, abia copţi, îi seceră cu sânge rece. Ah, dacă n-am fi venit pe lume. Dar acum că suntem aici, fericit acela care va pleca oricât de repede posibil" (Sādegh Hedāyat).

Dorul de neant, obsedant în **rubaiate**, ne trimite cu gândul la Nirvana lui Buddha. În filozofia budistă, lumea e compusă dintr-un ansamblu de evenimente relaţionate unele cu altele, ale căror schimburi superficiale nu sunt decât un reflex sau un vis umplut cu imagini himerice: "Starea acestei lumi şi originea acestei vieţi trăite ca atare este un vis, o himeră, o înşelătorie de scurtă durată."

Aproape toţi poeţii iranieni, indiferent de epocile în care au trăit, au o voluptate a pesimismului, din care aproape că-şi fac un titlu de glorie şi ale cărui origini trebuie căutate în refulările fiinţei istorice a Iranului sau în pasiuni nesatisfăcute ale inimii şi spiritului lor. La Khayyām, pesimismul îmbracă un conţinut filozofic, fără vreo tendinţă de sublimare. Frumuseţile, atât de des invocate, nu sunt decât accesorii într-un decor viu în care vinul e aproape nelipsit. Femeia şi *s a q i* nu sunt transcendate, ci rămân o sursă de inspiraţie estetică. Transcendându-le, ele ar deveni eterne, or, în concepţia khayyāmiană, sunt plăceri trecătoare, instantanee şi de aceea aparţin esteticului. Esteticul lui Khayyām e prezent şi în "Nouruz - nāmeh", unde capitolul închinat frumuseţii se încheie astfel: "...termin această carte invocând faţa frumoasă, ca să fie de bun augur." "Khayyām nu se plânge, ca atâţia alţi poeţi, de neplăcerile vieţii sale personale, de lipsa de bani, de certurile cu iubita. El blestemă creaţia însăşi. E revoltat prin observările vieţii. Pesimismul îl duce la materialismul ateu. Voinţa, gândirea, mişcarea, toate acestea îi par absurde. Aparent, Schopenhauer, în pesimismul său,

ajunge la același rezultat precum Khayyām: << Pentru acela care ajunge să-și nege propria voință, ce valoare poate avea acest univers, cu sorii și galaxiile sale? Nici una!>>" (Sādegh Hedāyat).

Dar Khayyām e considerat, în egală măsură, pironian (sceptic) - părând a îmbrățișa ideea lui Pyrrhon, după care nici o afirmație nu poate fi socotită mai îndreptățită decât alta, lucrurile fiind incognoscibile -, hedonist (nu în sensul lui Horațiu sau al olimpianului Goethe, ci, credem noi, un hedonist cinic), înțelept(în sens epicurian, pentru că nu așteaptă nimic), mistic (după opinia noastră când pune accentul pe sentimentul morții), voltairian (când e sarcastic), un ... leibnizian sau chiar un "Saint Jean de la Croix" al lumii islamice!

*

Relațiile poetului cu contemporanii săi n-au fost mai deloc amiabile. Morala, gândirea, obiceiurile lor au fost potrivnice atitudinii lui, de aceea orice sugestie venită din partea societății a considerat-o demnă de dispreț. Ura pentru mediul în care a trăit e evidentă în introducerea la tratatul său de algebră: "Suntem martori că mare parte dintre savanți a dispărut, rămâne doar un mic număr în mare dificultate. Acest mic grup e acela care și-a petrecut viața în căutarea descoperirilor științifice. Dar majoritatea savanților noștri dau adevărul pe minciună, nedepășind limitele răutății și ceremoniei; ei își folosesc puținul cunoștințelor pentru scopuri personale, venale; bătându-și joc și disprețuind orice persoană sincer în căutarea adevărului, care se bate cu ipocrizia." Știa că impostorii mai ales se bucură de considerație în orice epocă. De aceea, Khayyām nu procedează ca Diogene care, umblând cu lampa în mână, căuta în plină zi un om printre atenieni, dar nu reușea să-l găsească, ci, edificat asupra rosturilor vieții acesteia - ce se cere a fi trăită - își permite să spună marile adevăruri cu o simplitate și naturalețe dezarmante. "Evident, oprimat prin josnicele idei ale plebei, Khayyām nu putea lua partea unor sentimente ca afecțiunea, dragostea, morala, umanismul și sufismul. Adică fără comparație cu autorii ipocriți, înșelători, care predicau ceea ce nu credeau ei înșiși. Totuși avea o uimitoare simpatie pentru Iranul vechi, preislamic" (Sādegh Hedāyat).

*

Au fost, de-a lungul vremurilor, mulți mari oameni de spirit iranieni care l-au negat pe Dumnezeu pentru că erau anti-arabi: Ebn

Moghafa'a, Beh-Āfarid, Abu Moslem, Bābak etc. Dar în lumea islamică, şi nu numai, nici un poet sau scriitor nu l-a negat atât de radical pe Dumnezeu (oare numai pe Allah?). Se simte asta şi din nostalgia cu care îi aminteşte, în unele **rubaiate**, pe vechii regi persani. Lectura lui "Şāh-nāmeh" a lui Ferdousi trebuie să-l fi impresionat profund, de vreme ce, în **rubaiate**, aminteşte măreţia acestor regi căzuţi în pulbere, vechile palate devenite între timp ruine, refugii pentru animale sau cuiburi pentru păsări. Ironiile la adresa contemporanilor şi aluziile la Iranul vechi mărturisesc ura neîmpăcată faţă de cotropitorii arabi şi gândirea lor (mai ales religioasă), dar amintirea Iranului sasanid are şi un scop estetic, e un mijloc de a pune în paralel precaritatea şi fragilitatea civilizaţiilor cu viaţa omului. Agnostic, negând în acelaşi timp pe Dumnezeu şi religiile semite, Omar Khayyām încearcă să găsească o explicaţie ştiinţifică, logică la problemele metafizice, dar nu găseşte nici o soluţie raţională. Interpretarea poetică îl salvează: el îl compară uneori pe Creator cu un olar şi pe om, cu un urcior, paradisul şi infernul le vede în caracterul oamenilor. "Trandafirii înfloriţi,cântecul privighetorilor, câmpiile înverzite, briza matinală, clarul-de-lună în poiene, frumoasele cu faţa angelică, sunetul melodios al lirei, vinul de culoarea trandafirului, iată paradisul nostru. Nimic nu e mai bun în lumea asta efemeră, populată de suferinţă. Acesta e paradisul nostru, orice altă idee nu e decât înşelătorie! De ce să renunţăm la bunăstarea noastră în aşteptarea unei speranţe iluzorii? [...] . Nu suntem decât pioni într-un joc de şah, marionete care se cred libere în gesturile lor. În timp ce o mână invizibilă aparţinând unui idiot sau un copil se joacă un anumit timp cu noi. Plictisit, ne aruncă pe noi, pioni sau păpuşi, în cutia uitării sau a neantului" (Sādegh Hedāyat).

Lui Khayyām lumea i se pare ridicolă, grotescă pentru că nu e comprehensibilă, iar ce nu e comprehensibil nu e raţional. Ca să evaluăm influenţa pe care filozofia sa a avut-o asupra discipolilor şi imitatorilor săi,să citām un fragment din "Şcoala religiilor"(scrisă în 1689 în India şi publicată în1846, e o lucrare ce tratează diferitele credinţe din religiile hindusă, zoroastriană, islamică, în mare parte apocrifă), în legătură cu ideile sectei indiene Tcharvak: "... înţeleptul trebuie să profite de toate plăcerile, să nu renunţe la excitanţi. Căci, o dată îngropat, nu mai are cale de întoarcere. Tu nu vei reveni o dată plecat." Gândirea lui Omar Khayyām găseşte similitudini cu aceea a înţelepţilor aparţinând sectei indiene: "Cum

creația nu e vizibilă, iar spiritul omului e incapabil să o înglobeze. de ce să ne supunem unei probleme îndoielnice. fictive și chiar inexistente? A renunța la toate plăcerile și binefacerile din cauza unei cupidități imbecile. unei promisiuni de confort celest? Omul înțelept nu schimbă experiența pe o promisiune ipotetică... Ceea ce nu e aparent e incredibil. fizicul se compune din patru elemente care, după natură, s-au integrat ocazional... După descompunere nu subzistă din corp decât elementele care l-au constituit. După ruinele palatului corpului. nu va avea ascensiune către un regat superior și deliciile sale, nici coborâre către flăcările Infernului." Rândurile de mai sus par scrise de Omar Khayyām însuși! Heron Allen merge mai în profunzime și, într-o anexă la **rubaiate**, găsește asemănări evidente între concepția lui Khayyām și ideologia sectei materialist-atee Malazeki, citând, drept argument, un pasaj din "Povestea regatului Kabul" a lui Elfinstein (1815): "Gândurile lor nu par foarte vechi, în acord cu cele ale poetului Khayyām, la care ateismul e atât de violent, încât nu are echivalent în nici o altă limbă [...]. Această sectă îi influența în mod secret pe aristocrații de la curtea regelui Mahmud".

Fiind și considerându-se un om liber. lui Omar Khayyām i se pare firesc să creadă că Dumnezeu e o veșnică ipoteză, niciodată dovedită. Moralist ironic, cu un surâs amar, ca persanii, în calitate de poet, va sugera că viața, lumea, timpul însuși nu sunt decât o născocire a hazardului care propune și conduce acest inexplicabil joc de raporturi sau, o dată cu Lucrețiu, "o imensă mașinărie construită fortuit și guvernată de legi ale naturii care nu-l împiedică pe Legislator." Referirile la "*vanitas vanitatum*" devin superflue...

Oricât de radicali am fi în ceea ce privește relația lui Omar Khayyām cu Dumnezeu, nu putem totuși face abstracție de faptul că el a trăit și a studiat într-un mediu islamic, că, vrând-nevrând, a fost, uneori, ca om, influențat de ideile epocii, deși Iranul preislamic a rămas marea lui iubire. Din punct de vedere teistic, spațiul islamic e puternic și curat, aproape demitologizat. Dumnezeu e atotstăpânitoarea și libera persoană, iar legile naturii nu există în fața modului său arbitar de a acționa. El e omniscient și ubicuu. Eliminând personalitatea lui Dumnezeu din lume, aceasta cade în zodia întâmplării, a hazardului. "Întâmplare" este și numele omenesc al libertății de acțiune personală a lui Dumnezeu, un Dumnezeu neintermediat, nemitizat, fără instrumentarul "cauzelor secunde". În aceste

condiții, e evident că o astfel de divinitate nu se poate cerceta precum Dumnezeul aristotelic sau ideile platonice; cu El trebuie să stai de vorbă, să-l îmbrățișezi, eventual să-l iei de mână, secvențe care apar în **rubaiate**. Care să fie motivul ascuns? Khayyām știe că, atunci când va deveni țărână, nu va putea să renască viu, în carne și sânge, din pământ. Lăudatul "filozof" grecizat (sintagmă neacceptată de poetul din Nișāpur) nu se sinchisește de nemurirea sufletului, nu se "îngrijește" de mult prea îndepărtatele grădini celeste și nu-l ating nici consolările misticilor privitoare la absorbția depersonalizată în abstractul divin. Khayyām vrea să fie un alt soi de nemuritor, el crede în resurecția cărnii! Dar aceasta e o dogmă profund islamică, de vreme ce islamul primitiv (precum iudaismul sau creștinismul) nu cunosc ideea nemuririi sufletului, ci pe aceea a vieții veșnice pentru omul întreg. Doar o speranță asemănătoare i-ar putea oferi fundamentul unei reale construcții a eului său. Numai astfel acest "eu" ar putea reuși să străpungă zidul închisorii ființei umane, pândite de nesfârșitele întinderi ale nimicului, fără să dispară. O spune și Coranul (LV,33): "O, [...], dacă puteți pătrunde dincolo de marginile cerului și pământului, pătrundeți! Dar nu veți pătrunde acolo decât puterea divină."

Tocmai aici e drama lui Khayyām: nu există nici măcar această speranță, de a construi un "eu" veșnic complet, neschismatic. Și atunci, o dată scos Dumnezeu din ecuația lumii, din sistemul acesteia (islamic, evident!), ne rămâne un univers guvernat nu de legi, ci de haos (dezordine, în unele **rubaiate**). Astfel, moartea devine de neînțeles pentru om, soarta e mereu nedreaptă, ordinea socială, alienantă. Poate așa se explică, la Khayyām, fie tragica disperare, fie ironia sceptică. Dar chiar a treia cale posibilă, cea religioasă, pare a nu lipsi cu totul din câteva **rubaiate**, marcând, probabil, o scurtă experiență religioasă. Interpretând astfel o secvență din gândirea khayyāmiană, cititorul va înțelege mai bine anumite **rubaiate** care ar putea să i se pară încărcate de contradicții, ținând cont de dominantele poetico-filozofice ale poemelor și ale concepției care le-a creat. Nu trebuie, desigur, să facem din Khayyām un poet musulman, dar nici nu putem să excludem, în mod nedrept, viziunea lumii islamice din rădăcinile și formele gândirii sale (Ce mult diferă un ateu musulman de un ateu creștin sau de un agnostic grec!). Ea completează, cu siguranță, "reziduurile" arhetipale din gândirea iraniană veche și se adaugă unei "*forma mentis*" specifice Evului Mediu persan.

*

Mare poet, Omar Khayyām nu putea ignora problematica morții. Consecvent principiilor sale, a considerat falsă maniera teologilor timpului, care, evident, propovăduiau supraviețuirea sufletului. Edificat asupra fatalității materiei (o cauză a tristeții sale), moartea e considerată în perspectiva fluxului transmutației atomilor materiei, fie prin descompunere, fie prin recompunere. "Pentru el, nu există un <<dincolo>> al materiei. Lumea e făcută din atomi, cu activitate aleatorie. Acest flux e continuu, etern.

Particulele se regrupează în valuri, în forme și specii diferite și se separă în aceeași manieră. În consecință, omul nu poate avea nici speranță, nici teamă. El s-a născut din combinația a patru elemente sub influența stelelor Pleiadelor, sufletul său e material precum corpul. Din el nu rămâne nimic după moarte" (Sādegh Hedāyat). Ceea ce ne interesează, când citim **rubaiatele**, e metamorfoza acestor corpusculi, pentru că aceștia se recompun în alte materii după moarte, perpetuând viața în alte forme și formule. Sufletul nu poate supraviețui separat, independent. Intuiția lui Sādegh Hedāyat oferă poemelor o cheie de lectură: "Dacă am trăit fericiți, particulele corpului nostru se îmbată și urmează o existență misterioasă. Această teorie a corpusculilor formează sursa ideilor <<mahmure>> ale lui Khayyām. Acești corpusculi instabili, acest flux inospitalier și indiferent față de natură, sunt la fel de bine prezenți în argila urciorului, în iarbă, trandafir, lalea, iubita dansând în ritmul lirei, în sărbătorile vesele. El vede în carafa de vin atomii trupurilor frumoaselor recăzute în pulbere, dar transfigurate într-o altă stranie viață. Spiritul delicat al vinului continuă să supraviețuiască. Aici, în ciuda tuturor variațiilor alegorice ale acestor catrene, vinul său capătă un sens profund, misterios. Îmbătător elixir pentru uitare, el își are reședința în urcior, așa cum sufletul și-o are în corp. Nu procedează la fel cu membrele corpului uman și cu componentele urciorului: gură, gât, toartă, pântece... și vinul vesel în interior? Acest urcior care era trupul unei frumoase! Acest suflet mișcat de dureroasa viață terestră! Acolo, urciorul regăsește o existență independentă al cărei vin constituie sufletul." Fatalității morții, Khayyām îi propune o filozofie a valorilor vieții, a calității acesteia. Agnosticismul său e întemeiat pe logica semnificațiilor ascunse în **rubaiate**. Ne aflăm în imposibilitatea de a

pătrunde felul şi raţiunea lucrurilor, nu ştim nici de unde venim, nici unde ne ducem după moarte. Cei care cred că ştiu sunt nişte impostori. Orice efort, orice căutare, fie şi filozofică, sunt inutile, câtă vreme viaţa noastră, cu bucuriile şi tristeţile ei, nu ating cu nimic natura, care, indiferentă şi calmă, îşi desăvârşeşte opera. Răul pare a fi etern, lumea a "optat" doar pentru suferinţă. Viaţa însăşi e o ficţiune, o dată ce-i alcătuită dintr-o succesiune de iluzii deşarte, de vise care nu se împlinesc. "În timp ce regi maiestuoşi, puternici, frumoasele doamne nepotolite sunt îngropaţi, corpusculii lor se eliberează din mormintele strâmte, pătrunzând în obiecte, urmându-şi dureroasele vieţi. Toate acestea nu ne povestesc în secret precaritatea a ceea ce e terestru? Trecutul nu-i decât o amintire răvăşită, fictivă, viitorul e necunoscut. Să prindem prin urmare această clipă de viaţă atât de efemeră, să ne bucurăm de ea, căci nici o posibilitate de întoarcere nu ne-a fost dată! Dar ştim cum să trăim? Scopul vieţii nu-i decât plăcerea. Să ne îndepărtăm pe cât posibil de spiritul tristeţii, să nu schimbăm acest spirit cu promisiuni nesigure. Să ne luăm revanşa asupra vieţii înainte de a fi striviţi în ghearele ei!" (Sādegh Hedāyat). Dar Omar Khayyām nu e un hedonist al actelor gratuite. Contemplarea sensului vieţii îl face să respingă lumea de dincolo a credinciosului şi parfumurile hedonismului. El procedează ca un mare poet, însoţind bucuria cu ideea neantului. Bucuria de a trăi capătă consistenţă doar prin opoziţie cu "deşertul nimicului". Astfel o bună parte dintre elementele poetice ale **rubaiatelor**, florile, privighetorile, cupele de vin, imaginile erotice, peisajele înverzite, gârla etc. alcătuiesc uneori o faţă a universului morţii, alteori, o contrapondere la acesta. De aici vine tristeţea metafizică! Pare că poetul vrea să salveze din neant puţinul care-i rămâne. Uneori, chiar moartea pare a îmbia la bucurie. În fond, multe dintre **rubaiate** prezintă o uzură, o disoluţie chiar a sensibilului (braţele îndrăgostiţilor se transformă în toarte de urcioare, ochii se fac pulbere etc.), o nelinişte a inteligibilului...

La capătul drumului, ne aşteaptă bătrâneţea, moartea, ţărâna. Cenuşa regilor, a vizirilor, profeţilor (motivul "*ubi sunt*?") se amestecă în mod straniu cu aceea a necredincioşilor, săracilor, impostorilor, escrocilor, asasinilor etc. sub degetele olarului care face oale, urcioare, amfore, cupe. Nu trebuie să ne temem de neant, el nu-i redutabil dacă fiecare clipă trăită intens se încarcă de miresmele eternităţii. Omar Khayyām sfidează moartea printr-un "*carpe diem*" amar. Nici "*fortuna labilis*" nu-i aşa departe...

*

"Trebuie să fii mereu beat. Aici e totul: e unica problemă. Pentru a nu simți oribila greutate a Timpului care vă striveşte umerii şi vă apleacă spre pământ, trebuie să vă îmbătați fără încetare. Dar de ce? De vin, de poezie sau de virtute, după placul inimii. Dar îmbătați-vă!" Acest fragment aparține "Micilor poeme în proză" (1868), de Charles Baudelaire. Traducerea în franceză a lui Nicolas văzuse lumina tiparului în 1867. O fi citit-o marele poet francez? Nu ştim. Dar ştim că Théophile Gautier, căruia Baudelaire i-a dedicat, după cum ştim, "Florile Răului", îl apreciază astfel: "El ilumineaza cu o licărire subită obscuritățile doctrinei, sfâşie voalurile unui limbaj în care fiecare cuvânt e un simbol. Eşti uimit de această libertate de spirit absolută pe care cei mai îndrăzneți gânditori moderni de-abia o egalează, într-o epocă în care credulitatea cea mai superstițioasă domnea în Europa, în cei mai negri ani ai Evului Mediu de la noi." Adevărate cuvinte!

Tema vinului e o dominantă a **rubaiatelor**. Nu te poți gândi la poetul din Nişăpur fără să-ți vină în minte celebra licoare. Dincolo de tot felul de confuzii privind interpretarea rolului acestui element poetic, unele grave, din care s-a născut ideea că Omar Khayyām e un poet sufit, vinul e extrem de important pentru înțelegerea **rubaiatelor**. În "Nouruz - nāmeh", poetul consacră un capitol întreg binefacerilor lui, bazându-se pe experiența personală şi pe a altora (îi citează, de exemplu, pe Avicenna şi pe Mohammad Zakaria Rāzi: "Nimic nu e la fel de benefic pentru corp ca vinul, în particular vinul amar făcut din strugure pur. El risipeşte tristețea, mai multă ură în inimă... toți înțelepții sunt de acord să creadă că nu-i substanță mai nobilă şi mai bună ca vinul... în paradis se află mâncăruri din belşug, vinul e cea mai bună dintre ele." Când ştim ce credea Khayyām despre paradis...

"Dar, în aceste poeme, vinul e prezent acolo pentru a uşura amărăciunea şi tristețea vieții. Khayyām se refugiază în el pentru a atinge odihna şi uitarea.

Să fim veseli, să ne bucurăm, să uităm această viață absurdă. Să uităm mai ales această umbră înfricoşătoare care planează asupra capetelor noastre, umbra morții. Bând din urcior, îl auzim spunând [...]. Să bem, să ne bucurăm, ce tristă mascaradă! Plăcere, femeie, amantă capricioasă. Să jucăm, să cântăm, să bem, să uităm această umbră înfricoşătoare, înainte ca

ea să ne strângă de gât între degetele ei scheletice. Să ne căutăm plăcerea în atomii altora care-i cheamă pe ai noştri, când ne invită în neant. în timp ce Moartea izbucneşte în râs sardonic. Viaţa e doar o clipă. S-o uităm!" (Sădegh Hedāyat).

Vinul şi starea de graţie pe care o procură inspiră frumuseţea fizică şi dorinţa. Vinul ascute simţurile şi spiritul, trezeşte pofta de viaţă. El nu abrutizează existenţa, ci îmbie la iubire. "Iubirea pe care o celebrează, bucuria nu solicită decât efebi, paharnici, oameni tineri, garanţi ai unei plăceri fără griji, în afara oricărei obsesii matrimoniale, dispensată de epuizanta grijă de a perpetua specia" (André Velter).

Deşi a fost ignorat în timpul vieţii şi mult despre moartea sa, semnificaţiile **rubaiatelor** n-au scăpat de cercetarea atentă a unor intelectuali din mediul iranian. Cele trei "teorii" selectate de către noi acoperă, în general, hermeneutica de bun - simţ a **rubaiatelor**, în timp şi în spaţiu.

Prima e o expresie a disprețului şi aparţine şeicului Nadjmeddin Rāzi (Dāyeh), autor al lucrării mistice "Marsad al - ebād", 1223 ("Observatorul slujitorilor lui Dumnezeu"), importantă şi pentru că sunt citate două **rubaiate** ale lui Khayyām. Perspectiva pe care o are acest autor e aceea a sufiţilor: "...dar acei nefericiţi filozofi şi materialişti care sunt rupţi de binecuvântările divine orbecăiesc în stupefacţie şi eroare împreună cu un anumit înţelept faimos între ei prin talentul său, înţelepciunea, agerimea şi doctrina sa. Acesta este Omar Khayyām. Pentru a ne face o idee asupra extremei sale obraznicii şi corupţii este suficient să citim următoarele versuri compuse de el (urmează **rubaiatele** citate; în culegerea noastră, 162 şi 176, n.n.) Aşadar Khayyām ar fi un "filozof" în substanţă, un raţionalist care neagă orice dogmă religioasă, un ateu dublat de un sceptic.

Opusă concepţiei de mai sus este "teoria" lui al-Qifti (mort în 1248), expusă în opera "Tārikh al - Hokamā" ("Istoria înţelepţilor"), după care poetul din Nişāpur este nici mai mult, nici mai puţin un mistic, un sufit! Este o părere care circula, se pare, în mediile unor mistici musulmani. Aceştia adaptau sensul exterior al **rubaiatelor** la imaginarul lor. De "vină" sunt şi unele metafore ale lui Khayyām care, chiar dacă au sens diferit, ignorând contextul, creează o pistă (falsă) de lectură mistică. Unul dintre cei mai înverşunaţi susţinători ai sensului mistic al **rubaiatelor** lui Khayyām în

Europa a fost J.-B.Nicolas, traducătorul în franceză al poetului persan (multe dintre texte sunt apocrife).

Pe o altă poziție se situează editorul iranian Mohammad Ali Forughi. El susține că Omar Khayyām a fost mai ales un înțelept (filozof) și matematician, care, având și o mare sensibilitate poetică, a știut să exprime într-o formă sintetică, așa cum era **rubaiatul**, neîmplinirile dezolante ale cercetării umane. Dar nu există, prin aceasta, nimic substanțial nereligios din punct de vedere musulman, deși acțiunile suverane ale lui Dumnezeu nu se pot măsura prin înțelepciunea omului. E vorba așadar de tristețea și amărăciunea omului care nu găsește, prin rațiune, adevărul absolut în lume, de pildă, de ce ne naștem sau murim. Dacă ar fi cineva nereligios, spune Forughi, ar fi perfect liniștit sufletește și ar contempla o lume pe care o vede la întâmplare și în mod anarhic pradă confuziei. Astfel, poetul, dând totul vinului și îndrăgostiților, intră în cunoscuta și comuna lume a metaforelor poeziei persane clasice.

Prin urmare, pentru lumea musulmană, Khayyām e un ateu sceptic, un mistic ezoteric sau un filozof care exprimă în versuri frumoase neliniștile cunoașterii adevărului doar cu ajutorul rațiunii. Pentru noi, sintetizând toate acestea, eu un zoroastrian pe care viața l-a surprins trecând prin lumea islamică...

IV.

"Dincolo de Creație, dincolo de ceruri, tu cauți
Și tăblița de ceară, și calama. Paradisul cu Infernul.
I-am împărtășit asta maestrului nostru: "În tine se găsesc toate:
Paradisul și calama, tăblița de ceară cu Infernul."

*

Pentru a interpreta corect **rubaiatele** lui Khayyām, mai ales în intenționalitatea, dar și în neintenționalitatea lor artistică, trebuie să cunoaștem realitățile lingvistico-estetice ale epocii. E un truism să afirmi că modificările dintr-o limbă creează consecințe în plan estetic. Sincretismul lingvistic persano-arab a dus și la o benefică fuziune între mijloacele expresive ale celor două limbi. După 651, lumea iraniană intră sub zodia unor prefaceri majore, care vor epuiza posibilitățile de a mai rămâne în cadrele culturii și civilizației anterioare anului 636, chiar dacă spiritul

persan originar va arde mocnit în orice mare creație, menținând relația secretă dintre noua lume sincretică și cea ancestrală.

Ideea că, datorită influxului persan, literatura arabă ar fi câștigat, treptat, în rafinament, eleganță și prețiozitate expresivă trebuie amendată. E suficient să observăm că puține lucruri valoroase au rămas în literatura persană dinainte de cucerirea arabă. Am putea chiar susține contrariul: literatura persană, poezia în primul rând, s-a "înviorat", a renăscut prin forme expresive noi sub influența lumii arabe, a câștigat în diversitate și profunzime. Pe de o parte, a existat o extraordinară bogăție de forme expresive arabe care au asimilat aridele conținuturi obligatorii ale poeticii clasice beduine, iar, pe de altă parte, o mare diversitate de conținuturi legendare persane, cu un caracter mai degrabă decadent și livresc, care își găseau expresia în forme extrem de sărace și canonice. După fuziunea celor două "estetici", lumea poetică persană își creează, la început, în limba arabă, un statut nou, ce va influența, mai târziu, literatura neopersană.

Nu e mai puțin adevărat că mulți dintre scriitorii așa-zis arabi erau, în realitate, de naționalitate persană și că influxul arab succesiv asupra literaturii persane este numai în parte arabo-semiotic. Avem de a face cu un soi de sincretism complex ce se reflectă chiar în limbajul artistic. Poetul persan folosește o limbă în care peste jumătate dintre cuvinte sunt arabe,pe care o cunoaște din copilărie și care e exploatată în cele mai mici detalii prozodice și morfo-sintactice. Noul gen de poezie persană ar putea fi comparat, în spațiul european, cu acel *t r o b a r c l o s* provensal.

Este extrem de interesantă părerea lui Nezămi 'Aruzi din Samarkand, căruia Khayyām i-a fost discipol și despre care am mai vorbit. Să ne mai mire oare modernitatea ei? "Poezia este o artă, cu ajutorul căreia poetul, îmbinând într-un mod abil premise imaginare și combinând analogii deduse din acestea, reușește să facă mare pe cel mic și mic, pe cel mare, să transforme urâtul în frumos și frumosul, în urât; cu jocuri de imagini bine găsite, excită forțele pătimașe și irascibile și sub acel efect, sufletele se contrag și ies în exterior, iar poetul se face exponentul unor lucruri mari în schimbarea ordinii în lume [...]. Poetul trebuie să fie un temperament natural sănătos, cu o gândire desăvârșită, fără un caracter prefăcut, având o privire amplă și frumoasă și o vedere subtilă; să aibă o coloratură a științelor celor mai variate și eleganta doctrină a tradițiilor și a uzanțelor. Este nevoie apoi ca poetul să fie un bun orator în adunări și să dobândească faimă în

epoca lui, să știe să-și imortalizeze numele : cum altfel ar intra în eternitate numele altora? Dar mare poet nu devii dacă în tinerețe nu ai învățat douăzeci de mii de versuri din poeții antici și o mie din cei moderni, dacă nu faci referiri continue la poeziile maeștrilor. Și numai după ce ți-ai format gustul poetic, poți trece la studiul științei poeziei și al prozodiei..." ("Patru discursuri"). "Observațiile lui Nezâmi relevă aproape întreaga contribuție nouă a orientării liricii moderne. Schimbând fundamental realitatea exterioară în ordinea dimensiunilor și a valorilor sale,poetul promovează implicit autoritatea factorului subiectiv asupra acelei realități. Natura nu va mai reuși, deci, ca în cazul anticei *mimesis,* să impună în artă propriile ei coordonate, ci se va supune integral artistului : așa va rezulta, bunăoară, că *vântul*, iar nu soarele alungă beznele nopții sau că unele aspecte vizuale se identifică cu cele olfactive, ca în ilustrata poemă a lui Ebn-Şaraf. În al doilea rând, factorul subiectiv procedează ca atare tocmai pentru a întreține facultățile <<atâtării>> și <<dorinței>>, deci ale specificei tensiuni și încordări moderne, atunci când natura, pe care poetul o poate modifica mental, nu le stimulează îndestul. Iar faptul că, în precizarea de conținut a acestei tensiuni, Nezâmi 'Aruzi vorbește mai întâi de *depresiune* și apoi de *exaltare*, deși în ordinea obișnuită a oricăror idei primează de obicei alternativa pozitivă, relevă poziția dominatoare a *melancoliei*, cu care omul modern colorează natura" (Edgar Papu).

*

În contextul generic al noii formule poetice, **rubaiatul** (singular *r o b a'y i*, plural *r o b a'yi ā t*) are o poziție privilegiată, dovedind o rezistență estetică nemaiîntâlnită în ceea ce privește popularitatea lui. Precum *dob ei t i*, **rubaiatul** (termenul a apărut, se pare, în 1214!) e o varietate de catren (fără să se confunde cu catrenul european!).Era numit, în epocă, *t a r ā n e h*, ("cântec", "melodie"). Este cea mai condensată formă poetică a liricii persane, reflectând, cu un minimum de mijloace artistice, o gândire poetică suficientă sieși. **Rubaiatele** amintesc superficial de *hai-ku* -urile japoneze (mai transparente, inefabile, dând impresia de lucru revelat, negândit) sau de strofele chinezești *t'ang*. "... Aceste scurte poeme cu caracter popular dau de înțeles morala acestei fabule care e viața. Joc al limbajului și al muzicii sale, caligrafie verbală, înaltă și strâmtă în aceeași măsură, **rubaiatul** e un comentariu ce rezumă în el proces-verbal de

constatare şi meditaţie, întrebare pusă şi sugestii în privinţa răspunsurilor" (Pierre Seghers). Orientalistul francez James Darmesteter (1849 - 1894), în eseul său despre originile poeziei persane, numeşte această formă poetică "cea mai puternică din această poezie, când ea este condusă de un poet adevărat."

Aceste scurte poeme nu se mărginesc, ca majoritatea epigramelor greceşti, latineşti sau occidentale, la o trăsătură de spirit uşor sau o ironie superficială. Majoritatea închid o reflecţie gravă şi, uneori, profundă despre marile probleme ale destinului uman,concentrată în câteva cuvinte, câteva imagini, într-o formă fixă elegantă şi armonioasă care îi conferă evidenţa.

Pare că **rubaiatul** a fost inventat în vremuri de complicitate, pentru că el se cere citit ca un text cu mai multe niveluri de înţelegere. E un joc de raporturi între lumini şi umbre, între ceea ce e spus şi ceea ce e aluziv, sugestiv, uneori ezoteric (nu în sensul mistic al termenului). Cuvintele îşi răspund prin ecouri, iar acestea creează o muzică pe care doar urechea persană,exersată, o poate percepe. Limbajul e plin de mişcare şi de inventivitate, iar "poanta" din al patrulea vers, încărcată de promisiuni, figurează ca o sentinţă, ca o dogmă pe care lectorul o acceptă sau nu.

Carieriştii literari ai epocii îl decretau drept "vulgar", "popular", dar îi recunoşteau calitatea de a fi spontan, de a exprima un elan al momentului.

Din punct de vedere strict formal, desigur ne referim la textul persan, ca în toate comentariile, de altfel, **rubaiatul** e compus din două versuri ("versul" persan echivalează pentru poetica noastră cu două distihuri) sau patru emistihuri (patru rânduri). Sistemul de rime este a a b a sau, mai rar, a a a a. Alteori se'repetă un cuvânt sau o sintagmă în finalul fiecărui emistih sau în finalul versurilor 1, 2 şi 4.

Rubaiatul khayyāmian pare a nu avea, spre deosebire de alte compoziţii poetice persane, un precedent în literatura arabă. Unii cercetători cred că originile sale se găsesc în câteva forme strofice tradiţionale, din poezia populară, deşi din literatura persană preislamică nu ne-a rămas nici un **rubaiat**. Simplitatea compoziţiei face din acesta o specie deosebit de adaptată la improvizaţie, iar expresia "ocazională" a unei idei sau a unui sentiment poate induce, în mintea noastră, precaritatea, fragilitatea lor în comparaţie cu eternitatea... Pentru că, în epocă, **rubaiatele** nu circulau decât

individual, fără numele autorului, e greu să discerni un "sistem" metafizic în ele, o coerență minimă a modului lor de existență...

În istoria literaturii persane, forma acestui tip de catren a fost utilizată adesea pentru a exprima, fie chiar în notații rapide, emoții interioare puternice, cu caracter mai ales religios. Cu puțin înaintea lui Omar Khayyām, trei mari scriitori au scris catrene cu caracter mai ales mistic: Abu Sa'id (967 - 1043, BābāTāher Oryān (mort în 1019 sau 1058), autor de catrene pline de simplă iubire mistică, scrise într-un dialect local, Șeikh Ānsāri din Herāt (1006-1088), contemporan cu Khayyām. După Omar Khayyām, aproape toți poeții și-au încercat măiestria în această specie, până în epoca modernă, când marele poet și filozof pakistanez Mohammad Eghbāl a adaptat catrenul clasic la exprimarea ideilor sale filozofice reformatoare. Așadar o tradiție "filozofică" este proprie catrenului, câtă vreme forma sa "rapidă" și fulgurantă a înglobat mai ales emoțiile gândirii intelectualilor rafinați. Din punctul de vedere al tehnicii formale, **rubaiatul** persan are multe lucruri în comun cu structuri poetice ca *m a n i* (turcești) și *p a n t u n* (malaeziene).

Ca mod de existență, **rubaiatul** funcționează astfel: primele două versuri servesc mai ales la introducerea ideii poetice; al treilea, de cele mai multe ori fără rimă, rămâne "suspendat", oarecum asimetric față de celelalte, și afirmă ceva nou, un adevăr șocant, un fapt îndrăzneț, e o adăugare la orizontul de așteptare al cititorului; al patrulea închide "cercul", prin revenirea la rima inițială, e o sinteză a primelor trei, mutând discursul în plan general-filozofic, funcționând ca o sentință incluzând o disperare a abandonului.

Nefiind un poet profesionist, Khayyām practică în fond o fizică a sunetului, silabă cu silabă, care se vede, doar în textul original, din păcate. Inteligența poetică se distrează și cu jocuri de cuvinte, cu aliterații, cu subtilitățile gramaticii persane...

Prin caracterul lor "ocazional", prin "respirația" scurtă, **rubaiatele** nu permit abuzul de epitete, de tropi sau imagini descriptive cu care poezia persană ne-a obișnuit. În cazul lui Khayyām, caracterul lor modern e asigurat și prin faptul că "mireasa sensului" (semnificantul) apare mai mereu purtând un voal din "voalurile cuvântului". Poate că de aceea persanii, cititorii pătimași ai poeziei clasice (canonice) persane, nu l-au iubit prea mult: el spunea lucruri pe care și ei le gândeau, dar meditația lor era

fără cuvinte! Le lipseau cuvintele "sub acoperire", cuvintele "printre-rânduri", cuvintele - parolă cu care puteau lupta împotriva ipocriziilor şi dogmelor. cuvintele care "inventau" o ingenioasă şi inedită apărare a libertăţii de gândire...

*

Într-o literatură în care originalitatea artistică nu e socotită printre valori, iar interesul istoric de a cunoaşte cine şi când a scris cutare vers, strofă sau poezie e scăzut. proprietatea literară iritând chiar pe unii persani, Omar Khayyām nu imită pe nimeni. Limbajul **rubaiatelor**, concis şi eficient prin esenţializare, a creat impresia că e uşor de imitat. Poeţii care au încercat acest procedeu n-au nici simplitatea "spunerii" marilor adevăruri, nici seducţia, nici anvergura lirică a poetului din Nişāpur.

Expresia poetică, ideile, filozofia lui Khayyām au lăsat urme adânci în poezia persană. Poeţi prestigioşi precum Hāfez sau Sa'di or fi ţinând seamă de alegoria khayyāmiană: metamorfoza corpusculilor, precaritatea lumii acesteia şi a omului, importanţa clipei, dragostea pentru vin sunt teme care s-au impus până la obsesie în lirica persană de mai târziu. Hāfez, Attār, Djāmi şi Moulavi, alţi poeţi şi gânditori liber-cugetători, chiar dacă au resimţit nu numai spiritul de revoltă, ci şi curajul lui Khayyām, şi-au codat intenţiile în metafore complicate, extrem de greu de interpretat, fără ca această manieră să le diminueze valoarea poetică.

Conştient, se vede, de originalitatea gândirii sale poetice, într-un capitol din "Nouruz-nāmeh" citează o anecdotă din care trage o concluzie extrem de importantă pentru vremurile acelea, considerând pana mai eficace decât sabia: "... efectul penei asupra bunelor şi relelor acţiuni ale statului e primordial, datorăm stimă autenticilor oameni de litere".

Omar Khayyām a stârnit, paradoxal, cele mai multe pasiuni în lumea anglo-saxonă, unde există şi cluburi cu numele poetului. Şi nu întâmplător. Spiritul englez a găsit, poate, o parte din pragmatismul modului său de a vedea lumea... Iar după traducerea lui Fitzgerald, devenise o modă printre poeţii prerafaeliţi...

Faptul că îl preocupau problemele ştiinţifice, astronomice şi matematice în primul rând, nu îl împiedica să-şi reveleze o parte din fiinţa sa obscură în astfel de bijuterii literare cum erau **rubaiatele.**

Ruinele, noaptea cu clar de lună, verdeața primăverii, vinul, iubirea îl fascinează pe Khayyām aparent, pentru că splendoarea și prospețimea primăverii, culorile și parfumurile florilor, natura încântătoare etc., îi bulversează sufletul când știe că toate acestea nu sunt nimic față de atotputernicia timpului. Imaginile au forța lucrurilor spuse definitiv, asta într-o epocă în care, sub influența arabă, poezia persană cade ușor pradă jocurilor gratuite de cuvinte, devine emfază și panegiric, de-o uscăciune insignifiantă greu de imaginat. Poetul nostru e sobru și stăpânește perfect mecanismele limbii, subtilitățile potențiale ale acesteia.

Dar, vorba lui Pierre Seghers, "dincolo de orice sistem, judecând omul, la adevăratele lui măsuri, care sunt cele ale unei clipe de energie între Tot și Nimic, Khayyām spune și el că viața nu e decât un vis, un fulger, un hazard."

V.

"De-s beat de vin vechi, ei și! cu-atât mai bine: beat, sunt!
Necredincios sunt sau idolatru, sunt oare zoroastrian? Sunt orice!
Cine despre mine vreo idee-și face mă-ntemnițează-n el.
Ce-mi pasă? Îmi aparțin! Cel care sunt, sunt."

*

"Există puține opere care sunt, precum catrenele lui Omar Khayyām, admirate, respinse, urâte, falsificate, calomniate, condamnate, disecate, care ating un renume universal, rămânând totuși necunoscute.

Dacă am aduna tot ce s-a scris despre Khayyām și catrenele sale, am putea constitui o vastă bibliotecă, în timp ce opera de care dispunem conține între 80 de catrene, după unii, și 1200, după alții.... dar acestea din urmă sunt în majoritate doar o antologie a falsului, ticsită cu idei contradictorii. Doar frunzărind una dintre aceste culegeri, te lovești nu numai de paradoxuri bizare, dar și de stilurile unor epoci diferite: astfel că te întrebi dacă o persoană centenară care și-ar schimba opinia de două ori pe zi ar putea să ajungă aici. Descoperi catrene de inspirația cea mai eteroclită: autorul ar fi în același timp teolog, naturalist, ateu, mistic, optimist, pesimist, adept al reincarnării, opioman, drogat, destrăbălat, yoghin, necredincios, șarlatan, divin... Un astfel de individ ar putea traversa atâtea stări, atâtea caractere, fiind, de altfel, și filozof, matematician, astronom?

Ce să faci în fața unei asemenea confuzii? Și asta nu-i nimic. Întâlnim aceleași probleme încercând să regăsim urmele vieții lui Khayyām în cronicile vechi.

Fără îndoială, marile gânduri nu pot să scape polemicii. Dar, în cazul lui Khayyām, erori monumentale decurg mai ales din faptul că, personajul nefiind cunoscut cum s-ar dori, alegerea catrenelor autentice e complicată."

În rândurile de mai sus, Sādegh Hedāyat ("Tarānehhā-ye Khayyām") intuiește perfect problema khayyāmiană a autenticității **rubaiatelor**, dar și a hermeneuticii fundamentale a acestora (poet mistic sau nu?).

Cel mai vechi text în care apare numele lui Omar Khayyām, cu respect, este "Tchahār maqāleh" ("Patru discursuri") al lui Nezāmi 'Aruzi (probabil, în 1156). Autorul e contemporan cu Khayyām și se prezintă ca un apropiat al acestuia, fiindu-i și discipol. Lucrarea e extrem de importantă pentru proza persană și pentru informațiile despre societatea timpului său, formulând reguli pentru cele patru clase de oameni necesare în serviciul prinților. Aruzi nu pomenește nimic despre poetul Khayyām, în schimb îl prezintă drept astronom.

O altă operă, al cărei autor menționează că, în copilărie, a fost elev al lui Khayyām este "Istoria lui Beyhaghi", scrisă probabil în 1667. Nu aflăm mare lucru despre viața celui pe care autorul îl numește "predicator, filozof, omul perfect." Citim că era originar din Nișāpur, mare savant, echivalentul lui Avicenna, dar având un caracter neîncrezător, iritabil. Beyhaghi amintește mai multe opere ale lui Khayyām în domenii diverse ca medicina, istoria, filologia, teologia, matematica și astronomia. Dar nu menționează măcar un **rubaiat**! Având în vedere că autorii de mai sus susțin că au fost apropiați ai lui Khayyām, ne vine greu să credem că aceștia n-ar fi știut nimic despre îndeletnicirea sa literară. Putem presupune că, în timpul vieții, el și-a ascuns textele, iar prietenii și confidenții au păstrat tăcerea, preferând să le memoreze sau să le scrie pe marginea altor cărți. Când au fost dezvăluite, după moartea sa, poetul a fost considerat ateu, iar imitatorii s-au grăbit să le răstălmăcească prin interpolări sau adăugări arbitrare.

Prima lucrare în care Khayyām e citat ca poet (din seria celor din Khorāsān) este "Kharidat al- Ghasreh ("Fecioara palatului") a lui

Emādeddin Kātebeh Esfahāni, scrisă în limba arabă în jurul anului 1176, posterioară cu 45 de ani morții lui Khayyām.

Un document extrem de prețios, pentru că face din Khayyām "un caz", este "Marsad al-ebād" ("Observatorul supușilor lui Dumnezeu"), carte scrisă de Nadjmeddin Rāzi, datată 1213 - 1224 sau 1223. Autorul e un sufit (mistic musulman) fanatic și îl consideră pe Khayyām un filozof naturalist, ateu: "...Observarea (lumii, n.n.) duce la credință, demersul (către etern, n.n.) la *e r f a n* (gnoză, n.n). Filozoful, ateul și naturalistul sunt privați de acest nivel spiritual: ei sunt rătăciți, pierduți. Omar Khayyām e considerat de către orbi un înțelept gânditor, un om inteligent. Or el e atât de bine pierdut în îndoială și tenebre [...]. Cât privește filozofia vieții, a morții și a învierii, acest rătăcit nihilist n-are alt răspuns decât să spună <<Stăpânul care a creat el însuși elementele...>>" Această opinie e extrem de valoroasă pentru cunoașterea adevăratei gândiri poetico-filozofice a lui Khayyām. Contemporan cu poetul, sufit avizat, Rāzi cunoștea bine atitudinile lui Khayyām, opțiunile sale existențiale și axiologice. Înțepăturile și injuriile sale erau pe deplin justificate : Omar Khayyām trebuie să fi fost inamic înverșunat al sufismului și al altor secte de pe vremea lui, o dată ce Nadjmeddin Rāzi citează, de două ori, un **rubaiat** (în ed.n., 155) care risipește orice altă interpretare...

Există și alte documente vechi ce fac referire la poetul nostru, dar ele sunt pline de erori și falsuri a căror cauză o constituie fanatismul religios și afabulațiile absurde ale unor partizani ai islamului fără conștiința lucrurilor și ideilor care rămân în istorie : "Nozhat al - Arvah" ("Grădina sufletelor pure"), " Tārikh al - Hokamā" ("Istoria înțelepților"), "Assar al - belad" ("Monumentele cetăților"), "Ferdous al -Tavarikh" ("Paradisul istoriilor").

Din păcate pentru stabilirea paternității **rubaiatelor** khayyāmiene și pentru istoria acestei sisifice munci, singurul document important citând autentice **rubaiate** ale lui Omar Khayyām este "Munes al - Ahrar" ("Însoțitorii oamenilor liberi" (secolul al XIV-lea, probabil). Acesta conține 13 catrene pe care Rosen le-a publicat în ediția berlineză, fiind cunoscute și drept cele mai vechi. Ele prezintă o clară unitate de gândire și stil poetic și confirmă "criticile" lui Rāzi, ceea ce ne determină să le considerăm revelatoare pentru o filozofie materialistă. Dacă îl adăugăm și pe cel citat de două ori de Rāzi, dispunem așadar de 14 **rubaiate** autentice (în ed.n, nr.56,

108, 162, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185). Prea puțin, desigur, dar aceste texte ar fi suficiente pentru aflarea unei poziții clare a poetului față de problematica filozofică. Există, în ele, o coerență tematică : Khayyām e materialist, pesimist, sceptic, agnostic. Evenimentele inevitabile ale lumii și ale universului sunt abordate cu mintea și pana unui fatalist decepționat, ieșind repede din starea de optimism. Acesta e unicul criteriu, vai, ce sărac!, în ciuda atâtor cercetări minuțioase, de a stabili paternitatea **rubaiatelor** și apartenența autorului lor la o concepție în care elementele sufite sunt convertite în instrumente ale unei amare ironii. Lăsăm de o parte faptul că sufiții au întreținut cu premeditare amalgamul sufism/Khayyām, acțiune cât se poate de comodă, atunci, în vederea "recuperării" marelui poet și poziționării lui în cunoscuta sectă mistică. Confuziile, interpolările, compilațiile, mai ales după teribilele invazii mongole, "bruiajele" de tot felul, schimbarea sensurilor unor cuvinte sau propoziții, încurcăturile, adaosurile s-au dovedit a fi probe de ostilitate față de Khayyām. În lipsa unor documente vechi, verificabile și validate de timp, e greu, chiar imposibil, să ne facem o judecată definitivă asupra autenticității majorității poemelor khayyāmiene. Am putea cu ușurință să respingem fie catrenele fără orizont metafizic, filozofic (în care e vorba despre beție și plăcere în sine, adică de un hedonism gratuit) și pe cele care sunt de o vulgaritate evidentă, produse mai degrabă de spiritele cu orizont profund limitat. Dar nu putem exclude total ideea că, în timpul vieții poetului și multă vreme după moartea sa, s-au găsit destui imitatori școliți, care, printr-o empatie greu de explicat astăzi să "copieze" spiritul și forma **rubaiatelor**, să acceadă la simplitatea și sobrietatea cuvântului khayyāmian, ceea ce face și mai complexă întreprinderea acestei aventuri.

Așa cum l-a pândit, toată viața, fatalitatea identităților multiple sau a lipsei acestora !), tot așa posteritatea i-a atribuit lui această dezordine bibliografică, lui - matematicianului, astronomului!...

*

Perplexitatea e și mai mare când e vorba să stabilim câte **rubaiate** a scris Omar Khayyām. Himerică întreprindere ! Zadarnic efort ! Căci, în literatura lumii, nu există o astfel de situație, când unui poet celebru, cum e Khayyām, să nu-i poți atribui, cu adevărat, nici un **rubaiat**! Mai mult, după

opinia unor cercetători neobosiți, dar resemnați în cele din urmă, Omar Khayyām ar trebui exclus din istoria literaturii persane!!!

"Istoria" acestei neputințe începe după moartea lui Khayyām. **Rubaiate** apar în diferite antologii și culegeri, mai mult sau mai puțin eclectice, în funcție de atitudinea ideologică a scribilor, care, conform tradiției orientale, nu puneau mare preț pe proprietatea literară. Copierea manuscriselor se făcea, de foarte multe ori, la întâmplare, arbitrar: cât despre autor, numele său nu avea relevanță pentru plăcerea lecturii: textul putea fi repede însușit de altcineva sau compilat cu un rafinament specific ce nu mai amintea de original. Se creau, în felul acesta, variante, ca în literatura orală, încât, cu vremea, a devenit din ce în ce mai greu să discerni adevărul de fals, documentul original de cel compilat până la nerecunoaștere. În ceea ce-l privește pe Khayyām nu s-a păstrat nici un **rubaiat** în timpul vieții sale ! Am putea spune că poetul a fost "inventat" fie de tradiția orală, un veritabil releu al culturii populare, neislamice, foarte puternică, fie de unii contemporani, care, din pricina experimentaților cenzori, au așteptat să dispară Omar Khayyām pentru a-l pune în circuitul cultural în calitate de poet. Așa se explică de ce numele său, în această postură, apare mult după moartea sa, când era deja târziu, și pentru contemporani, să spună cu precizie care rubaiat a fost scris cu adevărat de către el. În acest sens, posterioritatea, chiar dacă l-a adulat, a fost roaba acestei triste convenții : de a-i atribui lui Omar Khayyām atât textele care-i aparțin *de f a c t o*, cât și, în lipsa unui concurent celebru, pe cele pe care nu le-a scris marele poet.

Și totuși, interesul stârnit de acest misterios personaj al Iranului medieval a creat o adevărată frenezie, cum spuneam, a traducerilor (toate, aproape, după texte nesigure, dar pe care tradiția le-a pus pe seama lui Khayyām !), dar și a apariției unor "detectivi" eruditi (particulari sau în grup !) care și-au dedicat viața credinței că ... Omar Khayyām e un mare poet persan !!!

Trebuie să acceptăm, din convingerea simplă că aceste texte (de la câteva zeci la 1231 !) sunt compuse de "cineva", anonim, ideea după care între **rubaiate** și autorul lor e o convenție și că dacă tot trebuie să aibă un creator, acesta e Omar Khayyam. Cititorul e în măsură să judece aceste texte după datele oferite în acest studiu !

*

Prima traducere într-o limbă europeană, engleză, a **rubaiatelor** lui Khayyām a fost realizată de poetul anglo-irlandez Edward J.Fitzgerald, în 1859: "The Rubāiyāt of Omar Khayyām." El a folosit un manuscris extrem de prețios, datând din 1460 - 1461, cu mai mult de 300 de ani de la moartea lui Omar Khayyām, o copie descoperită la Șirāz, care aparține, astăzi, fondului de carte al Bibliotecii Bodleian (Cambridge). Manuscrisul, numit "Bodleian Codex", cuprinde 158 de **rubaiate**. Adaptarea lui Fitzgerald, deși oarecum
inspirată, e departe de a fi o traducere corectă, ceea ce l-a făcut pe un cercetător s-o numească "o frumoasă mistificare". Meritul incontestabil al lui Fitzgerald e că l-a făcut cunoscut pe Khayyām în Europa. Imensul răsunet al acestei adaptări nu va veni decât în 1868, după reeditarea cărții, sprijinită de către Swinburne, Rosetti și Georges Meredith. În ediția a doua, numărul **rubaiatelor** adaptate a fost redus la 110. Nepreocupându-l prea mult paternitatea textelor și neputând, la vremea aceea, să evite confuziile (multe dintre poeme pot fi cu greu atribuite lui Khayyām), judecata poetului anglo-irlandez e echilibrată în comparație cu autorii manuscriselor vechi. Poet fiind, Fitzgerald, în selecția sa, e mai aproape de sufletul filozofului, în ciuda celor afirmate de Arberry, în prefața ediției manuscrisului "Chester Beatty": "Ca traducere, e inadmisibilă... E ceva ca o atitudine mentală colonială față de literatura Orientului..."

J.-B. Nicolas, consul al Franței la Rașt și interpret la legația Franței de la Teheran, a publicat la comanda lui Napoleon al III-lea, în 1867, la Paris, o dată cu apariția "Florilor Răului" a lui Charles Baudelaire, culegerea sa, "Les quatrains d'Omar Khayyām"; el utilizase un manuscris cu 464 de **rubaiate.** Către sfârșitul secolului al XIX -lea, orientaliștilor nu le-a fost greu să descopere că mai mult de 100 de **rubaiate** se găseau în manuscrisele altor poeți persani! Nicolas e acela care a adus, în Europa, ideea că Omar Khayyām e un poet mistic (sufit),acesta exprimându-și iubirea pentru divin prin alegorii cum ar fi aceea a vinului și paharnicului. Deși majoritatea comentariilor sunt corecte, traducerea lui e plină de erori, e conformistă, cu repetări inutile, apocrife, Nicolas dovedindu-se mai puțin poet decât Fitzgerald. Așa stând lucrurile, un om de gust ca Ernest Renan, intuia totuși, printre rânduri, adevăratul chip al lui Omar Khayyām...

O dată cu trecerea timpului, se descopereau alte manuscrise antologice sau așa-zis "complete" ale **rubaiatelor**. În sinea sa, fiecare cercetător credea a-l fi descoperit pe Khayyām în vreunul dintre manuscrise...

S-a observat totuși că numărul textelor atribuite poetului din Nișăpur fie se mărea, fie se micșora într-un mod destul de ciudat. În același timp, valoarea lor urca sau cobora în timp. Entuziasmului pentru "descoperirea" lui Khayyām îi succeda un neconsolat scepticism față de veridicitatea operei. "Calvarul" continua ...

După cei doi precursori, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, mai mult de douăzeci de orientaliști erudiți s-au aplecat asupra altor manuscrise, dintre care, cele mai importante sunt manuscrisul de la Istanbul și manuscrisul de la Lücknow. După ce, în 1934, iranianul de origine germană, filologul erudit H.H.Schaeder, ajunsese să declare că Omar nu scrisese, virtual, nimic și că "numele său putea să fie foarte bine șters din istoria literaturii persane", descoperirea noilor manuscrise începu să aprindă speranțele iubirii de Khayyām, o iubire, ce-i drept, fără "obiect". Astfel, tot un orientalist german, Rempis, a descoperit, într-o bibliotecă din Istanbul, un manuscris antologic datând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cuprinzând 315 **rubaiate**, dintre care, 31 sunt atribuite lui Khayyām. Manuscrisul de la Lücknow conține 315 **rubaiate**, în timp ce un altul are 1231!

Încă din 1897, orientalistul rus Jukovski, după nenumărate cercetări, scosese la iveală 82 de **rubaiate** "rătăcitoare", număr pe care l-a reevaluat mai târziu, pentru a ajunge la 100. Acestea au fost atribuite la 30 de poeți persani. Neîncrederea vine, de astă dată, de la faptul că Jukovski stabilise lista după cronicarii înșiși ai vremii suspectați deja că atribuiseră altor poeți unele **rubaiate** ale lui Khayyām. Pe de altă parte, dată fiind calitatea remarcabilă a tonului, elocvența verbului, claritatea gândirii lui Khayyām, putem presupune că opera lui nu se limita, desigur, la câteva poeme. Restul a trebuit, poate, să fie distrus, în mare parte, de-a lungul timpului, unele, desfigurate, altele, falsificate.

Merită amintită, de asemenea, descoperirea, într-o bibliotecă persană, a unei antologii de către înțeleptul iranian Mirzā Mohammad Qazvini (1938), care conține 13 **rubaiate** aparținând lui Khayyām! Manuscrisul de la Calcutta, incomplet, numără 516 **rubaiate**.

Către începutul secolului al XX-lea, câțiva orientaliști au devenit de-a dreptul sceptici, pierzând orice curaj de a-și continua teribila corvoadă: unul din doi aproape concluziona, și asta după studii îndelungate, că Omar Khayyām, în 83 de ani, nu scrisese decât 12, 13 sau 14 **rubaiate**!!! Sau nici unul!!! Dar aventura "borgesiană" pentru "descoperirea" lui Khayyām avea să continue...

În 1927, orientalistul danez Arthur Christiensen publică un studiu fundamental, "Critical studies on the Ruba'yat of Umar Khayam" (sic!): cu o rigoare de invidiat, el compară diversele manuscrise, studiază metrica persană în diferite epoci, reținând 121 de **rubaiate** autentice, pe celelalte calificându-le drept "rătăcitoare". Pare că eruditul danez a înțeles cel mai bine caracterul multiform al poeziei lui Khayyām, insistând asupra practicii k e t m a n la iranieni, procedeu prin care aceștia disimulează și lasă în umbră fondul gândirii lor. El vede astfel în poet "excelentul reprezentant al poporului său". Spiritul lui Omar Khayyām este, după Christiensen, "spiritul persan așa cum era el în Evul mediu și, în mod esențial, cel care este și astăzi. [...]. În **rubaiat**, acest spirit persan, când vesel și zeflemitor, când sceptic și blazat, când sfâșiat de îndoieli, trist, plin de angoase, când cufundat în contemplații mistice, și-a găsit expresia justă."

Bazându-se pe manuscrisele descoperite până la el, dar și **pe** unele, mai mici, descoperite în biblioteci iraniene, studiind întregul material critic existent în Europa, doctorul Mohammad Ali Forughi a publicat în 1942, la Teheran, ceea ce poate fi considerată ediția oficială persană a **rubaiatelor** lui Omar Khayyām, cuprinzând 178 de piese. Problema nu era încă rezolvată, întrucât unele texte datau din... 1331!

În 1949, un manuscris, cumpărat, printre altele, de bibliofilul englez Chester Beatty, a ajuns în mâinile neobositului și fecundului orientalist britanic Arthur J. Arberry, profesor la Cambridge. Experții au stabilit, fără urmă de îndoială, că data înscrisă de către scrib pe manuscris (1259) era exactă, că manuscrisul era, din toate punctele de vedere, autentic. Pentru prima oară în istoria cercetărilor khayyāmiene, apăru un text care data de mai puțin de 300 de ani de la moartea lui Khayyām. Scribul, Mohammad al Qāwim din Nișāpur, era din orașul natal al marelui poet, prin urmare avusese posibilitatea să-l cunoască pe acesta în timpul vieții. Manuscrisul conține 172 de **rubaiate** și a fost publicat, în 1950, de către Arberry.

Când cercetarea părea să se potolească, o veste din Iran avea să tulbure din nou apele. Deja în 1946, în revista iraniană "Yādegār" ("Memoria") fusese publicată o știre de către profesorul Abbās Eghbāl, directorul publicației, în legătură cu un manuscris al **rubaiatelor** lui Khayyām care se găsea într-o colecție particulară, datată 1207, adică abia după 75 - 76 de ani de la moartea poetului! Manuscrisul, conținând 252 de texte, a fost cumpărat de Universitatea din Cambridge, în vara lui 1950, fiind recunoscut ca autentic de către experți. E vorba totuși de o antologie, cuprinzând, ce-i drept, și **rubaiatele** din manuscrisul achiziționat de Chester Beatty, dar și din alte manuscrise.

Arberry a publicat însă o traducere abia în 1952.

Importanța acestor două descoperiri e imensă. Ea constă nu atât din faptul că opt catrene sunt complet noi, ci din câteva idei care se desprind din introducerea lui Arberry la manuscrisul de la Cambridge, tradus și publicat în 1952: Khayyām trebuie să fi scris cel puțin 750 de **rubaiate**, dat fiind că o "antologie" conține 252; manuscrisul de la Cambridge îl situează pe Khayyām alături de alți poeți de rangul lui Sanā'i (unul dintre cei mai mari poeți mistici ai literaturii persane, mort, probabil, în 1141), prin urmare încă din vechime Khayyām trebuia considerat nu numai un mare om de știință, ci și un poet cunoscut!

Firește că multe lucruri rămân obscure. Să fi avut copiștii celor două manuscrise o unică sursă, având în vedere ordinea **rubaiatelor**, precum și unele detalii tehnice care se repetă? De ce, la puțin timp după moartea sa, o figură aproape mitică a căzut într-o relativă uitare? Să punem totul pe seama destinului neliniștitului poet? Problema khayyāmiană, ce părea rezolvată o dată cu "revelațiile" lui Arberry, a fost repusă în discuție în 1960, la al XXV-lea Congres internațional de orientalistică de la Moscova. Cercetători iranieni, în frunte cu profesorul Sa'id Nafisi din Teheran, au formulat serioase îndoieli cu privire la manuscrisele "vechi" despre care a fost vorba mai sus. Îndoielile se sprijineau pe dovezi concludente în legătură cu starea hârtiei manuscriselor și a tehnicii caligrafice. Au făcut, de asemenea, considerații privitoare la marea frecvență cu care se "fabrică" și astăzi, în Iran, manuscrise "vechi" pentru a fi vândute unor orientaliști prea grăbiți și prea neatenți. Cum era de așteptat, cercetătorii sovietici nu au împărtășit îngrijorarea colegilor iranieni, o dată ce câțiva dintre ei publicaseră, în 1959, o frumoasă ediție în facsimil

(traducere și transcriere rusă) a manuscrisului de la Cambridge, sub îngrijirea, prefața și traducerea R.M.Alieva și M.N.O Osmanova (Moscova, 2 volume).

Rezolvarea problemei khayyāmiene presupune, cu siguranță, un examen atent al hârtiei și caligrafiei manuscrisului în discuție. Dar nu e tot!

Nu știm dacă manuscrisul de la Cambridge s-a dovedit a fi un fals. Dacă-i așa, ne-am întoarce la punctul mort, ca într-un etern complex al veșnicului început. Cu timpul, va crește valoarea celor mai vechi culegeri "ipotetice" ale lui Omar Khayyām. Suntem convinși că studiile specifice ale erudiților orientaliști îl vor "descoperi" pe adevăratul Khayyām. Dacă nu cumva au făcut-o deja!

VI.

"Științelor, de-a pururi le-am dat tot timpul meu.
Prin știință, cele câteva noduri le-am dezlegat de secrete obscure.
După ani șaptezeci și doi de reflecții, fără o zi de odihnă,
Ignoranța-mi, o știu..."

*

În Coran (Surata XCVI, versetele 1-5), îngerul Gabriel îi spune profetului Mohammad primele cuvinte: "Citește, în numele lui Dumnezeu, Creatorul, citește! El a dat formă omului prin reunirea sexelor. Citește, în numele lui Dumnezeu, adorabilul. El l-a învățat pe om să se folosească de pana de scris. El i-a pus în suflet lumina științei." Nu cu mult timp după alcătuirea Cărții, un înțelept (h a d i t h) continua în spiritul cuvintelor revelate: "Căutați știința din leagăn până la mormânt, căutați-o, chiar de s-ar afla în China!"

Omar Khayyām își descoperi încă din tinerețe vocația cunoașterii și e curios, am mai spus-o, cum într-o epocă tulbure și neliniștită, fără "gravitație", în care societatea musulmană evolua arbitrar, a reușit să-și întemeieze cercetările pe ordine și rațiune, să sfideze, altfel spus, provocările haosului... Autori greci, Aristotel, Platon, Galien, Arhimede, Ptolemeu, Euclid, Diophantes, Plotin și alții, fuseseră traduși în persană cu mult înainte de venirea sa pe lume și deja asimilați spiritului iranian avid de nou; din respect, editorii legaseră operele acestora în piele de gazelă... Prin

profesorul Bahmanyār. Khayyām cunoaşte şi aprofundează opera maestrului atâtor generaţii, Avicenna, dar şi a altor mărimi ştiinţifice, arabe şi persane în primul rând. Încă din secolul al IX-lea fusese fundată la Bagdad, capitala califilor, prima universitate din lume, "Casa înţelepciunii", unde se studiau exegeze ale Coranului, dar şi literele, filozofia, limbile, ştiinţele. În epoca lui Omar Khayyām, cei mai eruditi oameni de ştiinţă, mai ales din domeniile matematicii şi medicinei, se aflau în Orient, filozofii şi savanţii iranieni se adunau în colegii şi discutau, într-un interesant schimb de ipoteze şi descoperiri în matematică, astronomie, fizică etc. Erau discreţi şi nu se gândeau că istoria îi va reţine pe aceşti scribi, arhivari, mari spirite care, în extrem de scurta lor viaţă, cu o conştiinciozitate şi o răbdare de invidiat, caligrafiau memoria încărcată deja a lumii cunoaşterii...

Omar Khayyām nu s-a cantonat în ariditatea cercetărilor. Mai mult, poate că la demersurile care îl conduceau la găsirea soluţiilor şi la descoperirea propriului limbaj, participa, cu discreţie, şi o bucurie interioară de sorginte poetică. Poate că în imaginarul figurilor geometrice sau al demonstraţiilor auzea, din cotloanele singurătăţii lui, un fel de melodie, o muzică a spiritului. Khayyām inaugurează o serie de savanţi pentru care iraţionalul din intuiţia creatoare e, în momente de iluminare a descoperirii, mult mai productiv decât raţionalul. Pentru Omar Khayyām, e valabilă aserţiunea lui Saint - John Perse: "În echivalarea forţelor sensibile şi spirituale, o aceeaşi funcţie se exercită, iniţial, pentru întreprinderea savantului şi pentru aceea a poetului. Marea aventură a spiritului poetic nu o cedează pentru nimic deschiderilor dramatice ale ştiinţei moderne."

Într-adevăr, e o operaţie dificilă şi riscantă să-l separi pe Khayyām - poetul de Khayyām - omul de ştiinţă. S-ar crea două entităţi opuse una alteia, ceea ce ar însemna să-l opui pe Khayyām lui Khayyām!

Ştim că până la împlinirea vârstei de 30 de ani era deja celebru, "un incomparabil savant" - geometru, astronom, specialist în algebră, fizician, filozof, medic, cunoscător al muzicii -, "bucurându-se de o reputaţie proverbială" (Emādeddin Kāteb al - Esfahāni). Acumularea atâtor preocupări într-o singură personalitate nu trebuie să ne surprindă într-o vreme când ştiinţa nu era încă divizată clar, deşi se manifestau tendinţe de specializare în unele domenii.

Khayyām e un spirit universal, aproape de orizontul de aşteptare renascentist care compune cu uşurinţă, de exemplu, un manual de ştiinţe

naturale, câteva încercări în aritmetică (triunghiul aritmetic), două tratate de metafizică (unul despre ființă, unul despre existență), studiază greutatea specifică a aurului și argintului, inventează o metodă "pentru a determina orientarea și cauza diferențelor de climat în diverse ținuturi." Între timp, compunea și **rubaiate**, considerate, în epocă, "vulgare", epigramatice, care nu erau străine de spiritul sintetic, clar, esențial, ce venea din știință...

Lui Omar Khayyām îi sunt atribuite 14 lucrări științifice, dintre care ne-au parvenit doar două: una care tratează valoarea postulatelor lui Euclid (teoria proporțiilor și discutarea celui de-al cincilea postulat, aproape de aceea a lui Saccheri), cealaltă, mai importantă, fiind consacrată demonstrației și rezolvărilor problemelor de algebră. Aceasta din urmă, redactată la 26 de ani, cu titlul generic "Algebra", a ajuns pentru prima dată în Europa prin traducerea lui Woepcke și a fost publicată la Paris în 1851. Scrisă în limba arabă, la Samarkand, în Uzbekistan, beneficiind de sprijinul prietenului său Abu Tāher, jurist în vechea cetate, lucrarea l-a făcut celebru, de la Delhi la Tanger, iar în "Introduction to the History of Science" (Washington, 1927), G. Sarton îl prezintă pe Khayyām drept "unul dintre cei mai mari matematicieni ai Evului Mediu." Trebuie să nu uităm că însuși termenul "algebră" este de origine arabă, iar matematicienii noștri s-ar cuveni să știe că arabul "*al-djbar*" semnifică "reparare, reparație, repunere în ordine a ceva incomplet."

Considerând algebra drept o artă, Khayyām scrie: "... algebra este o artă științifică; obiectul său îl constituie numărul absolut și mărimile măsurabile, încă necunoscute, dar raportate la ceva cunoscut, ca să poată fi determinate. Acest lucru cunoscut este o cantitate sau un raport individual determinat, astfel încât să-l recunoaștem examinându-le atent; ceea ce căutăm în această artă sunt relațiile care unesc datele problemelor cu necunoscuta care, în modul amintit mai sus, formează obiectul algebrei.

Perfecțiunea acestei arte constă din cunoașterea metodelor matematice cu ajutorul cărora suntem în stare să efectuăm sus-numitul gen de determinare a necunoscutelor, fie numerice, fie geometrice." Limbajul acesta aparține totuși secolului al XI-lea... Putem risca intrând în domenii rafinate, în care inițiații "substituie necunoscuta nouă", în care "puterile necunoscutei (arabii au fost primii care au numit-o **x**, n.n.) sunt numitorii ecuațiilor cu termeni fracționari." Marii matematicieni europeni Viète,

Cardan, Harriot, Descartes etc. vor fi inspirați de către Khayyām și de către alți oameni de știință persani.

Tratatul de algebră conține soluțiile algebrice și geometrice ale ecuațiilor de gradul al II-lea, propunând și o inedită clasificare a ecuațiilor, inclusiv cele de gradul al III-lea, cubice, și, pentru prima dată, dă soluții geometrice parțiale pentru un număr dintre ele, prin mijlocirea intersecției secțiunilor conice. În fond el scrie o dare de seamă istorică în care declară că grecii n-au lăsat nimic despre teoria ecuațiilor cubice. În plus, contribuțiile autorilor precedenți, cum e cazul lui Al - Mahani Al-Khazin, transformau problemele geometrice în ecuații algebrice (câteva erau imposibile înainte de contribuția lui Al-Khawarizmi). Totodată, Khayyām pare a fi primul matematician care a conceput teoria generală a ecuațiilor cubice. O altă reușită, printre atâtea realizări, ține de descoperirea următoare: ecuațiile cubice pot avea mai mult de o rădăcină. El a demonstrat existența unor ecuații având două soluții, dar, din nefericire, n-a reușit să arate că o ecuație cubică poate avea trei soluții, dar își exprima speranța că soluțiile aritmetice vor fi găsite într-o bună zi...

În științele fizice, cercetările lui Omar Khayyām se raportează la greutatea specifică a aurului și a argintului. Precursor al meteorologiei, studiază "metoda prin care se determină orientarea și cauza diferențelor de climat al diverselor ținuturi." S-a lăsat antrenat și în afara științei, conform dorinței sultanului, constrâns să devină astrolog, chiar dacă nu credea prea mult în regulile acesteia. Ce vreți, puterea, uneori, se intuiește în mișcările stelelor...

Cu siguranță că, după greci, Khayyām va fi un fervent susținător al astronomiei matematice. Când sultanul selgiucid Jalaleddin Mālek-Șāh va hotărâ să reformeze calendaru persan, vizirul Nezām al-Molk îl va rechema, în 1074, pe Khayyām, o dată cu alți opt astronomi, la Curte, pentru a revizui calendarul și a colabora la construirea unui observator astronomic. Are aproape 27 de ani. Redactează tabelele astronomice, intitulate Ziji-Mālek-Șāhi și, după câțiva ani de trudă, o nouă era, era Jalali, va începe în 1079. Cu mai mult de cinci secole înainte, calendarul jalalian se va dovedi la fel de corect precum calendarul gregorian, întocmit în 1582, prin ordinul papei Grégoire al XIII-lea. Merită amintită, în acest sens, și demonstrația pe care o face cunoscutul astronom și matematician francez Delambre, în "L'histoire de l'astronomie au Moyen-Âge" (1819), după care tabelele

stabilite de persani sub domnia lui Mālek-Ṣāh nu diferă aproape deloc de cele ale lui Ptolemeu. Într-adevăr, Omar Khayyām a măsurat lungimea anului stabilind că acesta are 365, 24219858156 de zile. Astăzi ştim că lungimea anului se schimbă în al şaselea loc zecimal în timpul vieţii unui om.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, aceasta era stabilită la 365, 242196 de zile, în timp ce astăzi e de 365,242190 de zile. De asemenea, a fost introdus anul bisect la fiecare patru ani în calendarul persan.

În 1092, evenimentele politice se precipită. Mālek-Ṣāh moare în noiembrie, iar marele vizir, Nezām al-Molk, prietenul lui Khayyām, moare o lună mai târziu, asasinat de "haşişini", în timp ce călătorea de la Esfahān la Bagdad. A doua soţie a lui Mālek-Ṣāh luă puterea, dar finanţarea observatorului încetă. Omar Khayyām e supus din nou unor atacuri dure de către musulmanii ortodocşi.

ANEXE

1. O PREDICŢIE ASTROLOGICĂ A POETULUI OMAR KHAYYĀM

"N-am constatat să fi avut Khayyām încredere în regulile astrologiei, ca oamenii eminenţi pe care i-am cunoscut personal sau din auzite. În iarna anului 508 de la Hegira (1114 - 1115, n.n.), sultanul din Merv a trimis acest mesaj prim-ministrului său: << Spuneţi-i maestrului Omar să aleagă, pentru ca noi să mergem la vânătoare, câteva zile în care să nu suferim nici de ploaie, nici de zăpadă>>. Khayyām locuia atunci la ministrul care fusese chemat să-i transmită mesajul. După două zile de cercetări, Khayyām alese momentul favorabil şi îl făcu pe prinţ să pornească la drum. După ce mersese călare un timp, norii se adunaseră, se stârni vântul, zăpada îngheţată începu să cadă. L-au luat în râs pe Khayyām, iar sultanul a vrut să se întoarcă, dar Khayyām îi spuse: <<Să se liniştească Maiestatea Voastră: chiar într-o oră, norii se vor risipi şi vom avea cinci zile fără umezeală.>> Sultanul aşadar îşi urmă drumul, iar predicţia se adeveri. Predicţiile astrologice se întemeiază pe o tehnică bine cunoscută; totuşi nu se cade să fii de loc mândru de asta. Astrologul nu trebuie să-i acorde

nicidecum o încredere exagerată: să se încreadă în destin pentru fiecare dintre predicțiile sale".
(Nezāmi 'Aruzi. "Patru discursuri" - "Tchahār maqāleh" - probabil, 1156).

2. EDWARD J.FITZGERALD DESPRE OMAR KHAYYĀM

"[...] Cu toate <<onorurile cu care l-a copleșit sultanul>>, cutezanța epicureană a lui Omar de a gândi și de a vorbi a făcut ca el să fie privit cu suspiciune în timpul și în țara sa. Se spune că era în special urât și temut de către sufiști, a căror practică el o ridiculiza și a căror credință, despuiată de misticism și de recunoașterea formală a islamului după care Omar nu a vrut să se ascundă, nu se deosebea prea mult de a lui. Poeții lor cei mai de seamă din Persia, incluzându-l pe Hāfez, (cu excepția lui Ferdousi), au împrumutat mult, într-adevăr, din opera lui Omar, dar dând materialului preluat o dimensiune mistică, mai convenabilă pentru ei și pentru poporul căruia i se adresau; un popor la fel de predispus să creadă, ca și să se îndoiască; la fel de ascuțit în privința simțurilor trupești, ca și în cea a spiritului; și căruia îi plăcea teribil un asemenea amestec, putând să plutească astfel după pofta inimii între cer și pământ, între lumea de aici și cea de dincolo, pe aripile expresiei poetice, care putea să servească la fel de bine amândurora. Omar era prea cinstit în inima și în mintea sa ca să facă asta. Eșuând (oricât ar fi de greșit) în încercarea de a găsi vreo altă providență decât pe cea a destinului, ori vreo altă lume în afară de cea de aici, el s-a pornit să se bucure la maximum de aceasta; preferând mai degrabă să-și aline sufletul făcându-l, prin simțuri, să accepte lucrurile așa cum le vedea el, decât să și-l zăpăcească cu zadarnice frământări legate de cum ar putea lucrurile să fie. S-a văzut, totuși, că ambițiile lui lumești nu erau exorbitante: și e foarte probabil că avea o plăcere perversă sau plină de umor de a pune mai presus desfătarea simțurilor decât pe cea a intelectului care trebuie să-i fi adus mari satisfacții, cu toate că nu a reușit să-i răspundă la întrebările care, pentru el, ca pentru orice om, erau de un interes vital.

Oricum, indiferent de motiv, Omar, așa cum s-a mai spus mai sus, nu a fost niciodată popular în propria țară, prin urmare a fost foarte puțin transmis dincolo de granițe. Manuscrisele poeziilor sale, cu mutilări dincolo de cele cauzate în mod obișnuit de transcrierea orientală, sunt atât de rare în Orient încât abia dacă au ajuns în Occident, în ciuda achizițiilor din

domeniul militar şi din cel al ştiinţelor. Nu există copii nici la India House, nici la Biblioteca Naţională din Paris. Nu avem cunoştinţă decât de existenţa uneia din Anglia: nr.140 din manuscrisul Ouseley de la Bodleian, scris la Şirāz, în 1460 d.Hr. Acesta nu conţine decât 158 de **rubaiate**. Un altul, aflat în Biblioteca Societăţii Asiatice din Calcutta (şi a cărui copie o deţinem), conţine 516 (deşi incomplet), dar a fost adus la această dimensiune de tot felul de repetiţii şi de falsificări. Astfel că Von Hammer ne vorbeşte despre copia lui cu 200 de **rubaiate**, în timp ce dr. Sprenger înscrie în catalog manuscrisul Lücknow cu de două ori mai multe **rubaiate**. <<De când a fost scris acest document (adaugă cronicarul într-o notă), am făcut cunoştinţă cu un exemplar dintr-o ediţie extrem de rară, tipărit la Calcutta, în 1836, acesta conţine 438 tetrastihuri, cu un apendix conţinând încă alte 54 care nu se găsesc în unele manuscrise>> - (nota lui Fitzgerald). Copiştii manuscriselor de la Londra şi de la Calcutta, şi ei, par să-şi fi făcut treaba oarecum împotriva voinţei lor; ambii încep cu un tetrastih (autentic sau nu), scos în afara ordinii alfabetice: cel din Oxford, cu un tetrastih de scuză; cel din Calcutta cu unul de mustrare, presupus a-i fi apărut lui Omar într-un vis (cum se menţionează într-o notă ce prefaţează manuscrisul), în care mama lui îl întreabă despre soarta viitoare. [...].

Cronicarul, <<Profesorul Cowell>> (nota lui Fitzgerald) cel căruia îi datorez amănuntele legate de viaţa lui Omar îşi încheie recenzia comparându-l cu Lucreţiu, atât în privinţa temperamentului şi geniului său natural, cât şi în cea a efectului circumstanţelor în care a trăit. Într-adevăr, atât unul, cât şi celălalt au fost oameni cu o minte cultivată, puternică şi subtilă, cu o imaginaţie fină şi cu o inimă înflăcărată de adevăr şi dreptate; ambii s-au răzvrătit împotriva falselor religii ale ţărilor lor şi împotriva falsului, ori prostescului devotament faţă de acestea; dar care nu a reuşit să înlocuiască ce au dărâmat cu o credinţă mai bună decât altele, neavând o revelaţie mai bună care să-i călăuzească, au făcut, totuşi, o lege pentru ei înşişi. Într-adevăr, cu materialele pe care i le-a furnizat Epicur, Lucreţiu s-a mulţumit cu teoria unei maşini vaste, fortuit construită,acţionând conform unei legi care nu presupune nici un legiuitor; şi, domolindu-se într-o severitate a atitudinii mai degrabă stoică decât epicureană, s-a aşezat să contemple drama mecanică a universului în care avea şi el un rol parţial; el însuşi, laolaltă cu tot ce-l înconjura, (ca în propria descriere, sublimă, a Teatrului Roman) decolorat de reflexul cadaveric al cortinei suspendate

între spectator și soare. Omar, mai disperat, ori neavând interes în nici un sistem complicat ce ar fi rezultat doar în necesitatea lipsită de speranță, și-a aruncat, cu o glumă amară sau amuzantă, geniul și erudiția în ruina generală pe care străfulgerările lor insuficiente nu au reușit decât s-o arate; și, pretinzând că plăcerea senzuală e scopul serios al vieții, n-a făcut decât să se distreze cu problemele speculative legate de dumnezeire, destin, materie și spirit, bine și rău, și altele asemenea, mai ușor de pus decât de rezolvat, îndeletnicire care devine până la urmă un amuzament epuizant!

Referitor la prezenta traducere: rubaiatele originale (așa cum sunt, mai muzical, numite aceste tetrastihuri, din ele lipsind un sunet gutural arab) sunt strofe independente, fiecare alcătuită din patru versuri cu o prozodie egală, deși variată: uneori toate versurile rimează între ele, dar cel mai adesea (așa cum este imitat și aici) al treilea este un vers alb. Asemănător, într-un fel, alcaicului grec, în care penultimul vers pare să ridice și să suspende valul care cade în ultimul. Cum se întâmplă de obicei cu acest fel de poezie orientală, **rubaiatele** se succed în conformitate cu rima alfabetică - o ciudată alternare a gravității și a veseliei. Cele selectate aici sunt legate în ceva ce aduce cu o eglogă, probabil cu o proporție mult mai mică de "Bea și petrece", motiv care (în mod autentic sau nu) este extrem de frecvent reiterat în original. În orice caz, rezultatul e destul de trist: cel mai trist, poate, atunci când este cel mai ostentativ fericit: potrivit să îndrepte durerea mai degrabă decât furia către bătrânul făcător de corturi care, după ce s-a străduit în zadar să-și descătușeze pașii din strânsoarea destinului și să capete o imagine autentică a lui MÂINE, s-a întors la AZI (care a întrecut prin durată atâția MÂINE!) ca la singurul pământ pe care s-a văzut silit să stea, oricât i-a lunecat, pentru moment, de sub picioare" (ediția a III-a).

3. EDGAR PAPU DESPRE OMAR KHAYYĀM

"Astfel, cu un veac înainte de Walter von der Wogelweide a trăit în Persia marele poet Omar Khayyām, autorul vestitelor rubaiaturi sau poezioare care cuprind numai câte un catren. Viziunea sa pesimistă se apropie de aceea a lui Abu'l alâ al Ma'arri, de la care a împrumutat același radicalism. Pentru Omar Khayyām, chiar cele mai fragede și mai virginale

aspecte ale vieţii nu sînt decît chipuri şi derivaţii ale morţii, unde ele îşi au rădăcina care le-a generat. [...]. Totul este un simbol în sensul revelaţiei de mai târziu a lui Walter von der Vogelweide că frumuseţea vieţii ocupă numai o aparenţă înşelătoare. provenită din sumbrul resort. generator, care constituie realitatea sa lăuntrică. Acestei frumuseţi. în consecinţă. el îi va da totdeauna o altă interpretare decât cea îndeobşte recunoscută. Să luăm. bunăoară. cântecul cocoşului. motiv care. la toate latitudinile lumii. se află învestit drept simbol triumfal al trezirii la viaţă. anunţînd soarele. lumina. ziua. În mod cu totul neobişnuit. însă. Omar Khayyām îl interpretează drept, "tînguire", legată de un special sens depresiv. [...]. Această interpretare se datoreşte, cu toată evidenţa, acelei conştiinţe a zădărniciei. ce neagă aspectelor existenţei orice semnificaţie vie, semnificaţie pe care o transformă invariabil în moarte.

Omar Khayyām caută atunci remediul în plăceri, mai precis, în delectarea generoasă a vinului. În această privinţă, îndemnul său la desfătare nu se deosebeşte cu nimic de acela al hedoniştilor antici. [...]. O asemenea desfătare devenea posibilă numai pentru cei ce reflectau în mod general la deşertăciunea vieţii, dar nu şi pentru aceia care surprindeau într-însa omniprezenţa concretă, materială, a morţii, în felul lui Abu'l alâ al Ma'arri. Acesta este tocmai cazul lui Omar Khayyām. care vrea totuşi să încerce experienţa lecuitoare a plăcerilor. Iată rezultatul, răsfrânt în reflecţiile din momentul în care îşi soarbe băutura menită să-l facă "vesel, fără griji."[...].

Vasul de lut este confecţionat din acelaşi pământ mortuar, evocat de Abu'l alâ al Ma'arri. Componenţa sa poate fi, deci, din osemintele pulverizate ale unui nefericit, căruia olarul i-a reînsufleţit. din propria-i materie, unul din gesturile vieţii. Comparînd soarta celui dispărut cu a sa. poetul se priveşte de fapt pe sine însuşi sub specia viitoarei ipostaze relicviare, ceea ce face ca vasul cu vin să capete o semnificaţie de *memento mori*. Inevitabilă prezenţă, adesea chiar tactilă, a morţii, care stîrneşte asemenea reflecţii, este cu totul departe de a răspunde acelui îndemn la desfătări pe care am văzut că-l lansează poetul. Rezultă de aici o plăcere amară, care nu poate aduce decât voluptatea afundării în proprie tristeţe. Un asemenea sens al voinţei exasperate de desfătare, care şi-a pierdut însă eficacitatea antică, pătrunde până în momentul atît de frământat al renaşterii europene."

Edgar Papu - "Evoluţia şi formele genului liric", Bucureşti, Editura Albatros, 1972 (ediţia a II-a).

4. EUROPA CULTURALĂ ÎNTRE SECOLELE AL XI-LEA ŞI AL XII-LEA (SECVENŢE)

"Unde suntem noi în Europa, în Occident, între secolul al XI-lea şi secolul al XII-lea? Să amintim că, între 1060 şi 1108, domeniul regal al lui Philippe I nu era decât un <<fus strâmt>> între Sena şi Loara, în timp ce emiratul iranian al Sasanizilor se întindea, încă dinainte de anul 999, de la Marea Aral, în nord, până la Ghazna, în sud, din Taşkent şi Bukhara până la Thus (sic! - n.n.) şi Nişăpur, în est? Pe când arabii, Almoravizii, cuceresc Spania, <<La Chanson de Roland>>, poem epic, vede lumina zilei în 1066: Khayyām are exact 18 ani. <<Şāh - nāmeh>> (<<Cartea regilor>>) şi ale sale şaizeci de mii de distihuri, cinstită în Iran ca epopee naţională prin excelenţă, la fel ca Homer şi <<Iliada>> sa în Grecia antică, va fi scrisă de Ferdousi între anul 1000 şi anul 1020, după documentele adunate înainte de către poetul persan Daqiqi, asasinat cu 50 de ani înainte de naşterea lui Omar Khayyām.

Sculpturile de pe portalul din Moissac, bazilica din Vézalay sunt terminate aproape de anul 1130. Poezia profană care <<cântă pentru a încânta memoria>> (Robert Sabatier) apare în Occident în 1004, cu Thibaut de Vernon, apoi cu Guillaume IX, duce de Acvitania, conte de Poitiers, care îşi scrie cântecele şi moare, în 1127, după ce se văzuse excomunicat din cauză că practicase prea deschis <<gustul plăcerii, al femeii şi al fastului>>! Menestrelii, truverii şi trubadurii intră din <<puţuri>> în castele, iar Jaufre Rudel, unul dintre ei, îşi dă obştescul sfârşit în Liban, în 1147, câţiva ani după moartea lui Khayyām, pentru că dorise s-o întâlnească, acolo, pe cea mai frumoasă dintre femei, contesa de Tripoli, care-i culege ultimul suspin. Contesa de Die, Marie de France, Philippe de Thaun, Christian de Troyes, Bernard de Ventadour vor fi cu puţin posteriori lui Khayyām. După cucerirea Ierusalimului, în 1099, cu preţul a 50.000 de morţi, Cruciadele, declanşate de papa Urban al II-lea, se încheie. Omar Khayyām avea, atunci, 50 de ani.

De la începutul secolului al XI-lea datează literaturile în <<limba vulgară>>, în Catalonia şi în Provence mai ales. Contemporan cu Khayyām, precursor al unui tip de umanism, Pierre Abélard (1079 - 1142), filozof şi teolog, poet şi profesor de 22 de ani, se ridică împotriva contradicţiilor ce opun dogmele, sprijinindu-se pe raţiune, luciditate, limpezime. El aduce noi idei clare despre teologie şi reînnoieşte logica, dar <<Introducerea în

teologie>> va fi condamnată la ardere de către conciliul din Soissons, în 1121, înainte ca sfântul Bernard să obţină împotriva lui, 20 de ani mai târziu, o nouă condamnare prin conciliul din Sens. Castrat de către îndrăzneţii oameni ai canonicului Fulbert pentru că a iubit-o sincer pe nepoata acestuia, Héloïse (ea va lua drumul mănăstirii din Argenteuil, în timp ce Abélard se va retrage la abaţia din Saint-Denis), pus la stâlpul infamiei de Biserică pentru că a fi emis opinii heterodoxe despre Sfânta Trinitate, Abélard moare în pace şi singurătate, după doi ani de la ultima sa condamnare. La Paris sau în Khorāsān, răzbunarea puterilor, fie romane sau musulmane, e fără recurs. *Ad majorem Dei gloriam...*

Fără îndoială că ar trebui să mergem mai departe, să săpăm şi în alte locuri şi în profunzime, să ni-i amintim pe Cercarmon (<<Caută-mă>>!), călătorul neobosit, pe Marcabrun, trubaduri occitani care îşi compuneau sirventele (poezii provensale din secolul al XII-lea, n.n.) în Acvitania, câţiva ani după Khayyām. Şi mulţi alţii. Dar <<trebuie să-i lăsăm pe morţi să doarmă cu morţii>>, spune poetul **rubaiatelor**. Totuşi aceştia sunt morţi oare? După calendare, poate, dar, în ciuda datelor, ce spirit detaşat de comemorări ne conduce să visăm despre atâtea oraşe sub nisipuri, despre atâţia regi în mormintele lor, atâtea comori şi atâta istorie, atâtea monumente funerare? Şi, în acelaşi timp, prestigioase cetăţi, înmormântate de mâna vântului, redevin vii, resuscitând morţii din ele. Este cu adevărat ceva nepieritor în om şi în tăbliţele sale cerate, în artele şi în cântecele sale, o energie de neînfrânt şi o materie însufleţită în care preoţii oficianţi, poeţii, descoperitorii izvoarelor de viaţă ne-ar permite accesul? Dincolo de secolele de tăcere care îi vor fi impuse, Omar Khayyām va rămâne contemporanul nostru."
(Pierre Seghers - "Omar Khayyām.Sa vie et ses quatrains. Rubā'iyāt", Éditions Seghers, Paris, 1982)

5.UN MISTER ŞI O SPAIMĂ: OMAR KHAYYAM ŞI SECTA "ASASINILOR"

"Datorită testamentului marelui vizir Nizam u'l Mulk (sic!-n.n.) ne-au parvenit elementele legendei după care Khayyām ar fi avut o prietenie, încă din colegiu, cu conducătorul unei secte eretice, Hassan Sabbāh, mai târziu, fondatorul sectei <<haşişinilor>>, <<asasinii>>, oponenţi, până la crime, ai sultanului selgiucid. Legenda aceasta - o

frumoasă <<infidelă>>, precum unele traduceri - nu va rezista istoricilor moderni care vor demonstra, cu date demne de crezare, că Omar Khayyām, cu treizeci de ani mai mic decât marele vizir și cu opt ani mai mare decât Hassan Sabbāh, n-a putut să aibă drept coleg pe cel care urma să devină <<bătrânul muntelui>>, teroarea Cruciaților! După Edward Fitzgerald și Maurice Barrès, care au reluat textul, ce spune testamentul lui Nezam u'l Mulk (sic! - n.n.) despre cum s-a fondat legenda? <<Imamul Muaffik (sic! - n.n.) din Nișāpur (Dumnezeu să-i primească sufletul!) era unul dintre oamenii cei mai învățați din Khorāsān și considerat demn de mare respect. El a trăit mai mult de 85 de ani și era o opinie comună că toți tinerii care citeau Coranul și studiau tradițiile cu el trebuia să ajungă la bogăție și la onoruri. Din acest motiv, tatăl meu mă trimise de la Thus (sic! - n.n.) la Nișāpur să lucrez sub direcția acestui eminent savant. El îmi arătă afecțiune, iar eu, eu mă pusesem să-l servesc cu atâta atașament și iubire, încât am stat lângă el patru ani. Omar Khayyām și acest necredincios Hassan Sabbāh, amândoi de vârsta mea (Nezam u'l Mulk fiind născut în 1017, Khayyam în 1048, Hassan Ebn Sabbāh în 1056, istoricul se încruntă! Marele vizir întinerește!), remarcabili amândoi prin puterea inteligenței lor, urmau de puțină vreme învățătura sa. Noi am devenit prieteni și, când am părăsit clasa imamului, ne-am repetat unul altuia ceea ce tocmai înțelesesem.

Omar era originar din Nișāpur; tatăl lui Hassan Ebn Sabbāh era unul Ali, practica și ducea o viață austeră, dar credințele și doctrina sa erau eretice. Într-o zi, Hassan ne spune, lui Khayyām și mie: <Toată lumea crede că elevii imamului Muaffik vor cunoaște norocul; ei bine, chiar dacă noi nu-l atingem toți trei, fără îndoială că unul dintre noi va reuși! Prin urmare care va fi zălogul și legătura noastră mutuală?> Am răspuns: <Să fie așa cum îți dorești!> - <Atunci, spune el, să facem un legământ! Oricare ar fi cel pe care norocul îl va copleși, el îl va împărți în părți egale cu ceilalți doi. > - <Așa să fie! >, am răspuns noi amândoi. În urma acestor cuvinte, am depus jurământ.

Vremea a trecut, continuă Nezam u'l Mulk. Din Khorāsān, am plecat la Mawwara un - Nahr, iar apoi, la Ghāzna și Kabul și, la întoarcere, am fost numit în postul de vizir, apoape de sultanul Alp Arslan.

În acest moment, Omar Khayyām a venit la mine, iar eu i-am îndeplinit toate exigențele pactului, toate obligațiile angajamentului nostru. L-am primit cu onoare și distincție și i-am spus: <Un om cu talentul vostru

ar trebui să-l servească pe sultan şi, pentru că, prin convenţia noastră, cât am studiat cu imamul Muaffik, eu m-am angajat să împart cu voi situaţia mea, îi voi vorbi sultanului despre talentele şi cunoştinţele voastre şi o voi face atât de bine, încât veţi fi numit, ca mine, într-un post de încredere>. Dar Khayyăm răspunse: <Cea mai mare favoare pe care mi-ai putea-o face e de a mă lăsa să trăiesc în singurătate, ca să pot, protejat de dumneavoastră, să mă ocup de acumularea bogăţiilor ştiinţei şi să mă rog pentru viaţa dumneavoastră lungă.> Şi el se ţinu de această hotărâre. Când am văzut că vorbeşte sincer şi nu protocolar, am pus să i se dea o leafă anuală de 1200 de miscali de aur, plătibili din vistieria din Nişăpur. El s-a întors la Nişăpur, s-a consacrat studiului ştiinţelor, mai ales al astronomiei, şi, drept urmare, a devenit un astronom fără egal. Hassan a cerut, la rândul său, un loc la Curte şi sultanul i l-a acordat. Puţin satisfăcut totuşi de un post care l-ar obliga să urce greu, una câte una, treptele ierarhiei, Hassan s-a angajat apoi într-un labirint de intrigi.>>

După ce a eşuat într-o tentativă de a uzurpa puterea binefăcătorului său, Hassan a fost dizgraţiat şi alungat de la Curte. După acest eşec, istoria ne spune că Hassan ereticul a plecat în Siria, unde a adoptat dogmele sectei ismaelite, dogme pe care hotărî să le extindă în Persia, adăugând alte noutăţi mai conforme cu opiniile sufiţilor, foarte numeroşi la vremea aceea în regat. Intenţia lui de a cuceri puterea şi de a răsturna Islamul s-a întărit. Atunci i-a încolţit ideea de a deveni biciul duşmanilor săi. Folosind asasinatul ca mijloc, teroarea ca lege, el reveni în Persia, ascunzându-se pentru a se lepăda de căutările lui Nezam u'l Mulk, de teama unor resentimente. După ce a trăit un timp la Ispahan, s-a dus în oraşul său natal Rey, unde, înconjurat de uşurinţa cu care se opera recrutarea neofiţilor, feddayini, ucigaşi plătiţi, şi-a pus în gând să-l înfricoşeze chiar pe suveran. A hotărât, atunci, să meargă, cu un număr restrâns de noi discipoli,să se întărească în munţii Alamut, la sud de marea Caspică, aproape de oraşul Kazbin şi să-şi pună la punct principiile şi mijloacele de acţiune. Frecventele razii în ţările vecine l-au făcut redutabil. Din cuibul său de vulturi, părând un patriot intransigent care îşi apăra pământul şi credinţele atât de musulmani, cât şi de cruciaţi, dobândi o sinistră reputaţie. Lumea îl supranumi <<bătrânul muntelui>>.

<<Plecat în Infern>> în 1124, succesorii lui s-au străduit să rămână demni de maestrul lor: <<Nu te încrede în memoria unui afgan mai mult

decât într-un șarpe!>> Acest sfat, venit din Kabul și a cărui valoare nu s-a pierdut până astăzi, poate fi valabil și pentru persani...

Pierdută în pantele abrupte și inaccesibile ale unui munte negru, ostil, fortăreața din munții Alamut i-a fascinat, de bună seamă, pe Marco Polo și Maurice Barrès. Văgăunile cu tancuri, defileurile cu serpentine tăiate în stâncă, treptele strâmte, turnurile de pândă, un impresionant zid de apărare pentru a proteja, acolo, sus, un castel cu ziduri înalte, grădini încântătoare amenajate dedesubt, toate acestea au fost evocate de către Marco Polo, după întoarcerea din China: <<Pentru a da celor devotați lui senzația paradisului senzual care-i aștepta, dacă mureau slujindu-l pe el, Hassan instalase, la Alamut, grădini paradiziace și pavilioane ale plăcerilor, în care își transporta oamenii în timp ce dormeau. Când se trezeau în aceste locuri, aceștia gustau toate voluptățile, iar când, în același mod, erau scoși de acolo, erau gata de orice ca să cucerească o ședere eternă în acest paradis văzut între două adormiri.>>

Macul domnea! Domnește încă... După Marco Polo, ce spune Maurice Barrès în a sa <<Enquête aux pays du Levant>>? <<Hassan își făcuse din Alamut un refugiu, unde veneau să se întâlnească oameni pierduți, aventurieri, oameni cu imaginație.asupra cărora acționa prestigiul lui. Îi alegea pe cei mai tineri, pe cei mai viguroși și îi antrena cu exerciții pentru trup, îi obliga să învețe mai multe limbi, le dădea formația profesională cel mai bine adaptată activității lor înspăimântătoare. Dar cum erau ei gata să moară la un semn? Și să mori bucuros? Prin ce dresaj reușește el ca pentru acești tineri atleți lumea reprezentărilor să fie mai adevărată decât lumea reală? Hassan îi droga pe cei devotați lui. Găsise mijlocul de a acționa asupra sufletelor. Asta ne interesează cu ardoare. Prin asta el se numără printre paharnicii umanității, iar castelele sale sunt castele ale sufletului.>> Stranie celebrare, neroniană apologie! Ne aflăm la începutul secolului al XI-lea sau pe câmpurile de antrenament din Orientul Apropiat, astăzi? Stăpânirea sufletelor.fascinația, superioritatea pe care o afirmă scriitura și bărbia ridicată nu anunță oare trupele <<SS>> în uniforme negre, cu cap-de-mort, numai ca febra să nu-l poarte pe autor <<către aceste înalte regiuni unde sacrificiul se transformă în voluptate ...>>? Sânge, Voluptate și Moarte! Ce titlu... Alamut deveni un laborator de supraumanitate și de asasini.

Între Khayyām și Hassan, <<bătrânul muntelui>>, amândoi oponenți ai ocupanților musulmani, linia de ruptură e aceea care șerpuiește între un om liber în gândire, prieten al iubirii și al vinului, și un băutor de apă misogin, aspru și încordat, neînduplecat și războinic, fanatic al Supraomului și care se crede profet. Primul, filozof, savant, poet și tolerant, dorește să-l lumineze pe om ca să poată trăi; al doilea, fundamental înclinat spre urmărirea voluptăților exacerbate și spre o politică de luare a puterii, a ales să-l îndoctrineze, să-l folosească cât mai bine pe om până la moarte.

<<Pentru mine, continuă Barrès în 1922, grădina încântătoare a lui Hassan nu e nici un teren sub Alamut; biblioteca sa se află în Alamut. Livada de minuni e gândirea, doctrina sa. Grădina a cărei cunoaștere i-ar cuceri pentru totdeauna pe credincioși e gândirea însăși a lui Hassan. Grădină însămânțată cu flori veninoase. Generația noastră a văzut înflorind una foarte asemănătoare. Nietzsche este și revolta împotriva victoriei creștine. Din nou, Zoroastru și Supraomul nu se mai ridică împotriva lui Mahomet (sic!-n.n.), ci împotriva lui Hristos. Germania, sub ochii noștri, îl are pe al său <<bătrân al muntelui>>, a cărui predică nu încetează să acționeze.Gândiți-vă la societățile lor secrete și la asasinii pe care îi împuternicesc! Apropierea asta nu-i o imaginație de poet. Germania ne spune cu gura plină că depășind și epuizând tot într-un <<Occident castrat, ea vrea să se plaseze la școala Asiei>>.

Avertisment profetic și care n-a fost înțeles. El a fost scris și publicat cu zece ani înainte ca Hitler să preia puterea, cu cincisprezece ani înainte de München, de câmpurile de deportare, de crimele împotriva umanității, de masacrele care aveau să urmeze. Luarea de ostatici, tortura și violența ca lege, <<gulagurile>>, închisorile de <<dreapta>> și de <<stânga>> invadează lumea. Alte țări cunosc astăzi alți despoți care se cred, și ei, profeți și care folosesc aceleași arme, perfecționate, de altfel, ca să domine lumea. În legătură cu << hașișinii>>, activi astăzi, asta merită reflecție.

Referitor la cuvântul <<asasini>>, dezbaterile sunt mereu deschise. Ismaelienii l-au trecut în limbajul european, împreună cu amintirea lor. Cuvântul e derivat din <<hașiș>>, cu ajutorul căruia <<hașișinii>> își creau starea de nebunie, sau din numele fondatorului dinastiei? Una din nenumăratele victime ale <<asasinilor>> a fost loialul Nezam u'l Mulk

însuși: a fost găsit într-o dimineață, întins în cort, pe domeniul regal, înjunghiat de către un trimis al lui Hassan Sabbāh.

Secta Ismaelienilor trebuia să continue să răspândească teroarea în Iran până în 1256. Dar <<cine seamănă vânt culege furtună!>> În acest an, hanul mongol Hulagu, nepotul lui Genghis-Khan, va distruge fortăreața Alamut, considerată, până atunci, inexpugnabilă. Va tăia toate capetele, pe acela al succesorului celui supranumit <<bătrânul muntelui>>, pe acelea ale discipolilor săi. Doi ani mai târziu, la Bagdad, reprezentantul lui Allah, Califul, și cei doi fii ai lui vor cunoaște aceeași soartă, când Hulagu și hoardele sale vor trece orașul prin foc și sabie. La fiecare intersecție, piramide de cranii, mai mult de patruzeci de mii de morți. Șiismul, ridicat împotriva ortodoxiei arabe, se va naște din acest masacru și va permite națiunii iraniene să-și afirme și să-și confirme specificitatea."
(Pierre Seghers - "Omar Khayyām. Sa vie et ses quatrains. Rubā'iyāt", Éditions Seghers,Paris, 1982)

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

(unii autori sunt citați în studiul introductiv)

1. Omar Khayyām - "Robā 'yiāt", Teheran. Enteşārāt Eskandari (ediția după care s-a făcut prezenta traducere).
2. Omar Khayyām - "Quartine". Torino. Giulio Einaudi Editore, 1956. a cura di Alessandro Bausani.
3. Sceicco Omar Khayyām - "Rubaiyyat", Torino. Libreria Editrice Psiche, 1999, a cura del Sayyed Omar Ali - Șāh.
4. Omar Khayyām - "Rubayat", Gallimard, 1994 (Préface d'André Velter).
5. "The Rubāiyāt of Omar Khayyām. Wordsworth Editions Ltd, 1993 (traducerea lui Edward Fitzgerald); noi am folosit ediția a III-a.
6. Omar Khayyām - "Sa vie et ses quatrains. Rubāiyāt", Paris, Éditions Seghers, 1982, par Pierre Seghers.
7. Sādegh Hedāyat -"Les chants d'Omar Khayam", Paris. José Corti. 1993 (în limba persană, "Tarānehhā- ye Khayyām. Teheran,1934).
8. Z. Safā - "Antologia poeziei persane" (3 vol.), Teheran, 1960 - 1961.
9. Omar Khayyām -" Algèbre". édition française de F.Woepcke. 1856.
10. Henri Massé - "Anthologie persane",Paris. Éditions Payo Rivages.1997
11. Nezāmi 'Aruzi - "Tchahār maqāleh" ("Patru discursuri"). 1156.
12. Nadjmeddin Rāzi Dāyeh - "Marsad al-ebād". 1223 ("Observatorul supușilor lui Dumnezeu").
13. Emādeddin Kāteb al -Esfahāni - "Kharidat al-Ghasreh" ("Fecioara palatului"), 1176.
14. Abd-Hanan Djamaloddin al -Qofti - "Akhbār al - Olamā beh Akhbār al - Hokamā" (o biografie a oamenilor de știință și a medicilor). 1248.
15. Nezām al - Molk - "Siyāsat - nāmeh" ("Tratat despre guvernare"). 1091 (traducere în franceză, nereușită, a lui Ch. Schaefer, Paris, 1893).
16. E. G. Browne - "Literary History of Persia", London. 1902 - 1924.
17. A. J. Arberry - "Omar Khayyām and Fitzgerald". London, 1959.
18. Robert Graves and Omar Ali - Șāh - "The Rubaiyyāt of Omar Khayyām: A New Translation with Critical Commentaries", London. 1967.
19. Edgar Papu - "Evoluția și formele genului liric", București, Editura Albatros, 1972 (ediția a II-a).
20. "Poezii cu formă fixă", București. Editura Albatros, 1973.
21. G. Sarton - "Introduction to the History of Science", 1927.

Omar Khayyām

186 de rubaiate

1

Cortina destinului nimeni n-a ridicat-o.
Secretele enigmei nu le deţine nimeni.
Ani şaptezeci şi doi am tot reflectat,
Dar n-am aflat nimic, niciodată. E ne-nceput misterul.

2

Tristeţi, nenorociri, noi le-am avut, e tot !
O clipă,-n lumea asta, azil ni s-a dat, e tot !
Taina Creaţiei ne rămâne-o taină deplină :
Plecăm, de regrete pătrunşi, neştiind mai mult. E tot !

3

În tablele Creaţiei, ce există poartă un semn.
Al universului Pictor binele şi răul le ignoră.
E-nscris în soarta[1]-ne ce a vrut Domnul.
Deşarte ni-s toate strădaniile. Nu-nvingi iluzoriul.

4

O Khayyâm, poate-ai păcătuit. Tristeţea asta, de ce? Iar lacrimile?
Din chinuri, ce câştigi ? Zadarnice sunt. Oare nu-i scris
Că sub orice păcat se nasc mila
Şi-ale iertării plăceri? Atunci, de ce teamă să-ţi fie[2] ?

5

Lumea de-apoi sfârşit nu va avea. Va fi fără margini tristeţea.
Acolo-sus, aştrii au scris-o. Trăieşti azi, fii mulţumit :
Din a trupului tău pulbere[3], cărămizi va turna sclavul,
Cimitire, altele, să se ridice, pentru-alţi oameni.

6

Dincolo de-această perdea, nimeni nu poate ajunge.
Nimeni nu străpunge şi străbate misterul.
Singura noastră casă-i sânul pământului.
O regrete ! O enigmă, o rană, un secret.

7

Întocmai de-am şti secretele vieţii care sunt,
Am intra, când vine sfârşitul, în misterele Domnului.
Dacă despre tine nimic nu ştii azi, când exişti,
Mâine ce vei şti, plecat de-a pururi din tine?

8

Gândeşte-te că de-al tău suflet te vei despărţi,[4]
Dincolo vei merge, de perdeaua Domnului.
Tu ai venit nu ştii de unde. Secret pierdut. Ridică-ţi cupa,
Fericit încearcă azi să fii. Te vei duce unde? Habar n-ai.

9

Spune-mi, e mai frumos cerul că m-a făcut să trăiesc pe pământ?
Splendoarea Lui, măreţia-i, ele ce vor pierde la plecarea mea?
Urechile-mi, două, n-au auzit nicicând pe nimeni spunându-le
Nici de ce-am venit, nici de ce-am plecat.

10

Cine m-a creat, n-am habar. Din paradis sau din infern?
Nu-mi pasă,-n clipa asta, cătuşi de puţin. O cupă de limpede vin,
O frumuseţe, o lăută la care cânt acum,
La marginea unei pajişti, trei daruri mi-s. Iubiţi-l voi paradisul...

11

Misterul etern cine-l cunoaşte? Nici tu, nici eu.
Taina asta ne urmăreşte; cine-a învins-o? Nici tu, nici eu.
Dincolo de cortină, se îngrijeşte cine de tine, de mine?
Iar cortina când se ridică, - i goală scena. Nici tu, nici eu.

12

Al Creaţiei sens noi suntem; care altul ar fi?
Esenţa privirii divine noi suntem - cine ştie să vadă.
Şi-al lumii mare ochi comparabil de-i c-un inel,
O incizie fă-i: nestemata inelului noi suntem!

13

De-s beat de vin vechi, ei şi! cu-atât mai bine: beat, sunt!
Necredincios sunt sau idolatru, sunt oare zoroastrian[5]? Sunt orice!
Cine despre mine vreo idee-şi face mă-ntemniţează-n el.
Ce-mi pasă? Îmi aparţin! Cel care sunt, sunt.

14

O tu, care, în univers, obiect eşti, preales inimii mele,
Tu, care mai drag ca sufletu-mi eşti şi ca ochii mai scump,
Dacă nimic, o idolul[6] meu, nu-i mai preţios decât viaţa,
Mai însemnată ca ea tu-mi eşti de-o sută de ori!

15

Ameţită deja, lângă noi cine te-a adus chiar în noaptea asta?
Cine te-a condus până-aici, iar voalul ţi l-a-ndepărtat cine?
Cine te-a dăruit atât de repede nouă? Vântul, s-ar zice,
[şi văpăile sale...
Sau să aţâţi, jinduiai, acest foc aşteptându-te-n noi?

16

Cel ce-a rotit cupa se poate gândi s-o spargă?
Frumoasele capete, braţe, iscusitele mâini,
[pe-acestea ce dragoste
Le-a creat? După-ale iubirii atâtea munci,
Ce ură le-ar sfărâma, ce nebunie, Tu poţi s-o spui?

17

Luna Ramadanului, iat-o. Anotimpul vinului a trecut.
S-a dus vremea strălucitorului vin; toţi înrobiţii-i suspină.
Pecetluit e gâtul urciorului, ulcelele-goale, goale-cupele,
Iar îndrăgostiţii ... focul aşteptării aproape-i peste tot[7]...

18

De iubire, azi, tulburaţi, răvăşiţi, suntem beţi
Şi-n templul idolilor[8], ale lor cupe-ntinse sunt sacre.
Dezlegaţi, azi, de pământeasca-ne viaţă,
Iată-ne la curte primiţi, unde-i veşnicia stăpână.

19

Împreună când te vei afla c-un chiparos lung, cu talia suplă,
Cu-o frumuseţe trandafirie, nu te-ndepărta de grădină!
Cupa strânge-o cu mare grijă. Petalele, vântul le-mprăştie
Şi-n zdrenţe va risipi ce pare-al tău a fi ...

20

Suflete-al meu, împreună suntem cele două braţe-ale
[unui compas.
Şi chiar de-avem două vârfuri, amândoi suntem unul.
Ne-nvârtim într-un vârf ca să nu descriem decât un cerc,
Până ce ziua din urmă braţele-mpreunându-se o să ni le vadă.

21

Al vieţii lung pergament l-am întins. Încercam
Să citesc, să ştiu. O inimă-n flăcări îmi spune cuvintele astea:
"Fericit acela ce-l ţine-n braţe pe idolul său:
Or să trăiască-o lungă noapte, cât un an..."

22

În lacrimi era picătura de apă, departe de Ocean,
Şi-ncepu Oceanul să râdă! "Noi suntem tot numai împreună.
În afara noastră ce-i? Părţile unui tot suntem.
Despărţiţi când suntem, asta-i printr-un punct aproape invizibil"[9].

23

Să mă unesc cu tine mi-e cu neputinţă; să trăiesc fără tine,
O răsuflare, e tot cu neputinţă. Curajul de-a-ncredinţa oricui
Ale mele chinuri a-l avea nu pot. Sunt o durere bizară.
O, ameţeală, dezechilibru, desfătări, pasiuni : ce iubire!

24

Khayyâm, cosând corturile înţelepciunii,[10]
A căzut în jarul tristeţii. În el a ars.
Foarfecele destinului firul vieţii-i l-au tăiat,
Iar samsarul, timpul nu-ngăduie, l-a cedat altora, pe degeaba[11].

25

Lumea desfrânat mă mai crede! Şi cu toate astea,
[vina unde mi-e?
Uitaţi-vă bine la voi, doctori ai Legii!
Acuzat sunt că m-am purtat, Cartea fără-a o respecta. Taverna,
Iubirea interzisă, adulteru-s doar ale mele greşeli. Dar voi?

26

Pentru că tu cunoşti secretele, spune-mi de ce, o prietene,
Pradă eşti, de-a pururi, deşartelor chinuri. Te rătăceşti.
Nimic nu se leagă după dorinţele tale? În clipa asta,
Fii bucuros, nu uita: tu încă respiri[12]...

27

De la adevăratul credincios la necredincios, ţi-o spun,
[e doar o suflare
Şi-i doar o suflare,-ntr-adevăr, de la dogmatic la nesigur;
În spaţiul acesta atât de preţios, între două suflări,
[trăieşte fericit:
Viaţa se duce, moartea vine, trecerea noastră-i doar o suflare...

28

O, inimă, dacă fiece zi-ndurerată de tristeţe te vede,
În fiece zi torturată de un chin nou,
Spune-mi, de ce eşti în mine, de ce în trupu-mi m-asupreşti?
Căci, suflete-al meu, o să mă părăseşti mâine, -o să pleci...

29

O Khayyām! Pe de-a-ntregul seamănă trupul tău cu un cort.
Suflet îi e sultanul, iar ultimu-i palat, nimicul.
Când cortul şi-l părăseşte sultanul, toţi vin, f e r r a ş-ii[13] morţii,
Să-l distrugă ori să-l strângă pentru-a-l ridica-n alt loc. În alt loc?

30

Viaţa vine, viaţa se duce, când dulce, când amară.
Printre buze ne părăseşte sufletul, la Nişāpur ca la Bagdad.
Cupa ridică-ţi-o şi bea vin, căci după tine şi mine, luna
Trece de la ultimu-i pătrar la primul, trece la nesfârşit...

31

Cel ce-a zvârlit roata cerului şi a făcut pământul
Câte răni a săpat în inima omului şi câte tristeţi,
Buze-rubine în giulgiu-nfăşurate, parfumuri dispărute,
Păr uitat, îngropat, pulberi, nimicuri...

32

Studentu-şi face sul diplomele, iar vârsta frumoasă
[ţăndări se face.
Primăverile nepăsărilor noastre s-au dus, uite iarna.
Pasărea nebuniilor noastre tinereţe e numele-i:
Eu nu ştiu când s-a aşezat, nici în ce zi a plecat.

33

Prizonierul culorilor eşti, ostatic al parfumurilor.
Binele, răul, frumosul, urâtul, le vei lăsa când aceste-amăgiri?
Izvorul lui Zamzam[14] de-ai fi şi-a Tinereţii Apă[15],
N-o vei evita, nu, ţărâna ce te-aşteaptă.

34

Până unde vei merge, la Substanţa ta meditând
Sau întrebându-te despre Fiinţă şi Neant?
Bea vin! Se ţine moartea scai de viaţa asta,
Preferă-le somnul sau beţia,-ntrebărilor!

35

Pune dorinţelor tale stavilă, de vrei fericirea s-o ai,
Binele, răul sunt piedici, iute destinul le va frânge.
Vinul, frumosul păr în mâinile tale, şi ele sunt
În viaţa asta de luat. Câte zile oare ţi-au rămas?

36

Pe vechile metereze din Tus, am văzut pasărea cocoţată
În faţa regelui Key-Kâus[16]. Vai! doar un craniu era!
Şi ea, pasărea, întreba craniul:
"Gloria-ţi unde s-a dus? Şi unde ţi-s tobele, tobele?"

37

În atelierul olarului eram, ieri-seară.
Mute sau guralive, am văzut acolo oale două mii;
Şi dintr-o dată, una dintre ele vorbi: "Dar unde-s
Olarul, vânzătorul, cumpărătorul de-urcioare?"

38

Somnoroşi, ce mulţi oameni trăiesc pe pământ, ce mulţi oameni
Îngropaţi în pieptu-i sunt pe veci, ah! ce mulţi oameni!
Când pe deşertul Nimicului ochii mi-arunc,
Ce mulţi gata sunt să vină şi, plecaţi, ce mulţi!

39

Sclavi ai minţii noastre suntem în fiece zi; până când?
Să trăiesc o singură zi, îmi pasă puţin; să rămân ani o sută,
[la ce bun?
Adu-ne-o carafă de vin, să ne grăbim, cuvine-se să bem,
Înainte ca,-n atelier, olarul să ne toarne-n urcioare!

40

Uită ziua ce-a fugit din existenţa ta. Uit-o!
Uită ziua ce-o să vină. Încă nenăscută. Uit-o!
Asupra a ceea ce e şi nu mai e, zadarnic meditezi.
Nu-ţi arunca-n vânt viaţa. Clipa fericit trăieşte-o. Uit-o!

41

Ne urmăreşte-a cerurilor roată, se-nvârte după moartea mea,
[după moartea ta,
Şi se-nvârte-n răspăr cu sufletu-mi inocent, ca al tău.
Vino să te aşezi pe iarbă, vino să bei. Avem aşa puţin timp...
În curând iarba din nou va-nverzi pe ţărâna mea, pe ţărâna ta.

42

În măreţia-i, cu cerurile castelul se-ntrece.
Rând pe rând, pe-aici, suverani au trecut în aure de glorii.
Pe creneluri, noi am văzut aşezându-se turtureaua.
Şi striga, pe ruinele lor: "Unde? Unde? Unde? Unde?"[17]

43

Presupune că plăcerile toate le-ai trăit. Apoi?
Închipuie-ţi sfârşitul zilelor tale sosit. Apoi?
Ţi-ai împlinit cu vârf dorinţele toate pe-un veac? Apoi?
Un nou răgaz născoceşte, încă un secol... Apoi?

44

Din taverna bătrânului înţelept, cel ce se-mbătase,
În ajun, a plecat. I-am cerut noutăţi :
"Bea vin, îmi răspunse. Mulţi alţii ca tine
S-au dus şi ei. Unul măcar nu s-a-ntors."

45

Priveşte cum briza a deschis trandafirii.
Priveşte privighetoarea cum de-a lor frumuseţe s-a bucurat.
Du-te şi-ntinde-te-aproape de flori; la umbra lor, odihneşte!
Din pământ au ieşit; şi-apoi, s-or întoarce acolo.

46

O, roată a cerurilor, tristeţea-mi eşti, statornică,
Pe mine sfâşii cămaşa-mi de bucurie.
Aerul răcorindu-mă, tu îl prefaci în apă,
Apa ce-o beau, pură, din ea tu faci pământ...

47

Roata vieţii nici început n-are, nici sfârşit. Atunci?
Lacrimi şi suspine, a pleca, a veni; a trăi, a muri. Atunci?
De noi, cine poate şti ce vânt bun ne-aduce
Şi ce vânt ne-ntoarce, în ce port? Atunci?

48

Când oamenii dorm, nu li-l neliniştim noi somnul,
Nu-i facem să strige: "O Doamne, Dumnezeul meu!"
Nu dormi pe bogăţiile tale, nu adormi pe frumuseţea ta...
Într-o noapte, toate ţi se vor lua...

49

Pe pământ *nu* eşti veşnic;
Atunci, de ce să trăieşti fără vin şi să te de iubire lipseşti?
La ce bun lumea de dincolo s-o cercetezi şi să flecăreşti
[despre asta?
Şi Creaţia, şi lumea cealaltă le vei pe vecie părăsi...

50

Ca mine a fost urciorul acesta: o iubitoare fiinţă, nefericită.
Pentru-o şuviţă de păr a suferit, al unui idol păr;
Toarta asta, o vezi ataşată la gâtu-i?
Braţul era, al unui îndrăgostit, la gâtul unei alese frumuseţi.

51

Înainte de tine, de mine, amurguri au fost, aurore,
Cu mult înainte de noi, cerul s-a-nvârtit în el însuşi.
Ah! piciorul în pulbere pune-l cu grijă:
Privirea a fost, şi ochiul unei frumuseţi!

52

Ce frumoasă-i verdeaţa asta ce se vede crescând aproape de gârlă!
Ai spune - puful uşor ivit pe buzele unui idol.
Nu o strivi cu piciorul, precum un neatent trecător,
Din pulberea unui chip s-a născut, de culoarea lalelei.

53

Au venit norii negri, începe să plouă pe iarbă.
Nu se mai poate trăi fără vin, culoare de granat.
Ne-ncântă azi iarba, ne minunează verdeaţa-i,
Dar mâine, iarba din pulberea-ne va răsări. Pentru care priviri?

54

Străin mie însumi[18], când istovit voi fi,
Iar, pentru alţii, voi ajunge-o poveste,
Putea-voi cere ca din argila mea
Să se facă-o stacană pentru sumbra tavernă?

55

Ieri, la bazar, am văzut un olar.
El frământa, călca argila-i cu piciorul.
Şi părea a-i spune argila:
"Odată ca tine am fost. Ah! poartă-te cu mine mai blând..."

56

De o piatră, ieri, mi-am spart cupa de-argilă,
Beat eram spre seară, parcă scos din fire.
Şi părea aşa cupa a-mi spune: "Nu demult,
Semenul tău eram; vei fi şi tu,-ntr-o zi, semenul meu!"

57

Am intrat la olar. Se agita aproape de roata-i.
Găturі de sticlă modela, toarte de oale:
Unele se trăgeau din capete de sultani,
Făcute, altele, din picioare de cerşetori erau ...

58

Oh! să dea Domnul un loc să existe, de odihnă. Să vii aici...
Drumul ce-i al nostru să ne conducă-aici. Ah! să vii aici...
Să dea Domnul ca, după ani o sută de mii, nădejdea s-o-ngăduim
De-a renaşte din pământ ca iarba. Să revii...

59

La ce-i bună goana după fericire? Viaţa nu-i decât o clipă
Care trece. Orice atom, în soare, ţărâna-i doar a unui rege.
Ce-i lumea noastră, iar viaţa ce-i?
Un vis, iluzie, miraj, un pas greşit.

60

Nestatornică-i lumea asta. Azilul nostru. Am căutat în ea,
Am urmărit, am hăituit. Tot. Răspunsul care-i, la urmă?
De-a feţei tale strălucire, am găsit mai palidă luna[19]
Şi s-a sluţit chiparosul lângă talia-ţi zveltă[20]!

61

Ce dacă lumea o ai cutreierat? Tot ce-ai văzut nu-i nimic.
Tot ce-ai putut auzi ori abia zări nu-i nimic.
Nu-ţi era decât trecătoare viaţa în van aruncată-ntre două goluri.
Pe covorul tău te-ai rugat? Nu-i nimic nici asta.

62

E-aici timpul, o frumuseţea mea, gata să ne frângă pe-amândoi.
Atât de precară ni-i şederea precum lumea noastră, vânt.
Un lucru-i totuşi sigur: cât între noi trece cupa,
Domnu-i între mâinile noastre, între tine şi mine, o clipă.

63

O, neliniştit om, acest trup, al tău, nu-i nimic.
Bolta celor nouă ceruri[21] scânteietoare nu-i nimic.
Fii vesel în locul unde stăpână-i dezordinea.
Suntem aici doar o clipă. Şi chiar clipa asta nu-i nimic.

64

Spune-mi, prietene, printre bogăţii, partea care mi-a fost? Nimic.
Ce mi-a lăsat mâna timpului părăsindu-mă? Nimic.
Torţă a bucuriei eram, dar, stinsă, torţa asta-i mai nimic.
Ah! sunt cupa lui Djâm[22], spartă, nimic nu mai sunt!

65

Se luminează de ziuă. Cântecul cocoşului ştii de ce se-aude?
Oglinda zorilor îţi spune
Că o noapte din a ta viaţă s-a dus. Se luminează de ziuă
Şi nimic n-ai învăţat încă.

66

Din tavernă,-ntr-o dimineaţă, un glas. Striga:
"Ajutor! Veseli băutori, tineri nebuni, ridicaţi-vă!
O cupă, haideţi, să mai golim, ultima!
Sorocul ni se-apropie, aproape-i vinul din urmă..."

67

Întru bucuria inimii mele, apropie-te, frumuseţe,
Ilumineză-mă, cheia aş dori-o, a unei enigme;
Dar fă-o repede, adu-mi vin:
Din argila noastră,-n curând, vor face urcioare...

68

Când voi muri, trupul cu vin să mi-l spălaţi,
De la mine, drept rugăciuni, laude-aduceţi cupelor pline!
Dacă doriţi să mă vedeţi iar, în ziua-nvierii,
Pulberea cerneţi-o, din pragul tavernei.

69

Coranul, care-i numit "supremul cuvânt",
E citit din când în când, iar nu în permanenţă.
Pe-a cupei noastre margini, un verset e-nscris,
Luminos. Mereu îl citim, şi pretutindeni[23].

70

O tu, care vin nu bei, să nu-i osândeşti pe beţivi!
Între orgoliu şi impostură, de ce să vrei la nesfârşit a trişa[24]?
Nu bei, şi-apoi? De abstinenţă mândru nu fi
Şi priveşte-ţi în tine păcatele. Sunt cu mult mai rele ca vinul.

71

Atâta vin vreau să beau, să beau,
Încât să urce din pământ parfumu-i, când, într-o zi,
În el mă voi întoarce,
Iar băutorii, la mormânt, venind să mă salute,
Numai simţindu-l, să cadă peste mine, beţi morţi.

72

Ziua când în mână o cupă iau, de vin rubiniu,
Când, bucurie-a sufletului meu, mort ajung de beat,
Văd în focul ce mă mistuie o sută de miracole-mplinindu-se,
Ca apa de limpede mi-e cel mai greu mister.

73

Aniversarea mea, azi, o raită prin tinereţea-mi! Hop! De băut!
Am chef de vinul acesta amar, plăcerea-mi e, şi bucuria.
E-amar. Despre asta nimic să nu spuneţi! Pură clevetire ar fi.
Doar împrumutată-i asprimea. Chiar eu am acelaşi gust!

74

Dormeam. Am crezut vocea c-aud, a unui înţelept. "În somn,
Nimănui, vreodată, roza fericirii nu i s-a deschis.
Pradă, atunci, de ce să te laşi, trăind, unei alte morţi?
Trezeşte-te şi bea vin. Secole-ţi rămân ca să dormi!"

75

De ce vinul? Ce întrebare! Nu mă lămureşte vreun răspuns.
Nu caut nici dezordinea s-o neg, nici religia.
Doar să trăiesc fără mine, o singură clipă-n afara mea,
Cu-adevărat alte motive n-am. Beau, mă-mbăt şi plec[25].

76

Pe-al norocului tău trandafir, azi floarea se-ntredeschide.
Prietene, spune-mi, de ce din mână cupa-ţi lipseşte?
Bea vin, te paşte timpul, zadarnic fugi, din urmă te-ajunge
Şi-o zi ca asta să regăseşti, nu mai putea-vei mâine.

77

Unde-au trecut dansatorii? Unde e vinul, unde-i tigva[26]?
Fericită inima ce-şi aminteşte de vinul dimineţii şi-l bea.
În lume, trei lucruri îmi sunt printre cele mai dragi:
O minte-ameţită, o dragoste frumoasă şi-al dimineţii murmur.

78

Turnaţi-mi vin, prieteni, iar ambra feţei mele
Culoarea s-o ia a rubinului. Dacă-ntr-o zi să mor trebuie,
În ziua aceea, în a viţei-de-vie apă spălaţi-mă,
Iar sicriului meu, capacul din butuci să i-l faceţi!

79

Nu renunţa la vin, de-l ai din fericire.
O sută de căinţe, regrete-o sută hotărârea asta ar urma-o.
Când trandafirul roba-şi deschide, pe când privighetoarea cântă,
Să nu bei la un aşa moment nu-i o nesăbuinţă?

80

După moartea-mi, aşa să-mi neteziţi ţărâna,
Urmă să nu rămână, model să fiu.
Argila trupului cu vin să mi-o amestecaţi,
Ca să facă din el olarul un dop de urcior[27]!

81

Copacul tristeţii nu-l răsădi în inima ta,
Cartea bucuriei reciteşte-o-n fiece dimineaţă.
Poţi să bei vin, cu prietenii tăi să-l împarţi.
Vremea noastră, viaţa noastră, cerul ni le măsoare.

82

Nici cald, nici frig. Azi e o vreme de vis.
Pe trandafiri, ploaia nocturnă le-a dat petalelor strălucire.
Păsările toate s-au adunat, le auzi? Privighetoarea
Le spune florilor galbene[26]: „Beţi vin! Aici se cuvine
[toată lumea să cânte!"

83

Nebun trebuie să te fi născut, vinul de rău să-ndrăzneşti a-l vorbi.
Dă-i muntelui vin, şi muntele însuşi dansează!
Să-mi porunceşti, ai vrea, să renunţ la vin,
Dar fără sufletul[29] lui, cine pe om l-ar face mai bun?

84

De-mi sunteţi prieteni, încetaţi cu discursuri, palavre,
Iar pentru-a-mi alina tristeţile, toarnă-mi vin, o s a q i!
Când ţărână voi fi, modelaţi-mă ca pe o cărămidă
Şi-ntr-un colţ al tavernei să mă-nţepeniţi, de voi cât mai aproape!

85

Viaţa ta ai dus-o şaizeci de ani.
Continuă şi nu ceda. Câtă vreme te-nsoţeşte beţia,
Craniul îţi va servi drept cupă. Mai înainte,
Păstrează-ţi pe umăr urciorul, iar în mână strânge paharul!

86

Beau vin! E firesc, în ai Domnului ochi,
Înţelepţii o vor recunoaşte. El m-a creat, via El a făcut-o.
De-o-ntreagă veşnicie, ştie că rumenul vin o să-l beau.
De m-aş abţine-n faţa Lui, preştiinţa I-aş înşela-o.

87

Când înţeleptul lângă o frumuseţe se va trezi, de sidef,
Când violeta-şi culorile împrumuta-va-le robei lui
Şi-n briza dimineţii, întredeschide-se-va măceşul,
Cupa să şi-o golească până la fund. Apoi, de piatră s-o spargă!

88

O singură carafă de vin, preţu-i cât o sută de inimi,
[o sută de doctrine.
Dar lângă vinul acesta, împăratul Chinei unde este?
Aspră-i fiica viţei-de-vie[30], dar ce-amărăciune se-mpotriveşte
La piepturi, o sută, de desfătare? Oferă viaţa atât?

89

Când voi fi plecat, o prieteni ai mei,la casa vinului regăsiţi-vă,
Bucuraţi-vă din nou că sunteţi împreună, fiţi fericiţi. Când s a q i
De gât va lua frumoasa sticlă, admiraţi-i mâna şi gestul
Şi gândiţi-vă la bietul Khayyâm. Beţi, apoi, în amintirea mea!

90

Ce-i convine tinereţii e vinul, sucul boltei de viţă,
Frumuseţile simple şi iubirea. Dacă lumea noastră, neantul,
În apă s-a prăpădit[31], ceea ce ne merge-i beţia-ne.
În vin nărui-ne-vom, beţi morţi petrecându-ne viaţa.

91

Când va veni vremea florilor, în robă de trandafir vinul să-l bei,
Bea-l în sunete tânguitoare de flaut şi-n încântări de lăută.
Eu îl beau şi mă bucur; mi-e mântuirea, asta? Poate.
Să-ţi fac ce pot, de nu-l bei? Du-te pietricele de mănâncă!

92

Khayyâm, prea mult de-ai băut, beat de eşti, fericit fii!
Dacă-ndrăgitul tău idol aproape ţi s-aşază, fericit fii!
Şi pentru că neantul este al lumii întreg,
Închipuie-ţi că nu mai eşti. Şi pentru că eşti, fericit fii!

93

Ieri, foarte târziu. Băusem prea mult. Pe pragul tavernei noastre,
Un om în vârstă se-mpleticea, în spate cu tigva-i de vin.
"Nu ţi-e ruşine? " am murmurat. Îmi răspunse: "O fratele meu,
Iertare-i Dumnezeu ... Bea vin, frate, şi du-te!"

94

Drum să nu-i faci spiritului la iluzorii gânduri!
Bea vin, de-a lungul anilor. Goleşte-ţi cupa şi umple-o!
Fii grăbit, bucură-te. Iubeşte-o pe fata viţei-de-vie.
E-ngăduită mama? Mai bine-alege-o pe fiica-i, interzisă!

95

Ridică-te şi bate din picior. Noi, noi o să batem din palme[32].
Paharele să le ridicăm întru frumuseţile cu ochi languroşi de narcise!
Neînsemnată ne va fi bucuria, când douăzeci de cupe doar vom bea.
Dar fi-va mai mare ca noi, la a şaizecea ajunşi...

96

Lumea asta nu-i pentru tine eternul loc de şedere;
La ce bun, atunci, de vin să te lipseşti,
[favoruri să le-alungi ale celor de tine iubitori?
Tu nu vrei, aici, decât pacea, uită Sfârşitul, Creaţia.
Ţie, plecat, ce-o să-ţi pese? Ieri, astăzi nu mai sunt.

97

Când, cu capul pe spate, la picioarele morţii-o să fiu,
Când îngerul fără milă penele toate mi le va smulge,
Pulbere când voi fi, din mine-o sticluţă să faceţi, una,
Mirosul vinului, doar o clipă, mă va face poate din nou să trăiesc.

98

La casa vinului, o prieteni ai mei, de orice larmă să vă păziţi,
Să bem aici, fără zbucium. Cartea s-o vindem, şi turbanul,
Ca să putem vinul a ni-l plăti. Apoi, prin faţa şcolii să trecem,
M a d r e s s e h [33], discret. Şi să nu ne oprim...

99

Din partea mea, pe Khayyâm salutaţi-l şi lui Khayyâm spuneţi-i:
„Khayyâm, să fi-nţeles greşit ?Am zis că vinu-i interzis?
Înţelepţilor, fiica viţei-de-vie li-i îngăduită
Şi-i interzisă pentru ignoranţi."

100

Acum, când ne-a-mbiat privighetoarea glasu-i să-l auzim,
Gândeşte-te numai să iei cupa ce ţi se-oferă.
Ridică-te şi vino până la noi.Pentru tine s-au deschis trandafirii.
Fericit fii şi, două, trei zile, pe chinurile-ţi te răzbună!

101

Spre seară, ieri, la tavernă, cel ce-mi încântă inima,
Surâzând ca să-mi placă, mi-a întins cupa. complice:
"Nu, îi spun, n-am să beau!" "Ah! bea, îmi răspunse,
Pentru-o iubire doar bei, a inimii mele!"

102

Veche, lumea asta, înţelepţii degeaba-au cercetat-o
[din unghiurile toate:
Ea-i praf, nestatornicie-i, trecere-a celui care pleacă.
Nimic plăcut în asta n-or să vadă, de nu-i vinul ce scânteiază.
Şi al paharnicilor surâs.

103

Vinul îl cumpărăm noi, vin vechi şi vin nou.
Lumea o vindem pe două boabe de orz!
Unde te duci după moarte? Întrebarea degeaba ţi-o pui!
Adu-mi vin, să bem! Şi să ne ducem dracului apoi!

104

De studiu să fugi, de savanţi, de ştiinţa celor iniţiaţi!
Dar nu uita al idolului tău păr greu să-l răvăşeşti.
În cinstea frumuseţii cupa ridic-o! Sângele fiicei butucilor
Nu cu regrete se cuvine să-l bei: sângele-ţi în curând se va scurge...

105

Cu mustăţile-am măturat pragul tavernei, istovit,
Am renunţat să cuget la lumea asta sau cealaltă; binele, răul
Băşici doar sunt, de aer! În apă să cadă, să se piardă!
De-un bob să mă sinchisesc, de orz, când cu vinul m-adorm?

106

Pe morţi cu morţii să-i lăsăm să doarmă.
În lumea asta, nedreaptă, a chinului pradă nu fi!
Prietenului cu buze dulci[34] şi cu statura de zână
Deschide-ţi inima şi bea-ţi vinul, nu-ţi lepăda viaţa-n vânt...

107

Jurămintele-mpreună făcute, noi toţi le-am încălcat.
Uşa gloriei noastre închis-o-am după noi.
Totuşi nu ne blamaţi. Smintiţi vă părem.
Cât timp suntem, suntem beţi. Beţi morţi de vinul de-a iubi!

108

Tu ai rezultat din patru şi şapte[35], e clar.
Te văd încurcat între patru şi şapte. Trebuie să bei!
Vin să bei pentru-a-nţelege bine ce ţi-am spus de-o mie de ori:
Plecat, într-o zi, nu te vei mai în vecii vecilor întoarce!

109

Vezi limpezimea luminii, strălucirea vinului, luna plină,
Vezi frumuseţea fermecătoare-atât de-asemănătoare
[rubinului trandafiriu.
Inimii nimic nu-i aminti de răul ce din lume vine,
Focul în vânt să nu-l arunci şi dă-ne cupa ta, o s a q i!

110

Vin limpede, vin ce-l ador, vin strălucind ca smalţul mai ceva,
Fără ruşine vreau, fără-odihnă a te bea când te-ntâlnesc.
Când cu tine-s eu, bătrânul nebun, prietenul
[întreabă confundându-ne:
"O urciorul meu cu vechi vin bun, de unde-mi vii din nou, de unde?"

111

Să ştiu ceea ce am, ceea ce nu am,
De ce încă o grijă? Se cuvine bine să-mi petrec viaţa sau nu?
O s a q i, toarnă-mi vin, umple-mi o cupă mereu:
Suflul pe care-l aspir într-o clipă, pot într-o clipă să-l expir...

112

O prietene-al meu, toarnă-ţi vin. El cu perle[36] împodobeşte
[fruntea frumoaselor,
A celor din Ragheh[37] - se spune că-s cele mai frumoase, nu-i aşa?
Până când să repet: ale jurămintelor legături le-am rupt.
Mai bine-i o sută de legături să rupi, o sută de legăminte, decât
[urcioru-i să-l spargi.

113

În ochii celor ce ştiu să bea, nu trece drept grosolan.
În ai înţelepţilor ochi, păzeşte-te de-o îndoielnică faimă.
De vrei să bei, bea vin! Că bei sau nu bei,
Infernului de-i aparţii, ţi se paradisul[38] refuză!

114

Obrajii rotunzi ai dragostei mele, roşii trandafiri pe malul apei,
Un chip frumos lângă al meu, vin, carafe bucurându-se,
Ce alte desfătări s-ar cuveni? Vinul de la naştere mi-a venit -
Am băut, beau, o să beau. Azi, ieri, mâine.

115

Cupa întinde-ne-o, şi sticla, toarnă-ne vinul tău,
[o frumuseţea mea!
În grădină vino cu mine, pe malul râului.
Paharele, sticlele nu-s ele ţărâna
A o sută de tinere frumuseţi pe care cerul le-a spart?

116

O duşcă de vin cât regatul preţuieşte, al lui Kâus.
Mai mult ca pământul lui Ghobâd, imperiul Tus, prefer
Lungile suspine-ale unui îndrăgostit, dimineaţa,
[acestor înşelătoare
Rugi ale credincioşilor, hărăziţi lamentaţiilor.

117

Iarna s-a dus, s-a-ntors primăvara noastră.
În Cartea vieţii, paginile, timpul ni le-a răsfoit.
Bea-ţi vinul, fii fericit. "Tristeţea, spune-nţeleptul,
Vârsta mai ales, otrăvuri sunt. Prin vin te vei salva."

118

Aveai în el toată-ncrederea şi numai pe el te sprijineai.
Din priviri nu-l slăbi. ia bine seama, în aşa vremuri,
[duşmanu-i aproape.
E mai bine rece să fii faţă de oameni în zile ca acestea,
Vorbeşte cu alţii doar de departe. Fii zgârcit la cuvinte[39].

119

În al regatului suflet, prudent se cuvine să ştii a fi.
Pe pământ, trebuie să-nveţi mai ales să ştii bine-a tăcea.
Câtă vreme limbă ai, urechi, ochi,
Încearcă fără ochi a trăi, fără limbă, fără urechi[40]...

120

Cei care, prin ştiinţă, în înaltul lumii se duc,
Iar prin inteligenţă, a cerurilor esenţă-o scrutează,
Ei, chiar cupei cerului, semănând,
Ameţitor perplecşi, în zăpăceala proprie trăiesc[41].

121

Îi vezi pe cei doi sau trei idioţi? Lumea o ţin în mâinile lor.
Nimic nu ştiu. Superiori se cred din ignoranţă.
Mergi pe drumul tău, de ei seamă nu ţine. În splendida-le
[suficienţă,
Eretici îi vor numi pe cei ce nu-s de-ai lor.

122

Ce spun trandafirii şi vinul, numai băutorii ştiu să audă.
Cei slabi de inimă sau de minte pragul niciodată nu-l trec.
De ceea ce-i ascuns idee n-au, ignoranţa le e de iertat.
Singuri cei care beau primiţi-s în lumea vinului, în inima-i.

123

Nu-i bine trupul să-ţi umileşti pentru-argintul alb
[sau aurul galben.
Cu prietenii mănâncă şi bea, cât suflarea nu ţi-e deja rece.
Duşmanii-ţi vor sosi-n curând, faţa de masă-or s-o ridice,
Iar, tu plecat, ei ce vor chefui[42]!

124

Vin fereşte-te să bei c-un necioplit fără ţinută!
Nu vei avea decât neplăceri. Noaptea, va trebui să-i suporţi
Confuziile, hohotele vocii, scrâncelile, iar a doua zi,
Scuzele şi iertările-i din nou ţi-ar sparge capul!

125

Dintre-ai tavernei obişnuiţi clienţi eu primul sunt.
Sunt cel ce împotriva legii s-a răzvrătit.
Eu, băutorul lungilor nopţi, pe fiica viţei-de-vie o beau
Şi-i vestesc Domnului strigătele bătrânei mele-nsângerate inimi.

126

Unei femei de stradă, un şeic[43] îi spune-ntr-o zi: "Eşti beată!
În fiece clipă prinsă iată-te-n plasa primului venit!"
"O şeicule, îi răspunde femeia, sunt tot ce afirmi,
Dar tu, tu eşti, uneori, ce-ai vrea mereu să pari?"

127

Poţi recunoaşte-n ceruri, în inima Pleiadelor, un taur;
Sub pământ, se spune, un alt taur se-ascunde[44].
Ai judecăţii ochi deschide-i, ca aceia ce-s siguri de tot:
Între doi boi, uite cum se-agită-o mână de măgari!

128

Capcane două sute-n juru-ne-ai întins. Cum ai terminat,
Ne-ai spus: "Cine pune piciorul aici pe sine se condamnă."
Curse întinzi. iar pe cel ce-n ele se prinde
Tu îl numeşti rebel[45], morţii îl sorteşti...

129

Cuvintele cu care mă frâhgi din ură-ţi vin, o m o l l a h!
Nu-ncetezi să mă iei drept fără credinţă, nelegiuit, ateu.
Mai bine ca oricine mă cunosc şi ceea ce sunt o mărturisesc.
Să mă răneşti se cuvine chiar tu?

130

Gloria de-o câştigi în cetate, te-asasinează!
În colţul tău de te-ascunzi, eşti un instigator!
N-ar fi mai bine-atunci, Ilie de-ai fi sau Sfântul Gheorghe,
Să nu te legi de nimeni, cunoscut de nimeni să nu fii?

131

O cerule, zgârcitule, tu îl împuterniceşti cu norocul,
El are apeducte şi bunuri, iar apa îi vine la moară.
Se-ndatorează omul liber pentru singura-i pâine;
Cerului spun, atunci, că nici cât o ceapă nu face, degerată!

132

O, inimă[46], să-nghiţi cu lăcomie tot, ca şi când a ta ar fi lumea,
Imaginează-ţi casa asta, de toate bunurile plină, a ta!
Şi fericită trăieşte-n haos[47], e spaţiul tău de-o clipă.
Vei crede c-ai visat, te-ai aşezat două zile. Te ridici...

133

O prieteni ai mei, de ziua de mâine să nu ne-ngrijorăm.
Mai curând ca pe-o pradă să ne-o luăm singura clipă de existenţă.
Din bătrâna noastră mănăstire[48] ca mâine vom ieşi,
Pe-ai noştri tovarăşi să-i regăsim, ai celor ani şapte mii
[trăiţi împreună.

134

Am crezut a cunoaşte şi fiinţa, şi nefiinţa,
C-am ajurat şi lumea de sus, şi lumea de jos,
Dar nimic nu ştiu, de nu pot cunoaşte
Lumea de-apoi a beţiei în lumea -mi de-apoi.

135

Vremea trandafirilor. Vreau visul să mi-l împlinesc:
În vârful dorinţei să ard, îndemnându-mă legea s-o-ncalc!
Oaspete să le fiu, câteva zile, unor frumoase cu proaspete şolduri
Şi-un câmp de lalele să văd cum se naşte risipindu-mi
[vinul cel rumen.

136

Tu, ascultă-mă, novice, lipsit de vechi prieteni:
La Roată[49] nu te gândi şi-apoi, mai ales,
[despre ea deloc nu vorbi...
De teatrul tău mulţumit fii; şi, spectator paşnic,
Bucură-te de ceea ce se joacă: ale destinului jocuri. Şi ale omului.

137

Chiparosului şi crinului, faima le-o ştii.
Care-i temeiul? mă-ntrebi.
Ale crinului limbi zece mute rămân, iar chiparosul
Ştie să-şi scurteze-ale lui mai mult de-o sută de mâini[50].

138

Trandafir atât de-aproape de-al tinereţii chip fără seamăn,
Vin ce mi-aduci rubinul strălucind spre-a inimii desfătare,
O tu, soartă capricioasă, mai străină cu fiece clipă,
Toţi împreună ce-am făcut? O, soartă pe care-am cunoscut-o...

139

O pâine simplă de grâu cârnău şi o ciozvârtă, două măsuri[51] de vin
Să le-mparţi când bei, singuri şi ascunşi în vreo ruină,
Cu fiinţa aleasă, un idol cu obraji de lalea,
Sunt plăceri de sultan. Care sultani le au?

140

Poţi ignoranţa s-alegi, lumini dacă păstrezi câteva.
Din mâinile isteţilor băutori cupa plină o vei primi;
Însă de eşti un ignorant - neştiinţa nu-i partea ta -
A ignoranţei tale dulceaţă nu vei şti s-o guşti niciodată.

141

Înainte de ultima-ţi beţie, înainte cupa morţii de-a o bea,
Înainte ca, ne-ndurător, timpul pe veci să te lase în urmă,
Din plăcerile de-aici, o comoară încearcă să-ţi faci.
Acolo, nici un folos n-o să ai, cu mâinile goale de mergi[52]...

142

Liberă, o inimă fără griji, te bucuri urzica s-arunci.
Tristeţea altuia te-ncântă. Eşti un ciudat ignorant.
Porţi doliul spiritului. Nefericit fii întreaga ta viaţă!
Răul ce-l poţi face, prietene, în tine-l porţi. Fugi, du-te!

143

Cei ce erau fântâni de ştiinţă, pilde-ale virtuţii,
Aprinse făclii pentru prieteni, în bruma gnozelor, groasă,
N-au înaintat nici c-un pas. În noaptea lor s-au pierdut,
În bâlbâiala născocirilor. Şi veşnic dorm!

144

Un om am văzut, singuratic, într-un loc sărac. Nu era
Nici eretic, nici musulman. N-avea bogăţii, nici Dumnezeu,
Nici convingeri, nici adevăr. N-avea nici lege, nici principii.
În lumea asta sau cealaltă, un aşa curaj cine l-a avut?

145

În fiece zi, roua împodobeşte laleaua cu perle.
S-abandonează violeta sub boabe de apă.
Dar nimic, într-adevăr, nu preţuieşte cât trandafirul roşu
Ce se deschide fremătând să-nflorească.

146

Mereu, când unul iese-n faţă şi se impune, zice: "Eu sunt!"
De-i îmbrăcat în aur şi-argint, mai tare spune: "Eu sunt!"
Chiar de-a convins, a reuşit. Din gaura ei,
Deodată moartea iese, strigând, la rândul ei: "Eu sunt!"

147

Ştiinţelor, de-a pururi le-am dat tot timpul meu.
Prin ştiinţă, cele câteva noduri le-am dezlegat, de secrete obscure.
După ani şaptezeci şi doi de reflecţii, fără-o zi de odihnă,
Ignoranţa-mi, o ştiu...

148

Deşi mi-e frumos chipul[53] şi subţire, mireasma,
Deşi faţa la fel de proaspătă-i ca laleaua şi-i a chiparosului, talia,
Pe-ale tavernei Lumii ziduri[54], totuşi n-am înţeles
De ce eternul Pictor mi-a dat înfăţişare.

149

În mâinile Cerului, pioni suntem. Ca să se-amuze, ne mută.
Nu-i metaforă, -aici, El e Stăpânul, numai El joacă[55].
Pe-a existenţei tablă de şah ne-mpinge fără-a ne cunoaşte,
Apoi, ne dă brânci, unul câte unul, în coşciugul Neantului, strâmt.

150

Tu ne-ai dat pasiunea, dar voie nu ne dai ei să ne-abandonăm.
Între poruncă şi interdicţie încurcaţi suntem de-ajuns:
E ca şi cum ordin ai da cupa s-o înclinăm, cerându-ne
Vinul să nu-l vărsăm şi să-l bem totodată.

151

Mă-ntrebi: "Bizară, priveliştea asta ce-i oare?"
Ah! adevărul să-l spun prea mult ar dura.
O imagine e, de iluzii, răsărind dintr-o întinsă mare[56]
Şi tot aşa-ntorcându-se-nlăuntru-i.

152

Din argilă şi apă. Tu m-ai frământat. Sunt aici degeaba; şi ce pot?
Lână şi mătase[57], Tu le-ai tors. Sunt aici degeaba; şi ce pot?
Binele, răul ce-l fac, cine le-a dat? Şi ce pot?
Destinul meu, Tu l-ai croit. Sunt aici degeaba; şi ce pot?

153

Cu pasiunile-mi mereu mă războiesc. Însă ce să fac?
Dacă revăd ce-am făcut, dureri o mie mă-ncearcă. Însă ce să fac?
De-n a Ta bunătate, admit păcatele că-mi ierţi,
De ruşine mă va scăpa cine? Tu ştii cu ce-am păcătuit... ce să fac?

154

În lume, spune-mi, cine în păcat n-a căzut, îmi spui?
Cine n-a greşit cu nimic oare cum a trăit, îmi spui?
Dacă, pentru că fac rău, Tu cu răul mă pedepseşti, spune-mi,
Între Tine şi mine, unde-i diferenţa, îmi spui?

155

Carafa de vin, o Doamne, mi-ai spart-o!
Iar uşa bucuriei, o Doamne, în nas mi-ai trântit-o!
Din stângăcie, Tu mi-ai vărsat pe pământ rumenul vin!
(De pământ să mi se umple gura!), oare erai, Doamne, beat?[58]

156

Tu, a cărui esenţă misterioasă de nepătruns e pentru noi toţi,
Tu, care grijă n-ai nici de greşelile, nici de-ascultarea noastră,
Când sunt beat de păcate, speranţa în tine îmi dă judecata.
La orice păcat, îndurare! Nădejdea mi-e toată-n clemenţa ta...

157

Tu rânduieşti soarta viilor şi a morţilor. Roata cerurilor
Cine o cârmuieşte, de nu Tu singur? Eu, rău, sunt sclavul tău,
Tu eşti Stăpânul. De toată dezordinea de-aici vinovat cine-i?
Totul nu Tu oare l-ai creat?

158

Tu eşti ascuns, nimeni nu Te vede, iar alteori, Tu Te descoperi
În toate cele ce sunt. Tu ai născocit totul pentru Tine,
Iluziile şi plăcerile, efemerele făpturi.
Spectacolului, Tu-i eşti esenţa, dar şi spectatorul.

159

O regrete! Vieţile noastre ni le vom fi trecut fără folos,
Căci am băut ce-i prohibit, ilicit, interzis[59]!
Neagră mi-e faţa, o Doamne, de-a nu-ţi fi poruncile urmat.
Ce-o să fie de-am făcut tot ceTu n-ai vrut?

160

De departe-a apărut un individ suspect. Nici bărbat
Nu era, nici femeie. În vânt cămaşa-i flutura
Precum fumul infernurilor! El ne-a spart sticla[60],
Vinul ni l-a vărsat şi se preamăreşte cu asta.

161

Deschide-mi uşa. Te rog, poţi numai Tu s-o deschizi,
Drumul de urmat Tu mi-l arată, căci Calea Tu o scrii.
Mâna nu mi-o voi da celor ce vor călăuză să-mi fie[61]:
Ca mine, sunt trecători. Veşnic eşti numai Tu.

162

Creatorul desăvârşeşte fără oprire materia tuturor lucrurilor.
Din ce motive,-n acelaşi timp, o hărăzeşte căderii?
Dacă-un lucru-a devenit bun, de ce-ar trebui să îl strice?
De-i insuficient lucrul, de defecte, cui aparţine vina?

163

În ruinele-acestei comori[62], între vinuri şi dansatori,
Ca să ni le ofere, am vândut tot ce-aveam:
Sufletul, inima şi cupa noastră. Promişi suntem infernului[63]:
Iată-ne pe dinafara aerului, pământului, focului, apei[64]!

164

Nu merit, o ştiu, nici paradisul, nici infernul.
Cunoaşte Domnul mai bine ca mine lutul din care m-a frământat.
Eretic ca un derviş[65], urât ca femeia pierdută,
Fără noroc şi religie, cine paradisul mi l-ar deschide?

165

Chiar de păcatul slut m-a făcut, şi nefericit, eu mai trag nădejde.
Asemenea idolatrilor sunt, odihnind pe zeii lor.
De beţie când voi muri, cupa din nou mi-o voi cere.
Şi dragostea-mi. Nu cunosc paradisul, nici infernul.

166

Se spune că va fi, şi chiar există, un infern!
Cum aţi vrea să vă cred? Eroare-i sau minciună.
Pentru-ndrăgostiţi, băutori, de s-ar afla un infern,
Pustiu ar fi paradisul.

167

Dansatori ia-ţi , vin, o frumuseţe, de există,
Ori un părăiaş drăguţ caută şi iarbă, de există,
Şi nimic nu cere mai bun, nu te mai gândi la infern;
Nu-s alte paradisuri, dacă vreunul există.

168

Ar fi un paradis, ne-asigură ei, locuit de hurii[66],
Mierea lor oferindu-ne şi vinul celor mai bune vii.
De pe pământ ni-i permis prin urmare vinul să-l iubim, dragostea:
Aşa-i al nostru destin - în Carte stă scris.

169

Sfătuit sunt oriunde: "S-ar cuveni să nu mai bei!"
Mi se spune: "Scuze nu ai, chinurilor pradă le vei fi
Şi vei arde-n infern!" Mă mulţumesc să răspund:
"Aici mă face vesel vinul. Lumea cealaltă, cine-a văzut-o?"

170

Privirea oriunde mi-arunc, e-a paradisului iarbă.
Pârâul îl văd, K o u s a r[67]. Ieşită din infern, câmpia noastră
Este un loc de şedere, celest. Odihneşte-te-aici,
Lângă o frumuseţe aleasă, celestă şi ea! Fii fericit...

171

Bea vin! Numele tău părăseşte deja lumea asta.
În inima ta, vinul când curge, se duce orice tristeţe.
Mai degrabă deznoadă, buclă cu buclă, părul unui idol
Şi n-aştepta singure-ţi ale oaselor noduri să se dezlege...

172

O, frumuseţea mea, înainte să te surprindă tristeţile,
Lui s a q i[68] spune-i de băut să ne dea; hai să bem roza vinului!
Nu eşti de aur, surdule fără griji[69], nimeni nu va veni
[să te ia înapoi:
Nu-i înapoiază pământul pe cei ce-s în el, îngropaţi.

173

Dacă bulgărul lumii s-ar rostogoli-ntr-o groapă, când dorm,
Beat mort, m-aş sinchisi de asta ca de-un bob de orz.
Ieri m-am pus zălog, la tavernă, pentru vin,
Şi -n hohote râdea cârciumarul: "Uite, ce minunat zălog!"

174

Cum în mâinile noastre-i doar vântul a toate câte trec,
Cum fiece lucru căderii e sortit, îmbătrânirii,
Gândeşte-te că tot ce există nu are poate nici o existenţă
Şi gândeşte-te, totodată, că există ce nu există.

175

În secret a izvorât al vieţii Ocean;
Perla ştiinţei, nimeni n-a putut s-o străpungă.
Bătând câmpii, umblă fiecare urmărindu-şi himera.
Cine-a putut totuşi adevărul a-l spune?

176

Ale rondului veşnic, sosire şi plecare,
Începutul şi sfârşitul privirii îi scapă.
De unde venim, unde ne ducem? Deasupra,
Niciodată nimeni n-a spus adevărul. Nicăieri.

177

Partea ce-ţi revine, despre ea nu poţi nimic să spui.
Sensibil nu-i nevoie să fii nici la mai bine, nici la mai rău.
Soarta noastră nu poate, după dorinţele tale,
Modelată să fie din nou precum ceara.

178

Cu oceanul s-a unit picătura de apă.
Un fir de praf din nou s-a prins de pământ.
Tu poţi să spui de ce-ai venit pe lume?
A venit o muscă, a zburat apoi.

179

Dacă lumea pentru tine nurii şi-i arată,
Asemenea-nţeleptului, prietene, nu te lăsa-n asta prins.
Atâţia oameni ca tine-au plecat, alţii atâţia vin!
Partea ia-ţi-o acum, de nu, o vei pierde.

180

O bătrâne-nţelept, ridică-te, vremea n-o pierde:
Pe copilul acela pulberea cernând-o îl vezi?
Se cuvine, învaţă-l, cu tandreţe să se poarte
Cu craniul lui Parviz sau cu ochiul, al lui Key-Ghobâd.

181

Lalelelor, norul tocmai le-a făcut baie.
Sus! Mâna pune-o pe cupa de vin!
Frumoasă, verdeaţa asta, ochii tăi o văd azi,
Dar ea din al tău trup se va hrăni, mâine.

182

Bea vin. Cerul vrea doar, lucrul e sigur,
Trupurile să ni le prăpădească, pure, sufletele să ni le ia.
Du-te-n grădina verde, bea acolo vin alb:
Mult timp după noi, va tot trăi verdeaţa...

183

Dacă pentru noi nu-i loc în lumea asta,
De iubire să te lipseşti, de vin, ar fi o eroare profundă.
Creată de-ar fi fost sau necreată, de ce să te-ngrijorezi?
Mort, ce-ţi pasă universul pe ce se-ntemeiază?

184

Zorii sunt aici, draga mea, aşa că trezeşte-te,
Bea vin, capul spre lîră apleacă-l, vino.
Cei ce-s aici multă vreme nu vor putea să trăiască,
Iar cei ce-s duşi n-or să revină vreodată.

185

Să eviţi, de vrei, timpul să te dispreţuiască,
Cum face cu acela pe care uşor tristeţea-l îmbată,
Fă să răsune lira şi bea din cristal,
Înainte ca de stâncă paharu-ţi să se spargă.

186

Dincolo de Creaţie, dincolo de ceruri, tu cauţi
Şi tăbliţa de ceară, şi calama. Paradisul cu Infernul.
I-am împărtăşit asta maestrului nostru: "În tine se găsesc toate
Paradisul şi calama, tăbliţa de ceară cu Infernul".

NOTE ŞI COMENTARII

1. Prin soartă, destin, se înţelege şi combinarea mai mult sau mai puţin cauzală a elementelor care constituie cosmosul, universul.

2. „Epigramă sângeroasă împotriva doctorilor islamismului, apărătorilor zeloşi ai doctrinei recompenselor şi ai pedepselor viitoare, pe care sufiţii o resping ca incompatibilă cu credinţa lor în predestinare" (nota lui J.-B. Nicolas, care a realizat, în 1867, traducerea franceză a „Rubaiatelor" şi care îl consideră, greşit - după opinia noastră -, pe Omar Khayyām un poet mistic, sufit; vezi studiul introductiv din prezenta ediţie).

3. Pulberea e, de asemenea, „pământ expus vântului"; datorită compoziţiei precare, poate fi risipită la o simplă adiere de vânt.

4. E interesant de notat că Omar Khayyām nu spune „..... de-al tău trup te vei despărţi", ci „..... de-al tău suflet" (*ruh*, în persană). Nu e o decizie poetică întâmplătoare, căci, pentru el şi conform filozofiei sale, un suflet pur şi abstract îl privează pe om de orice bucurie corporală, cunoaşte vidul şi iluzia, prin urmare adevărata persoană e **corpul - suflet**.

5. În original, e *g a b r*, sinonim cu *z a r d o ş t i*. Zoroastrienii sunt urmaşii perşilor (adepţi ai cunoscutei religii), învinşi de către arabi în secolul al VII-lea, în vremea islamizării. Respinşi în provinciile Kerman şi Yeza, ei au continuat să practice religia lui Zoroastru (Zarathustra sau *Zardoşt* - în persană). O perioadă s-au izolat în provinciile Khorāsān (cu capitala Nişāpur, unde s-a născut Omar Khayyām) şi Fārs. În secolul al VIII-lea au emigrat, în cea mai mare parte, spre India. După toate probabilităţile, astăzi, în Iran, mai sunt câteva zeci de mii de zoroastrieni.

6. „Deşi absenţa distincţiei genurilor în limba persană ne-ar putea autoriza să emitem îndoieli privind chestiunea de a şti dacă acest catren trebuie să fie considerat drept mistic, totuşi e sigur că poetul se adresează aici Divinităţii, pe care o califică prin epitetul « idol » , şi nu metresei sale" (J.-B. Nicolas, consecvent în aprecieri!). În limbajul poeziei clasice persane, „idol" este apelativul obişnuit al iubitei sau, mai des, al iubitului, deşi, prin el, se poate

înţelege şi paharnicul (s a q i, în persană). În interpretarea mistică, paharnicul e maestrul spiritual care aduce Vinul cunoaşterii intuitive a realităţilor divine. Referitor la sexul acestui stereotip poetic (b o t, în original), limba persană fiind lipsită de gen gramatical, credem că termenul e folosit conştient ambiguu, fie şi numai datorită faptului, cunoscut, de altfel, că iubitul este, de cele mai multe ori, un tânăr efeb. În traducerea noastră, am folosit cuvântul „idol" în contexte ... mai mult „masculine" decât „feminine"!

7. „Acest catren este ironic şi se aplică *mollah*-ilor, care, după Khayyām, nu sunt oameni să se lipsească, o lună întreagă, de plăcerile pe care le au la îndemână şi care au atâtea mijloace să li se dedea în ascuns, arătându-se, cu totul făţiş, zeloşi partizani ai postului" (J.-B. Nicolas).

8. „Templul idolilor" poate semnifica taverna, adică locul drag poetului, unde acesta e înconjurat de tineri şi fete frumoase, *s a q i* şi *s a q i y ā*, numiţi „idoli". Ambiguitatea termenului măreşte poeticitatea contextului.

9. E un catren ciudat din perspectiva concepţiei lui Omar Khayyām, pentru că e aluziv la principiul fundamental al doctrinei sufiţilor, totul în tot sau unitatea în multiplicitate, multiplicitatea în unitate. Dumnezeu e puterea fecundă supremă, el e viaţa, e fiinţa care include toate fiinţele. Orice frumuseţe vine de la el, o reflectă în realitate, apoi se întoarce la el. E desigur ubicuu şi omniscient, vizibil în orice lucru şi pretutindeni. Îmbrăţişează şi stăpâneşte universul, care-i în el. E separat de lume printr-un punct imperceptibil care distinge pe creator de lucruri şi fiinţe şi creaturile în diversitatea lor. Punctul acesta dispărând, multiplicitatea redevine unitate. Se pare că acest catren e un răspuns al lui Khayyām pentru cei care l-au atacat de multe ori.
Într-adevăr, poetul, cel puţin aici, pare a spune că fiinţele sunt separate de Divinitate aşa cum picătura de apă e separată de Ocean, căruia îi aparţine, din care a ieşit şi în care se întoarce.

10. E cunoscut că *Al Khayyāmi* înseamnă „fabricant de corturi", meserie pe care o practica tatăl poetului. Figura de stil, extrem de frumoasă, vrea să spună că înţelepciunea (filozofia) trebuie slujită cu iubire, că trebuie să-i

acordăm o meritată considerație și că e nevoie să o construim pe baze solide, sigure. Verbul „a coase" poate sugera o nouă reflecție asupra categoriilor gândirii, o reajustare și o altă racordare la problemele lumii, adică îndoiala ca mod de a gândi, ceea ce dogmele timpului nu admiteau.

11. E o expresie figurată semnificând lumea care n-a știut să aprecieze meritele lui Khayyām și care, la fel ca samsarul nerăbdător să se debaraseze de un obiect ce îl încurcă, se grăbește să se descotorosească de acesta la un preț de nimic.

12. Acest catren ia încă o dată atitudine împotriva *m o l l a h* - ilor, care au pretenția de a stăpâni știința și care, după poet, trăiesc totuși constant în angoasele îndoielii, sursă a oricărui desfrâu.

13. „Se numesc *f e r r a ș* - i servitorii care, în Iran, fac de serviciu în exteriorul caselor. Ei se ocupă de curse și comisioane, mătură curțile, umplu și golesc bazinele. Îșî însoțesc stăpânii când aceștia fac vizite, pentru a-i forța pe trecători să le facă loc și pentru a îndepărta, cu puterea brațelor sau cu lovituri de nuielușă, cămilele sau măgarii care obturează trecerea pe străzile strâmte ale orașelor persane. În timpul nopții, sunt însărcinați să poarte felinare, ce sunt mai mari sau mai puțin mari, după importanța persoanelor cărora aparțin. În călătorie, instalează corturi de la etapă la etapă și au grijă tot timpul de traseu" (J.-B. Nicolas). Felinarele de care e vorba mai sus erau felinare portabile (*f ā n u s*) persane, de formă cilindrică, având înăuntru o lumânare. Deși n-are legătură cu acest catren, e interesant de amintit că uneori, pe învelișul lor exterior, care se putea roti, erau pictate niște figuri; ca urmare a mișcării brațului aceluia care purta felinarul, acestea oscilau învârtindu-se și ele. Comparația a intrat în poezie - oamenii sunt umbre zadarnice, trecând oscilând, în sus și în jos, fără scop, prin lume.

14. Este un izvor sfânt care se afla la Mekka, aproape de piatra sfântă (kaaba), pe care, după legendă, Dumnezeu l-a făcut să țâșnească, în mod miraculos, când Agar, soția lui Abraham, l-a născut în deșert pe Ismail și acesteia i s-a făcut sete. Izvorul a fost numit Zamzam datorită apei sale. Un alt izvor cu acest nume există în paradisul profetului Mohammad. Aici, credincioșii își vor potoli setea după ce vor fi părăsit pământul suferințelor.

Şi astăzi, cei mai pioşi pelerini musulmani îşi udă batistele în apa izvorului de la Mekka, păstrându-le, la întoarcere, ca pe un dar preţios.

15. „Apa Tinereţii" (uneori, „Apa Vieţii") este miraculoasa apă care aduce nemurirea, care ţâşneşte strălucitoare în Ţara Tenebrelor şi pe care zadarnic a căutat-o legendarul Alexandru cel Mare. E un motiv frecvent în poezia clasică persană (cu deosebire în cea mistică).

16. E al doilea rege al dinastiei Keyanilor sau Keyanienilor, dinastie mitică a Iranului preistoric, fiul şi succesorul lui Key-Ghobād.

17. „*Ku*" - este prescurtarea populară de la „*kodjā*?" („unde?"). E interesant că secvenţa „*ku*? *ku*? *ku*? *ku*?", prin rezonanţă onomatopeică, reproduce chemarea turturelei. Turtureaua, aşezată pe crenelurile acestui palat, întreabă: „Unde sunt toţi aceşti mari regi care l-au locuit? Unde sunt bogăţiile lor? Unde este măreţia, gloria lor?" Desigur, cititorul a recunoscut cu uşurinţă motivul literar „ubi sunt".

18. „Când voi fi mort".

19. Luna este un apelativ comun al chipului. Chipurile rotunde şi „chinezeşti" se bucurau de mare faimă în Persia de atunci. Jocul de cuvinte dintre lume şi faţă (aici) este evident.

20. J.-B. Nicolas consideră că acest catren este, bineînţeles, mistic. Chiparosul este mai degrabă frumosul adolescent pe care îl va cânta şi marele Hāfez, în celebrul său epitaf.

21. „Astrologii persani, bazându-se pe sistemul astronomic al lui Ptolemeu, recunoşteau şapte ceruri, conţinând planete. Dar în afară de aceste şapte ceruri, ei socotesc un al optulea care conţine toate celelalte stele şi pe care îl numesc cerul cerurilor şi un al nouălea neconţinând nici o stea şi care înconjoară celelalte opt ceruri deja citate" (J.-B. Nicolas).

22. „Aluzie la vidul lucrurilor acestei lumi, la neantul corpurilor umane după moarte. „*Djām*", în persană, semnifică „rege", "suveran", iar „cupa lui

Djamşid", cupa regală. Aproape toţi poeţii orientali fac menţiune despre această cupă miraculoasă inventată de către celebrul Key-Khosrou, al treilea rege din dinastia Keyanienilor. Key-Khosrou, spun istoricii persani, cu ajutorul acestei cupe făcute dintr-un anumit metal şi pe care erau gravate semnele zodiacului şi literele cabalistice, câştiga o cunoaştere perfectă a mişcării astrelor şi cerurilor şi prezicea viitorul. Se dă, de asemenea, acest nume, „*djām*", sticlelor, oglinzilor. Alexandru cel Mare ar fi posedat acest „*djām*" miraculos cu ajutorul căruia pătrundea secretele lui Dumnezeu şi prezicea viitorul" (J.-B. Nicolas). Djamşid este unul dintre anticii regi mitici ai Iranului preistoric precum Parviz, organizatorul diviziării societăţii în clase, inventatorul artelor şi al meseriilor. Cupa lui, prin care vedea misterele universului, a devenit motiv şi aluzie mistică în poezia clasică persană.

23. Cupa (lui *djām*) era deseori, în Iran, gravată în cupru sau modelată cu ciocanul. De jur-împrejur, în partea de sus a bordurii (marginii), sunt întipărite versuri ce laudă vinul şi cupa. Khayyām îşi plasează versurile deasupra versetelor Coranului!

Prin „verset" (*āy e h*, în persană) se înţelege aşadar vinul. *m o d ā m*, în persană (unul dintre numeroasele apelative utilizate pentru băutura interzisă). Avem de-a face cu un joc dublu de cuvinte extrem de interesant, în original: *m o d ā m* înseamnă şi „încontinuu", iar *āyāt* are şi sensul „risipitor".

24. Avem de a face cu un atac direct împotriva *m o l l a h*-ilor, ale căror fapte nu se potrivesc cu aparenta lor respectabilitate.

25. În limbajul popular, „a fi plecat" e folosit cu sensul „a fi beat". Cel care e beat e în altă parte!

26. „Băutorii orientali găsesc o mare plăcere să bea dimineaţa, când cântă cocoşul, pentru a face să dispară, spun ei, oboseala produsă de vinul băut în ajun" (J.-B. Nicolas). În acest catren, pare să auzim vocea poetică a lui Hāfez!

27. În Persia, vinul nu se păstrează în butoaie, ci în urcioare de pământ ars. Acestea sunt închise cu un capac făcut tot din pământ ars. Khayyām ar dori ca acest dop să fie făcut din țărâna trupului său.

28. Privighetoarea nu se adresează întâmplător florilor galbene. Prin tradiție, culoarea galbenă este, în Iran, emblematică, ea semnificând durerea și tristețea, prin urmare, prin cântul său, privighetoarea invită florile galbene să alunge tristețea ce le-a cuprins.

29. Acest catren e o subtilă mustrare la adresa *m o l l a h*-ilor care obișnuiau să interpreteze Coranul în litera, și nu în spiritul său. Astfel, ei interziceau credincioșilor să bea vin, întrucât această practică le-ar închide pe veci intrarea în paradis.

30. În Iran, e o metaforă tradițională a vinului.

31. E, desigur, o aluzie la potopul biblic.

32. „Adică: ridică-te, o dansatorule! dansează, ca noi să te acompaniem bătând din palme sau pocnind din degete" (J.-B. Nicolas).

33. Școală care funcționa, pe vremea lui Khayyām, pe lângă o moschee; astăzi, școală primară.

34. Consecvent cu interpretarea sa greșită, J.-B. Nicolas scrie despre acest catren, provocându-ne ilaritate: „Această expresie, o prietenă cu buzele dulci, cu statură de căprioară, se raportează la Divinitate. Invitându-și interlocutorul să nu-și arunce deloc viața în vânt, să nu se lipsească deloc de vin, poetul vrea să-l detașeze de legăturile lumești, să-l împiedice să-și piardă timpul în deșarte suspine, ca să poată să se dedice în întregime contemplației divine." Câtă profunzime la tălmaciul Nicolas!

35. Cele patru elemente și cele șapte ceruri sau șapte planete.

36. În tradiția persană, există credința că perlele ar fi originare dintr-o picătură de apă luată prizonieră de o scoică. De aici vine, poate, ideea

extrem de frecventă în poezia persană clasică (mai ales în cea mistică, deşi nu e cazul lui Omar Khayyām) că fiinţele se perfecţionează prin privaţiune şi durere.

37. Vechi oraş din ţara Mezilor, între bazinul Tigrului şi marea Caspică, la zece zile de mers de Ecbatana. A fost locul de şedere al israeliţilor deportaţi de către Salmansar. Alexandru cel Mare a rămas aici, în 331, câteva zile. După un cutremur de pământ, Seleucus I Nicator (358 - 280 î.H.) l-a reconstruit, dându-i numele de Europas. În 763, a devenit patria celebrului Harun al-Raşid. Oraşul, care apare şi în sintagma „vas de Ragheh", în romanul „Bufniţa oarbă" al lui Sadegh Hedayat (traducere Gheorghe Iorga, Editura Ager, 1996), era renumit pentru frumuseţea locuitorilor săi.

38. Pentru cunoscători, catrenul face trimiteri subtile la unele versete coranice. După Khayyām, ca să câştigi paradisul, nu e suficient să doreşti cu ardoare iertarea, Dumnezeu rezervându-şi puterea de a-i lumina mintea cui vrea el sau de a-l rătăci pe cine vrea el. Exemple de versete din Coran, la care poetul face aluzie:
a) capitolul „Albinele", versetul 95: „Dumnezeu îi conduce sau îi rătăceşte pe aceia pe care-i vrea";
b) capitolul „Călătoria nocturnă": „Acela pe care Dumnezeu îl conduce merge pe drumul adevărat; aceia pe care-i rătăceşte nu vor găsi deloc adăpost împotriva răzbunării sale";
c) capitolul „Masa", versetul 46: „Cine îl va apăra de greşeală pe acela pe care Dumnezeu vrea să-l rătăcească? Cei cărora el nu le va purifica deloc inima vor fi împovăraţi de ruşine în această lume şi vor suferi în cealaltă aspre chinuri".

39. Din acest catren, reiese că poetul din Nişāpur a prins vremuri grele, dovadă că, în „Algebra" sa, afirmă că fiecare om a devenit suspect pentru fiecare. Pentru a te exprima, în timpuri de maximă suspiciune şi delaţiune, e nevoie de tăcere, complicitate morală, înţelegeri secrete, limbaj cu mai multe înţelesuri şi niveluri, contrabandă. Iar ca să supravieţuieşti, îţi sunt necesare mai multe măşti. Parcă se repetă istoria, nu?

40. Vezi nota 34. Ține de supraviețuire: își va salva viața acela care nu aude, nu vede, nu vorbește...

41. E o înțepătură împotriva astrologilor vremii, ce reiese din analogia învârtirii sferelor cu „învârtirea" capului astrologilor.

42. Adică se cuvine să te bucuri de timpul prezent și să nu te neliniștești deloc în privința viitorului. În acest sens, există și un proverb iranian: „Ia ce e plătit imediat, lasă ce e pe datorie".

43. Bătrân, conducător al unei comunități religioase, predicatorul unei moschei. Versurile sunt, dacă vreți, un atac direct împotriva ipocriților care se găseau, cei mai mulți dintre ei, după Khayyām, printre îndrumătorii spirituali musulmani.

44. Semn zodiacal în Pleiade. O legendă persană spune că globul terestru e așezat pe cornul unui taur; acesta, la rândul lui, stă pe un pește imens care înoată într-o mare ce înconjoară pământul. Când taurul e obosit că a purtat lumea pe unul dintre coarne, el o aruncă ușor în spațiu pentru a o primi pe celălalt corn. Atunci se produc cutremure de pământ...

45. E vorba despre evidenta contradicție dintre pasiunile pe care lui Dumnezeu i-a plăcut să le împrumute naturii umane și amenințările din Coran, împotriva celor care se lasă dominați de acestea.

46. E un cuvânt din sfera semantică a tandreții, pe care Omar Khayyām îl folosește adresându-se lui *s a q i*, adică paharnicului său.

47. Lumea.

48. Pe vremea lui Khayyām, existau taverne în care se adunau creștini; erau instalate, uneori, în mănăstiri părăsite.

49. Roata cerurilor.

50. „Chiparosul este emblema libertății, iar crinul, a tăcerii. Khayyām compară numeroasele ramuri ale primului cu tot atâtea mâini, care, invers decât acelea ale *m o l l a h*-ilor, nu se întind niciodată pentru a-și apropria bunul altuia, iar petalele celui de-al doilea cu tot atâtea limbi care, rămânând mute, nu sunt, precum cele ale antagoniștilor poetului nostru, supuse defăimării și calomniei" (J.-B. Nicolas).

51. În original, „două *m a n*"; *m a n* e o unitate de măsură echivalând cu aproape trei litri/kilograme; două măsuri ar valora aproximativ șase litri de vin. Există și varianta morfologică *m e n*.

52. Acest catren face aluzie la naivitatea doctrinei recompenselor și a suferințelor viitoare. E un atac împotriva *m o l l a h* -ilor, cărora Khayyām le spune fără ocolișuri să nu plece cu mâinile goale în lumea cealaltă. A pleca în lumea de apoi bine aprovizionat înseamnă, după Khayyām, să te duci acolo după ce ai gustat din toate plăcerile pământești, pe care un om inteligent știe să și le procure.

53. Explicația lui J.-B. Nicolas e exactă, dacă scoatem din context, sintagma „scriitori sufiți" și vedem ironia subtilă a lui Khayyām: „Scriitorii sufiți, în imaginația lor poetică, au făcut din Dumnezeu, creator prin cuvântul său, un pictor divin care, cu pensula în mână, a pictat în eternitatea sa, pe tăblița creației, toate făpturile universului. Prin expresia: „Deși mi-e frumos chipul", poetul face aluzie la versetul 3 din Coran, capitolul „Viclenia", unde se spune că Dumnezeu a dat o formă plăcută omului."

54. Omar își imaginează, aici, oameni pictați pe vechile ziduri ale „casei plăcerii" (*t a r a b k h ā n e h*), care este viața, lumea. În alte locuri, lumea e când o tavernă, când o mănăstire părăsită, când un edificiu gata să se prăbușească.

55. Iată o replică din „Regele Lear", a lui Shakespeare, după aproape patru secole: „Suntem muște în mâinile zeilor. Zeii ne omoară din joacă".

56. „Comparație alegorică între Divinitate și ocean, din care ies picăturile de apă răspândite pe pământ, și în care ele se întorc succesiv. Acesta e

principiul fundamental al doctrinei sufiților" (J.-B. Nicolas). E adevărat ce spune primul traducător francez al lui Omar Khayyām, fără ultima propoziție. Nicolas n-a observat ironia din versul al treilea, „o imagine e, de iluzii", care anulează perspectiva sufită.

57. Este o figură alegorică însemnând: „tu, Doamne, ai făcut materia din care sunt alcătuit. Dacă e lână, adică una oarecare (aluzie la mantaua dervișilor), aceasta vine de la tine; dacă e mătase, adică una prețioasă (aluzie la hainele somptuoase ale celor puternici), tu ai vrut asta. Prin urmare care e vina mea?"

58. După opinia noastră, trebuie să ne ferim de a considera această expresie într-un mod prea realist. Așa cum ne-a obișnuit poezia clasică persană, și aici avem de a face cu un joc pur ideal al conceptelor.

59. Cititorul a sesizat alăturarea ironică a celor trei sinonime. Porcul, vinul, tirul cu săgeți, jocurile de noroc, bogățiile obținute nedemn, rugăciunile făcute într-o casă ilegal dobândită sau în casa unui creștin, a unui evreu etc. sunt considerate ilicite în islam. Poetul pare a vorbi aici despre el și despre cei apropiați lui, dar, în realitate, le reproșează adversarilor săi că nu se conformează textului coranic, ignorând preceptele pe care acesta le include, și, mai mult decât atât, că-și permit lucruri de care Coranul nu pomenește, pretinzând astfel să perfecționeze ceea ce, după ei, emană chiar perfecțiune. De altfel, întreaga strofă e o apreciabilă ironie dublată de autoironie.

60. Propoziție aluzivă, ce trimite la convingerea *m o l l a h* - ilor că dacă sparg o cană, o sticlă sau un urcior de vin comit o faptă plăcută lui Dumnezeu. În vremea lui Omar Khayyām, s-a întâmplat ca un guvern al unui sultan să decreteze, sub influența clerului, un firman regal prin care se distrugeau urcioarele armenilor care făceau comerț cu vin. Aceștia s-ar fi văzut amenințați de o ruinare completă, dacă nu ar fi ajuns, în aceste grele împrejurări, să-i corupă pe *f e r r a ș*-ii regali, însărcinați cu vărsarea vinului și distrugerea urcioarelor. *F e r r a ș*-ii, spune Nicolas, aveau inteligența aranjamentelor. Pentru a mulțumi pe toată lumea, clerul, pe armeni și guvernul, ei puneau o oarecare cantitate de drojdie de vin într-unul sau mai multe urcioare pline de apă pe care le vărsau în prezența

mulțimii, uimite că vede cum ordinele regelui sunt executate atât de scrupulos și rapid.

61. E o ireverență față de „prietenii" lui Khayyām, *m o l l a h* -ii, cărora poetul le refuză sfaturile și sprijinul, afirmând că nu-și va da mâna unor oameni muritori, ca el, și că are încredere în mila lui Dumnezeu, singur veșnic.

62. E vorba despre tavernă. În Persia, tavernele erau niște barăci cu un aspect exterior jalnic; alteori, erau amplasate între ruinele unor biserici sau mănăstiri părăsite. Taverna se mai numea „casa vinului".

63. „A-și amaneta sufletul și inima înseamnă: a renunța definitiv la viața veșnică, așa cum e descrisă în Coran, care interzice în mod expres uzajul băuturilor alcoolice și jocurile de noroc, sub sancțiunea infernului" (J.-B. Nicolas). Nicolas se preface a ignora că doar excesul era interzis și că patronii de tripou erau și ei împrumutători pe gaj.

64. „Ne găsim în regiuni de deasupra sferei terestre, locuim gândirea pură și, în consecință, nu mai facem parte din cele patru elemente" (J.-B. Nicolas). Ironia lui Omar Khayyām, care dăduse tot ce avea pentru a-și oferi „vin și dansatori", n-a fost înțeleasă de către Nicolas. Vinul, vinul adevărat este, în Iran, „sângele pământului". Nu trebuie să se înțeleagă, de aici, că poetul din Nișāpur este un poet anacreontic sau bahic, cum a fost Abu Nuwās. Credem că, dimpotrivă, îl anunță pe marele Hāfez.

În retorica persană clasică, introducerea într-un singur vers a numelor tuturor celor patru elemente era socotită un act de mare curaj poetic. Se credea că, amestecate în proporții egale, constituie influxul planetelor și ar fi plăsmuit corpul omenesc și destinul lui.

65. „Acest catren este o ironie amară și înțepătoare la adresa doctorilor islamismului. Khayyām repetă el însuși aici, sfidându-i, ceea ce *m o l l a h*-ii nu încetează să spună pe socoteala sa și a dervișilor, pe care-i reprezintă în toate circumstanțele ca eretici demni de dispreț, neavând nici credință, nici lege, afișându-și fără urmări neplăcute, indiferența vinovată față de toate religiile, neprofesând în mod făți nici una, și care, sub haina iubirii

divine și a pretinsei beatitudini mentale, caută mai mult decât oricine plăcerile simțurilor.
[...] ... Khayyām face aluzie la ipocrizia doctorilor musulmani care predică, din înaltul amvonului lor, practicarea umilinței și disprețul față de bogățiile acestei lumi ca pe cel mai sigur mijloc de a câștiga paradisul și care totuși etalează un lux și pretenții care dezmint predica lor" (J.-B. Nicolas).

66. Femei de o frumusețe divină, „cu ochi de gazelă", pe care Coranul (LV,56-78) le promite în viața viitoare credincioșilor musulmani primiți în paradis.

67. „Nume al unui râu sau bazin în paradisul lui Mohammad, în care curge un lichior mai alb decât laptele, mai dulce decât zahărul, mai pur decât apa cea mai limpede, mai parfumat decât moscul. Sufiții (se putea? n.n.) spun, în zeflemea, fără îndoială, că acest lichior este un vin delicios! Poetul îl invită pe interlocutorul său să ia în urcior acest nectar, care i se promite în paradis". (J.-B. Nicolas). Kousar apare o singură dată în Coran, cu sensul de „abundență de daruri divine". Tradiția a făcut din el „un râu al paradisului".

68. Paharnic ce-i servea pe clienții tavernei. Se crede că era „înger căruia doar Dumnezeu îi cunoaște natura"; oricum, în mentalul persan figurează ca un adolescent ambiguu, frumos, care încurajează confidențele, umple cupele, uneori caută și incită la iubire.

69. Putem crede că e o aluzie la ziua învierii. E un epitet încărcat de forță adresat, ați ghicit, inamicilor lui Khayyām, *m o l l a h* -ii, care speră că, în ziua cu pricina, vor redeveni ființe umane în carne și oase, după ce moartea i-a transformat în pulbere.

BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ
"GH. ASACHI"
IAȘI

Cuprins

Un eveniment editorial 5
Câteva note asupra ediției 7
Un arian în umbra moscheii 11
Anexe 55
Referințe bibliografice 67
Rubaiate 71
Note și comentării 133